

Kamu'da

Sosyal Politika

Cilt / Vol: 1 • Sayı / No: 1 • 2006

ISSN : 1306-8334

Kamu'da Sosyal Politika

Cilt / Vol: 1 • Sayı / No: 1 • 2006

*İKLİM ve ENERJİ İLİŞKİSİNDEN NÜKLEERE UZANAN YOL
TÜRKİYE'NİN XXI.YÜZYIL VİZYONU ve SENDİKAL HAREKETLER
TÜRKİYE'DE EĞİTİM BİR MAXELL CİNİ OLACAK MI?*

Kamu'da Sosyal Politika

Memur-Sen Adına Sahibi
Dr. Ahmet AKSU

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Adem SOLMAZ

Genel Yayın Koordinatörü
Recep EKMEKÇİ

Editör

Prof. Dr. M. Naci Bostancı (Gazi Üniversitesi)

Yayın Kurulu

Yrd. Doç. Dr. Cengiz Anık (Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erdiñ Yazıcı (Gazi Üniversitesi)

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hikmet Akgül (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Yasin Aktay (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kadir Arıcı (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Aydın (Ekonomi ve Teknoloji Üni.)
Prof. Dr. Eyüp Bedir (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer Çaha (Fatih Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülcan Eraktan (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Birgül A. Güler (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurettin Güz (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Eyüp İspir (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. S. Rıdvan Karluk (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Cem Kılıç (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Özcan (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Şerife Türcan Özşuca (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Seyyar (Sakarya Üniversitesi)

Bilimsel makaleler ile ilgili
tüm soru ve yazışmalarınız için;

Recep Ekmekci
e-mail: ekmekcirecep@hotmail.com

Yayıncı: Memur-Sen

Strazburg Cad. No:44/12 Sıhhiye/ANKARA
Tel: (0312) 230 09 72-73 230 48 98
Bürocell: (0533) 657 97 03-04
Faks: (0312) 230 39 89
www.memursen.org.tr
e-mail: memursen@memursen.org.tr

Grafik Tasarım & Baskı

Öncü Basımevi: 0.312 384 31 20
Kazım Karabekir Cad. Ali Kabakçı İşhanı 85/10 İskitler
Haziran / 2006

Yayın Periyodu: Yılda 4 sayı yayınlanır.
Yayın Türü: Yerel Süreli / Ücretsiz Dağıtılır

GENEL BİLGİLER

Kamu'da Sosyal Politika Dergisi; çalışma hayatı, ekonomi, sosyal politika ve iş hukuku alanlarındaki makale, inceleme, rapor ve sosyal gündemi belirleyen güncel konuları yayınlayan ulusal ve uluslar arası tüm kurum ve personele ulaşmayı hedefleyen bilimsel, akademik dergidir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Dergi yayınladığı makalelerde konu ile ilgili en yüksek etik ve bilimsel standartlarda olması ve ticari kaygılarda olmaması şartını gözetmektedir.

Editörler ve yayınevi, reklam amacı ile verilen ticari ürünlerin özellikleri ve açıklamaları konusunda hiçbir garanti vermemekte ve sorumluluk kabul etmemektedir.

Yayınlanmak için gönderilen makalelerin daha önce başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekir. Eğer makalede daha önce yayınlanmış; alıntı yazı, tablo, resim vs. mevcut ise makale yazarı, yayın hakkı sahibi ve yazarlarından yazılı izin almak ve bunu makalede belirtmek zorundadır. Bilimsel toplantılarda sunulan özetler, makalede belirtilmesi koşulu ile kabul edilir.

Dergiye gönderilen makale bilimsel esaslara uygun ise, editör ve en az yurtiçi-yurtdışı üç danışmanın incelemesinden geçip, gerek görüldüğü takdirde, istenen değişiklikler yazarlarca yapıldıktan sonra yayınlanır.

Makale yayınlanmak üzere dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbir, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez, ayrıca hiçbir isim, yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

YAYIN HAKKI

1976 Copyright Act'e göre, yayınlanmak üzere kabul edilen yazıların her türlü yayın hakkı dergiye yayınlayan kuruma aittir. Yazılardaki düşünce ve öneriler tümüyle yazarların sorumluluğundadır.

Bilimsel amaçlarla (kaynak göstermek kaydıyla) özetleme veya alıntı yapılabilir.

Dergide yayınlanan yazı, şekil ve resimlerden yazarları ilan ve reklamlardan firmaları sorumludur.

> içindekiler

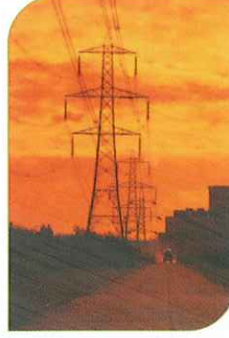
> içindekiler

5-10

> Avrupa Birliğine
Tam Üyelik Süreci
Ve Türk Tarımı

Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN

11-18

> İklim ve Enerji
İlişkisinden
Nükleere Uzanan Yol

Prof. Dr. Mustafa ÖZCAN

19-24

> Ankara Anlaşması'na
Güney Kıbrıs Rum
Yönetimi'ni Taraf
Yapan Ek Protokol
Ve Bazı Tuzaklar

Prof. Dr. S. Rıdvan KARLUK

25-29

> Türkiye'de Eğitim
ve Bazı Sorunları

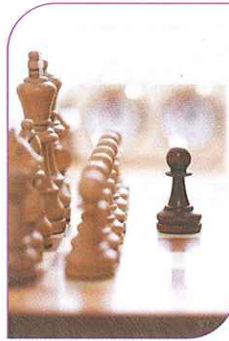
Prof. Dr. İlayet AYDIN

30-41

> Türkiye'de Eğitim
Maxwell Cini
Olacak Mı?

Prof. Dr. Yasin AKTAY

42-47

> Yeni Yönetim
Zihniyetinin İki Temel
Özelliği Üzerine

Prof. Dr. Birgül A. GÜLER

> içindekiler

> içindekiler

48-52

> Türkiye'nin XXI.
Yüzyıl Vizyonu Ve
Sendikal Hareket

Dr. Erdiç YAZICI

53-57

> Vurun Memura

Prof. Dr. M. Naci BOSTANCI

58-64

> Türkiye'de Kamu
Görevlileri Sendikalarının
Kamu Sektöründeki Norm Kadro
alışmalarına İlişkin Tutumları

Dr. Uğur MRGNLřEN / Yrd. Doç. Dr. M. Kemal ÖKTEM

65-68

> Yerel Yönetimlerde
Sosyal Politika
Uygulamaları

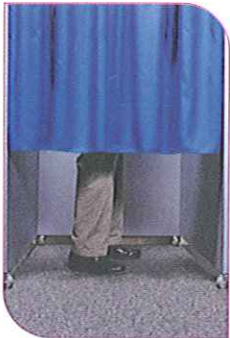
Doç. Dr. Ali SEYYAR

69-72

> Seçmeni
Yönlendirme Aracı
Olarak Kamuoyu Araştırmaları

Prof. Dr. Nurettin GZ

73-80

> İletişim Sosyolojisi
İçin Bir Kavram nerisi:
Temsiliyet Mekanizması

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ANIK

Kamu'da Sosyal Politika

başlarken

Çalışanların sorunları bağlı oldukları sendikaların ve meslek kuruluşlarının çalışmalarıyla kısmen çözülürken küreselleşme, yeni ekonomik ve sosyal değerlerin getirdiği problemler de sorun heybesine yeni yükler olarak girmektedir.

Toplumsal değerlendirmelerde zaman, mekan, inançlar ve "her alanda gelişim" tarihsel ve önemli kavramlardır. Toplamların gelişebilmesi ve olumlu anlamda değişebilmesi için tecrübe, bilgi ve pozitif düşünceye ihtiyaç vardır. Bu itibarla, yeni oluşumların baskıcı, halka nefes aldırmanın, direkt veya dolaylı olarak düşünce giyotin sistemine dönmesini önlemek için yıkıcı anlamda değil, ışığa doğru evrimsel bir çabaya ihtiyaç vardır. Artık dünyada her sektörün başında gelen sürdürülebilirlik anlayışının tecrübede acı değil, doğruların devamı olarak algılanması gerekir. Ayrıca yenilik açısından insan gücü kaynakları varlığının daha kaliteli, yaygın ve sürekli olması; bilgi ve öğrenim kaynaklarının tepeden inmece veya tek tip formatta değil; sivil toplum kuruluşları, sendikalar ve bireysel faaliyetlerin sonucunda da olmalıdır.

Özgür düşünce ortamı ve doğru düşünmenin gerekli olduğu herkes tarafından söylene gelir. Ancak bir ülkede sorgulanan, araştıran, ve düşünen bireyler yetişmedikçe ve bu bireyleri destekleyen (tabi ki STK'lar) kurumlar olmadıkça topluma fayda sağlayacak yaklaşımların etkisi sınırlı olacaktır. Yine; düşünce disipliniinde özgür bir ortam sağlansa bile, doğru düşünmeyi bilen bireylere ve bunların görüşlerinin yer aldığı yayınlara ihtiyaç vardır. Bu yayınlardaki bazı görüşler yayın imkanı sağlayan kurum veya kuruluşların öz düşüncelerini yansıtmayabilir veya sorgulayabilir.

Hedeflere ulaşmada ve politikaların belirlenmesinde ve amaç olan üretimin gerçekleşmesinde gerek bu türlü görüşler gerekse de başka türlü görüşler yol gösterici olduğu gibi o kurumun kendi düşüncelerinin sağlamlığının da bir kanıtı olacaktır.

Memur-Sen olarak ülkemizdeki uluslar arası kültürel, sosyal, ahlaki, ekonomik ve ticari saldırıya karşı güçlü birey yetiştirme düşüncesi ve çabası 1995 yılından beri devam etmektedir. Değerlerimize, inançlarımıza, ülkemize ve insanımıza sahip çıkarak daha çok demokrat, daha çok cumhurun yönetiminde, kalkınmış bir ülke haline gelebilmemiz için çalışmalarımız sürecektir.

Bu çerçevede organizasyon ve teşkilatlanmamızın yanında bilimsel objektif özgür bir ortamda, "Kamu'da Sosyal Politika Dergisi"nin tüm üyelerimize, ülkemize ve bütün kamu yönetimine faydalı olacağını düşünüyorum.

Dr. Ahmet AKSU
Memur-Sen Genel Başkanı

Avrupa Birliğine Tam Üyelik Süreci Ve Türk Tarımı

Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN

(Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi)

Tam üyelik süreci: Türkiye için aşamalar

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile yarım asra yakın ilişkiler tarihi içinde Türkiye dışında yaşanan gelişmeler ve genişlemelerle AB üyesi devletler müzakereler açısından büyük deneyim kazanmışlardır. Altıların oluşturdukları Avrupa Ekonomik Topluluğu ve ilk üç genişleme (yani İngiltere, İrlanda ve Danimarka ile daha sonra Yunanistan ve nihayet İspanya ve Portekiz'in katılımları) hep önce tam üyelik, sonra Topluluğun müktesebatını oluşturan hukuki belgelerin tümüyle kabulü için bir geçiş dönemi içinde uyumun tamamlanması şeklinde olmuştur. Ancak 1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi ile oluşturulması hedeflenen Tek Pazarın 1992 yılında tamamlanması öngörülmüştür. Dolayısıyla üye devletler arasında dört özgürlüğün (malların, işgücünün, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımının) sağlanmasının önündeki (mal ve kişilerin kontrolüne ilişkin) fiziki, (teknik uyum, standartlar, diplomalar, hizmetler, kamu alımları vb) teknik ve (vergi uygulamaların bağlı) mali engellerin kaldırılmasını mümkün kılacak yasal düzenlemelerin yapılması, bunun için de üye

devletler mevzuatında uyumlaştırmaya gidilmesi gerekmiştir. 1993 yılına kadar yoğun bir çalışma temposuyla iç pazarın oluşmasının önündeki engelleri kaldıran AB hemen önlerindeki dördüncü ve beşinci genişlemeyle yeniden hukuki uyum sorunları yaşamamak, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin ekonomik ve siyasi sorunlarını üstlenmemek için 1993 Kopenhag Zirvesinde yeni katılacak ülkelerin siyasi, ekonomik ve hukuki açılardan gerekli uyumu sağladıktan sonra üye olabileceklerini kararlaştırmıştır. Böylece Kopenhag Kriterleri önce Avusturya, İsveç ve Finlandiya, daha sonra on Orta ve Doğu Avrupa ülkesi (Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Kıbrıs Rum Kesimi) ve 2007'de üye olacak Bulgaristan ve Romanya ile Türkiye ve Hırvatistan'a da uygulanmıştır.

Görüldüğü gibi Türkiye'nin tam üyelik öncesi uyum çalışmalarına geçmesi AB'nin uyum stratejisinin değişmesi nedeniyle. AB tarafı da uyum çalışmalarındaki gelişmelerin izlenmesine yönelik görüşmeleri konular itibarıyla farklı başlıklar altında yürütmektedir. Avusturya, İsveç ve

Finlandiya ile yürütülen görüşmeler 29 başlık altında olurken, oniki Avrupa ülkesiyle 31 başlık altında yürütmüş, Türkiye ve Hırvatistan ile yürütülen görüşmelerse 35 başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıkların sayısının artması görüşmelerin daha somut konular etrafında yapılmasını sağlarken, aynı zamanda AB tarafına aday ülkeye müdahale imkanını da artırmaktadır. Çünkü her AB üyesi devlet her bir faslın başında ve sonunda veto yetkisine sahiptir. Ayrıca, 17 Aralık 2004 Brüksel Zirve Kararları gereği (23. madde) Komisyon'un önerisi üzerine Konseyin oybirliğiyle, her faslın geçici olarak kapatılması ve uygun durumlarda her bir faslın açılması için gerekli performans kriterlerini belirleyecek, bu performans kriterlerinin karşılanmadığı görüldüğünde geçici olarak kapatılan fasıl yeniden açılabilir. Ayrıca özgürlük, demokrasi, insan hakları, temel özgürlükler, hukukun üstünlüğü ilkelerinin ciddi ve devamlı ihlali halinde, Komisyon'un veya Üye Devletlerin üçte birinin talebi üzerine, müzakerelerin askıya alınması tavsiye edilebilir. Konsey, böyle bir tavsiye üzerine, aday ülkeyi dinledikten sonra, müzakerelerin askıya alınıp alınmayacağını ve tekrar başlatılması şartlarını nitelikli çoğunlukla kararlaştırır.¹

Bütün bu veriler müzakerelerin ne denli sıkı geçeceğini ve sonunun nasıl önceden kestirilemez olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin 1959 yılından bu yana süren ve yarım asra yaklaşan AB ilişkileri içinde bu aşamaya gelinmesi bile büyük engeller aşılarak gerçekleşmiştir. 14 Nisan 1987 tarihinde yapılan tam üyelik başvurusu Komisyon'un "Türkiye adaylığa ehil ülke, ama ..." ifadeleriyle reddedilirken, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin bir bölümüne aday ülke statüsü verilen 12-13 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye gene adaylığa ehil ülke olarak

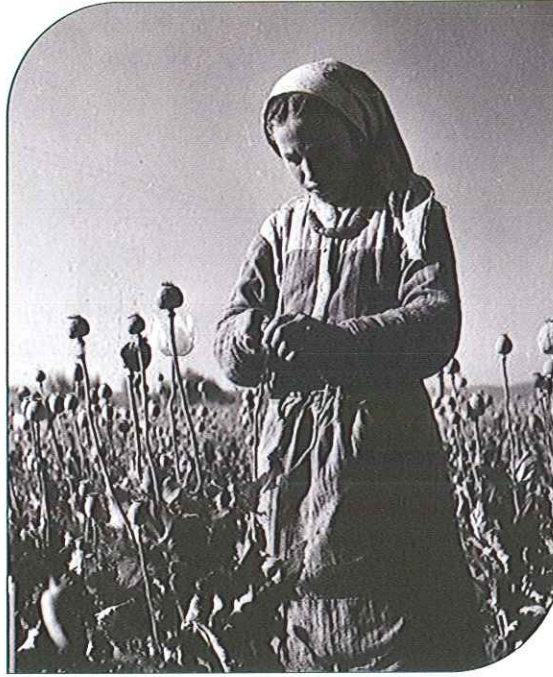
nitelendirilmiş, ama adaylığı kabul görmemiştir. Ancak bu kez 3 Mart 1998 Avrupa Komisyonu "Türkiye İçin Avrupa Stratejisi Belgesi"ni, arkasından da Kasım 1998 Türkiye için ilk İlerleme Raporunu yayınlamıştır. Türkiye İçin Avrupa Stratejisi Belgesinde Topluluk uygulanması gerekli temel mevzuatın dökümünü sağlamayı üstlenmiş, bunun karşılığında Türkiye'den de tarım politikasını detaylı bir şekilde açıklaması istenmiştir. Sektörlere göre politikaların detaylı bir şekilde tartışılması ve politika farklılıklarının belirlenmesi esas alınmıştır.

Görüşmelerle ilgili adımlar 11-12 Aralık 1999 Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye Adaylık statüsü verilmesinden sonra gündeme gelmiştir. 2001 yılı Mart ayında Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) ve Türkiye tarafından da KOB'de talep edilenler konusundaki taahhütleri içeren Ulusal

Program (UP) açıklanmıştır. 2003 Mart ayında gene AB KOB ve Türkiye UP yayınlamıştır. Aralık 2005 yılında AB'nin yeni KOB açıklanmıştır.

AB ile ilişkilerin etkileri görüşme süreci içinde ve tam üyelik sonrasında farklı düzeylerde ortaya çıkacaktır. Görüşme süreci içinde önce tarama aşaması, sonra etki değerlendirilmesi ve görüşmelerin açılması sonrası uyum gerçekleşecektir. Tarama sürecinde önce AB müktesebatı Türk makamlarına anlatılmakta, belirli alanlarda görüşmelerin açılması için Türkiye'nin hazırlık durumu değerlendirilmekte, daha sonra da müzakerelerde gündeme

gelmesi kuvvetle muhtemel konulara dair ilk verileri toplamak için Komisyon'un yürüttüğü müktesebatın incelenmesine dair resmi süreç başlatılmaktadır. Türkiye'den istenecek olan müktesebatın üstlenilmesine ilişkin pozisyonunu bildirmesi ve AB tarafından her fasılda görüşmelerin sürdürülebilmesi için kilometre taşı özelliğindeki performans kriterlerini karşılamada ne

¹ Council of The European Union, Brussels European Council 16/17 December 2004 Presidency Conclusions Brussels, 17 December 2004, 16238/04, http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/PresConc_17122004.pdf (7.3.2006).

kadar ilerleme sağladığına dair bilgi sunmasıdır.

Bu arada Türkiye ilgili fasılda kendisi ve AB tarafı için durum değerlendirmede esas alınacak düzenleyici etki analizleri yapma durumundadır. Etki analizleri politika yürütücülerine verecekleri kararların sonuçlarını gösterebilecek basit bir rehber özelliği taşımaktadır. Politika dalgalanmalarından etkilenmeyecek şekilde objektif olabilmesi için tarafsız makam ve kişilerce hazırlanması gerekir. Özellikle uyumla ilgili son karar verilmeden önce politika değişikliklerinin veya önerilen yasaların etkisi bu etki analizleriyle değerlendirilmektedir.

Müzakere süreci AB müktesebatının olduğu gibi kabulü açısından gerekli süre talebine (uygulama takvimine) yönelik olacaktır. Türkiye uyum açısından geçiş tedbirleri isteyebilir ve

AB, zaman ve kapsam açısından sınırlı olması ve müktesebatın uygulanması için açıkça belirlenmiş aşamalar içeren bir planın da mevcudiyeti koşuluyla Türkiye'nin geçiş tedbirlerine ilişkin taleplerini kabul edebilir. Uyum Birliği sistemi ve kurumsal çerçevesine bağlı hak ve yükümlülüklerin kabulüdür. Tam üyelik ise mevzuat uyumuna ilaveten, müktesebatın zamanlı ve etkin uygulanmasıdır.

Bütün bu veriler açısından tam üyeliğe geçiş aşaması sıkı kuralların yerine getirilmesi beklenen bir süreç anlamına gelmektedir. Bütün görüşme fasılları açısından zorlu bir dönem özelliği taşımakla beraber, Türkiye'de tarımın ekonomik ve sosyal önemi, AB'deki tarıma yönelik müdahalelerin yoğunluğu dikkate alındığında konu ayrı bir önem taşımaktadır. AB'nin Türkiye'nin tam üyeliği konusunda çekince koyduğu ve daimi olabilecek derogasyon koyma hakkından söz ettiği alanlar da işgücünün serbest dolaşımı, yapısal fonlar ve tarımdır. Bu durumda Türk kamuoyunda da tarım konuları tartışılmaya başlanmıştır.

Bu nedenlerle Türkiye uyum süreci içinde, özellikle verimlilik ve rekabet gücünün artmasına imkan verecek, kırsal ve tarımsal altyapının ve tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesi ve tarım ürünleri fiyatlarının-maliyetlerinin AB fiyatlarına yaklaştırılması politikalarına ağırlık vermelidir. Aksi takdirde, Türk tarımı, tam üyelik koşullarında AB tarımı karşısında ciddi bir rekabet sorunu yaşayacak, tarım sektörü kısa dönemde telafisi imkansız yaralar alacaktır.

Uyum Sürecinde Tarım Kesiminde Atılacak Adımlar

Türkiye ile AB arasında tarımsal açıdan ilişkiler üç farklı aşama göstermektedir. Bunlardan ilki daha Ankara Anlaşması ile başlayan, Katma Protokol, Ortaklık Konseyi Kararları (1/80, 1/98 gibi) gibi anlaşmalarla şekillendirilen tarım ürünlerinin taraflar arasında tercihli ticaretine dairdir. İkinci aşama taraflar arasındaki gümrüklerin kalkarak, Ortak Gümrük Tarifesine (OGT) uyumdur. Türkiye AB'nin Ortak Tarım Politikasına (OTP) tümüyle uyum

sağlamadıkça bu aşamaya geçilmeyecektir. Ama bitkisel ve hayvansal ürünlerle su ürünleri ve bunların ilk işleme aşamalarındaki ürünler tarım ürünü kabul edildiğinden, ancak ikinci işleme aşamasından geçen hububat, şeker ve süt ürünleri içeren gıda malları Türkiye-AB Gümrük Birliği çerçevesinde gümrük muafiyeti ve OGT kurallarına tabi olmaktadır. Bununla beraber bu ikinci işleme aşamasındaki ürünlerden (makarna, çikolata, mamalar vs) taraflar arasındaki ticarete sanayi katkısı olarak gümrük vergisi alınmazken, içinde bulunan hububat, şeker ve süt miktarı itibarıyla o ürünlerin ilgili miktarları üzerinden tarım payı altında vergi alınmaya devam edilmektedir. Nihayet son aşama ise mevzuat uyumu ve bunun sonrasında artık tarafların aynı politikalarla pazara sunulan tarım ürünlerini aralarında bir gümrük sınırlaması olmazsınız dolaşıma açmaktır. Türkiye'nin 11-12 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi sonrası başlayan uyum çalışmalarının nihai hedefi de budur.

Türkiye'nin tam üyelik öncesi tarım kesiminde AB'ye mevzuat uyumunu tamamlaması, mevzuatın hayata geçirilmesi için gereken kurumsal yapılanmayı gerçekleştirmesi ve tam üyelik sonrası politika uygulamalarını her yönüyle AB'deki çizgiye getirmesi gerekmektedir. Tarım kesiminde yapılması gereken uyum çalışmalarının başında bütün tarım kesimini içine alan yatay düzenlemeler gelir. Bunlar tarım üreticilerinin ve bunların işledikleri arazi parsellerinin belirlenmesine, tarımsal alanların tanımlanmasına yönelik arazi ve çiftçi kayıt sistemleri, uydular kanalıyla arazi

kullanım durumlarının saptanmasını sağlayan coğrafi bilgi sistemi, hayvanların tanımlanması ve kaydedilmesi için küçük ve büyükbaş hayvan kayıt sistemi, çiftçilerin üretim, verim ve maliyet unsurlarını saptayarak politikaların işleyişini garanti edecek bir bilgi kaynağı oluşturacak olan Çiftlik Muhasebe Veri Ağının kurulmasıdır.

Bitki sağlığı, veteriner hizmetleri ile hayvan beslenmesi ve gıda güvenliği alanlarında AB mevzuatının üstlenilmesi, halkın ve hayvanların sağlığının korunması yönünde tüketici beklentilerinin karşılanması yanında, tam üyelik sonrası bitkisel ve hayvansal ürünlerin iç ve dış ticaretinin yapılabilmesinin ana koşuludur. Gıda işleyen tesislerin (et ve süt fabrikaları) AB hijyen ve kamu sağlığı standartlarını karşılayacak şekilde modernize edilmesi, test ve teşhis kolaylıklarının daha ileri derecede tesisi öngörülmektedir. Bu amaçlarla sadece AB'de bu alanlarda çıkarılmış mevzuatın ulusal mevzuata aktarılması değil, bu mevzuatın gereklerini yerini getirmekle yükümlü uygun şekilde yapılandırılmış ve eğitilmiş bir yönetimin oluşturulması gerekir. Bu ulusal yetkili otoriteler dışında, bu işlemleri yürütmek için yeterli bir tarım bütçesinin oluşturulması, ulusal düzeydeki kuruluşları, ithal girdilerini, gıda maddelerini, tohum kalitesini denetleyecek genel bir mekanizmanın kurulması ve bunun denetlenmesini sağlayacak eğitilmiş resmi denetçilerin istihdamı gerekmektedir.

OTP'nin çok önemli bir alanı tarım piyasalarının düzenlenmesidir. Çeşitli tarım ürünlerinin üretiminden tüketici eline ulaşıncaya kadar uyulması gereken kuralların uygulanması, yönetimi ve kontrolü için uygun idari yapıların oluşturulması, değiştirilmesi ve/veya güçlendirilmesi gerekmektedir. Bunun için ayrıca piyasa müdahalelerinin yürütülmesi, yardım başvurularının değerlendirilmesi ve parasal desteklerin ulaştırılmasından sorumlu bir Ödeme Kuruluşu oluşturulacak ve akreditasyonu yapılacaktır. Ayrıca diğer idari yapılar olarak düzenli piyasa ve fiyat araştırmaları yapan, AB standartlarına uygun olarak satış ve stok kontrollerini yapan ajanslar ve merkezler, bazı tarım ürünleri için AB stok yönetimine ilişkin özel idari yapılar, gene bazı ürünlere ilişkin piyasa düzenlemelerini gerçekleştirecek özel görevlerle yükümlü üretici örgütleri, ülke çapında fiyat hareketlerini izleyecek fiyat izleme ajansları oluşturulması gerekmektedir.

Kırsal kalkınma alanında da bir kırsal kalkınma stratejisi çerçevesinde yürütülecek kırsal kalkınma programlarının uygulanmasındaki etkinliği ve yeterliliği değerlendirmek için İzleme Komiteleri kurulması, ormancılık stratejisini AB ormancılık stratejisine uyumlu hale getirecek programlar gerekmektedir.

Balıkçılık alanında tüketime uygunluk açısından standartların kontrolü, pazar bilgileri ve fiyatlar

yönünden bilgi toplayacak bir idari yapılanma, balık avlama filolarının faaliyetlerini ve balık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasını denetleyecek ve kontrol edecek, avlanma kotalarını kontrol edecek idari yapılanma, balıkçılık alanında mevzuatta yer alan kurallara uyulup uyulmadığını denetleyen kadrolar ve filo ve balık kaynakları hakkında veri tabanı oluşturacak bir yapılanma istenmektedir.²

Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci Türk Tarımına Muhtemel Etkileri

Türk tarımının OTP'ye uyumu denetim, izleme, standartlar ve yönlendirme açılarından olumlu etkiler yaratacaktır. Bitki ve hayvan sağlığı, hayvan refahı, yurtiçinde üretilen veya ithal edilen gıdaların güvenilirliği, tarım kesiminin çiftçisi, bitkisel ve hayvansal üretimiyle, arazi ve hayvan varlığı ve bundaki değişimlerle kayıt altına alınması, verim, maliyet, fiyat verilerinin toplanıp değerlendirilmesi, balık kaynaklarının korunması, geliştirilmesi, balık ve balıkçılık filolarının kayda geçirilmesi gibi bugün için eksikliği duyulan konular uyumun sonucuna ilişkin olumlu beklentilerdir.

Buna karşılık olası bir tam üyelik Türk tarımını, Türk ekonomisini, sosyal ve siyasal yaşamı önemli ölçüde etkileyebilecektir. Bu etkileme başta uyum çabalarına karşın baş edilemeyen rekabet güçlüklerine veya uyumun getirdiği (kota yönetimi gibi) piyasa düzenlerinin gereklerine bağlı olarak tarımın ve tarımsal üretimin yapısında ve tarımsal ürün piyasalarında görülen çöküntüler şeklinde olabilir. Ayrıca piyasa kayıplarını telafi edebilecek Topluluk yardımları da karşılaşılan sorunların çözümüne yeterli olamayabilecektir. Bunun da ötesinde, AB bütçe disiplini çerçevesinde üye olacak ülkelerin tarımsal potansiyelini göz önünde bulundurarak, her yeni üye kabulünden önce tarımsal harcamaları kısma yoluna gitmektedir.³ Böyle bir uygulama Türkiye'nin tam üyeliği öncesinde de ortaya çıkabilecektir. Sürekli bir değişim içinde olan OTP'de, son olarak, AB'ye yeni üyelerin katılımı göz önünde bulundurularak düzenlenen 2003 reformu çerçevesinde, AB tarafından, verimliliğin ve rekabet gücünün artırılması için tarım ürünleri piyasalarına

müdahale asgariye indirilmekte ve fiyatın serbest piyasada oluşumu hedeflenmektedir. Çiftçilere yapılan doğrudan yardımlarla üretimin bağlantısı kesilmekte, üretimi teşvik edici bir etki yapmaksızın çiftçi gelirinin korunması amaçlanmaktadır. Ama yeni üyelere üyeliklerinin başlamasıyla verilen yardımlar eski üyelere verilenin dörtte biri ile başlamaktadır. Türkiye'nin tam üyeliğinde de hiç kuşku yoktur ki aynı kural geçerli olacaktır. AB ayrıca, son yıllarda tarım da dahil olmak üzere, bütün alanlarda, mali destek sağlamaktan çok düzenleyici bir rol alma yoluna girmektedir. Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde ortaya çıkan gelişmeler tarımsal harcamaların kısılması yönündeki süreci daha da hızlandırmaktadır.

Türkiye'nin tam üyeliği öncesi OTP'de önemli değişikliklerin ortaya çıkması, yardımların yüzde yetmiş varan oranlarda azalabileceği, fiyat desteklerinden tamamen vazgeçileceği, halen Topluluk bütçesinden yapılan piyasalara yönelik yardımların gelecekte ulusal bütçelerin katkısıyla yapılacağı, yapısal fonlardan kaynak alabilmenin o miktarda ulusal kaynak katkısı yapılmasına bağlı olduğu vb gerçekler dikkate alınırsa, tam üyelikle sağlanacak olanakların Türk tarımının sorunlarının çözümünü için bir beklenti olamayacağı açıktır.⁴ Önümüzdeki OTP reformunun kesin çizgileri ortaya çıkmadan Türk tarımının OTP'ye uyumunun muhtemel etkileri ile ilgili sağlıklı tahmin ve hesaplamaların yapılması beklenemez. Yürütülecek çalışmalar varolan koşulları veri alacaktır. Türkiye, AB ve dünya tarım ve tarım politikaları hızlı ve sürekli bir değişim içerisinde. Desteklemenin bugünkü koşullarla yapıldığı bir döneme göre, desteklemenin daha da azaltıldığı bir dönemde uyumun tamamlanması Türk tarımı için çok farklı sonuçlar yaratabilecektir. Bu nedenle, muhtemel bir uyumun sonuçları, büyük ölçüde uyumun ne zaman ve hangi şartlarda gerçekleşeceğine bağlıdır.

Ancak, tarım sektöründe önemli alt yapı sorunları bulunan Türkiye'nin, bu yapıyla OTP'ye dahil edilmesi, AB tarafından "hazmetme kapasitesi" gerekçesiyle isteksizlikle karşılanmaktadır.⁵ Türkiye OTP'ye uyum ile Türk tarımına ne kadar kaynak aktarılacağını hesaplarken, AB, uyumun

² Devrim Kodakçı - Elif Yıldırım, "AB Müktesebatının Uygulanması İçin Gerekli "İdari Kapasite" ve Türkiye'nin Durumu" T.C.Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Ulusal Program Dairesi (Nisan 2002) <http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/idarikapasite.doc> (6.10.2005), s.26-27

³ Gülcan Eraktan, "Genişleme Sürecinin Avrupa Birliği Tarımı ve Ortak Tarım Politikasına Etkileri." VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat, 2004, (1-11), s. 3.

⁴ Commission of the European Communities, "Communication from the Commission on Simplification and Better Regulation for the Common Agricultural Policy" Brussels, 19.10.2005, COM(2005) 509 final. http://europa.eu.int/comm/agriculture/simplification/com509_en.pdf (20.0.2005)

⁵ Avrupa Toplulukları Komisyonu, "Türkiye'nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar". {COM (2004) 656 final}Brüksel 6.10.2004 SEC (2004) 1202. s.46. http://www.abgs.gov.tr/uploads/files/Etki_Raporu.pdf (9.9.2005)

kendine nasıl bir mali yük getireceğinin hesabı içindedir.⁶ Türkiye'nin tam üyelik koşullarında AB'ye maliyeti çeşitli araştırmacılarca ele alınmıştır. Bu hesaplamalara göre sadece tarım için AB'nin yapacağı harcamaların 3.5-11.3 milyar Euro arasında değiştiği görülmektedir.⁷ Bu da hesaplamalarla elde edilen sonuçların ne büyük bir marj etrafında oynayabildiğini göstermektedir.

Türkiye, tarım işletmelerinin yapısındaki bozukluk, teknoloji kullanımındaki yetersizlik, düşük verimlilik gibi sorunlara bağlı olarak doğal kaynakları nedeniyle avantajlı olduğu ve meyve-sebze, tütün, pamuk gibi AB tarımını tamamlayıcı nitelikte olabilecek ürünler dışında, çoğu tarımsal üründe, özellikle hayvansal ürünlerde AB ile rekabet edemeyecektir. Ayrıca Türkiye, çoğu stratejik üründe dışa bağımlı bir hale gelecektir. Mevcut istatistiklerimizin yetersizliği ve üretimdeki kayıt dışılık nedeniyle AB nezdinde birçok ürünümüzün üretimi olduğundan düşük görünmektedir. Dolayısıyla o alanlarda getirilecek kotalar için baz oluşturacak olan miktarlar da düşük tutulacak ve o alanlarda üretim bir daha artırılamayacaktır. Doğası gereği tarım işletmelerinin sayısı azalacak, rekabet gücüne sahip işletmeler daha da büyüyecek, tarımdan uzaklaşmak durumunda kalan nüfusa alternatif iş olanakları yaratılamazsa, ciddi sosyal ve ekonomik sorunlar yaşanabilecektir.

Bu nedenlerle Türkiye uyum süreci içinde, özellikle verimlilik ve rekabet gücünün artmasına imkan verecek, kırsal ve tarımsal altyapının ve tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesi ve tarım ürünleri fiyatlarının-maliyetlerinin AB fiyatlarına yaklaştırılması politikalarına ağırlık vermelidir. Aksi takdirde, Türk tarımı, tam üyelik koşullarında AB tarımı karşısında ciddi bir rekabet sorunu yaşayacak, tarım sektörü kısa dönemde telafisi imkansız yaralar alacaktır.

Kaynaklar

Avrupa Toplulukları Komisyonu, "Türkiye'nin Üyeligi Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar".{COM (2004) 656 final}Brüksel 6.10.2004 SEC (2004) 1202. s.46. http://www.abgs.gov.tr/uploads/files/Etki_Raporu.pdf (9.9.2005)

Commission of The European Communities, "Communication from the Commission on Simplification and Better Regulation for the Common Agricultural Policy" Brussels, 19.10.2005, COM(2005) 509 final. http://europa.eu.int/comm/agriculture/simplification/com509_en.pdf (20.0.2005)

Eraktan, Gülcan, "Genişleme Sürecinin Avrupa Birliği Tarımı ve Ortak Tarım Politikasına Etkileri." VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat, 2004, (1-11), s. 3.

Grethe, Harald, "Agricultural Trade Preferences between Turkey and the EU" <http://www.enarpri.org/publications.htm/SPNo10.pdf> (8.10.2005)

Hughes, Kirsty, "Turkey and the European Union: Just Another Enlargement? Exploring the Implications of Turkish Accession" A Friends of Europe working paper on the occasion of the "Turkey's EU end-game?" European Policy Summit of 17 June 2004.

<http://www.friendsofeurope.org/pdfs/TurkeyandtheEuropeanUnion-WorkingPaperFoE.pdf> (19.10.2005).

Lejour, M., R. A. de Mooij, C. H. Capel, "Assessing the Economic Implications of Turkish Accession to the EU". CPB Document, No. 56, Maart 2004. <http://www.cpb.nl/eng/pub/document/56/doc.56.pdf> (19.10.2005).

Kodakçı, Devrim- Elif Yıldırım, "AB Müktesebatının Uygulanması İçin Gerekli "İdari Kapasite" ve Türkiye'nin Durumu" T.C.Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Ulusal Program Dairesi (Nisan 2002)

<http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/idarikapasite.doc> (6.10.2005), s.26-27

Rapporten Wageningen UR - Wageningen UR Reports 03 December 2004 Turkey in European Union <http://www.wur.nl/reports/CHAPTERS%2011-14%20---%2030%20November.pdf> (15.5.2005).

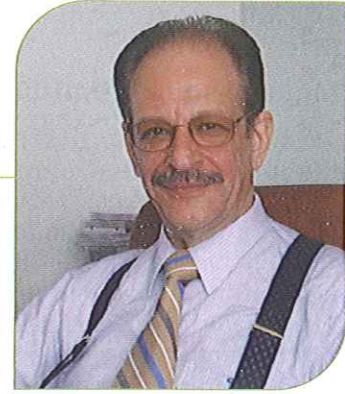
⁶Farklı sonuçlar hakkında bir karşılaştırma aşağıdaki kaynakta yapılmaktadır: Rapporten Wageningen UR - Wageningen UR Reports 03 December 2004 Turkey in European Union <http://www.wur.nl/reports/CHAPTERS%2011-14%20---%2030%20November.pdf> (15.5.2005), s. 215, 231.

⁷A. M. Lejour, R. A. de Mooij, C. H. Capel, "Assessing the Economic Implications of Turkish Accession to the EU". CPB Document, No. 56, Maart 2004. <http://www.cpb.nl/eng/pub/document/56/doc.56.pdf> (19.10.2005), s.41; Kirsty Hughes, "Turkey and the European Union: Just Another Enlargement? Exploring the Implications of Turkish Accession" A Friends of Europe working paper on the occasion of the "Turkey's EU end-game?" European Policy Summit of 17 June 2004.

<http://www.friendsofeurope.org/pdfs/TurkeyandtheEuropeanUnion-WorkingPaperFoE.pdf> (19.10.2005), s.21. Harald Grethe, "Agricultural Trade Preferences between Turkey and the EU" <http://www.enarpri.org/publications.htm/SPNo10.pdf> (8.10.2005)

İklim ve Enerji İlişkisinden Nükleere Uzanan Yol

Prof. Dr. Mustafa Özcan ÜLTANIR (*)

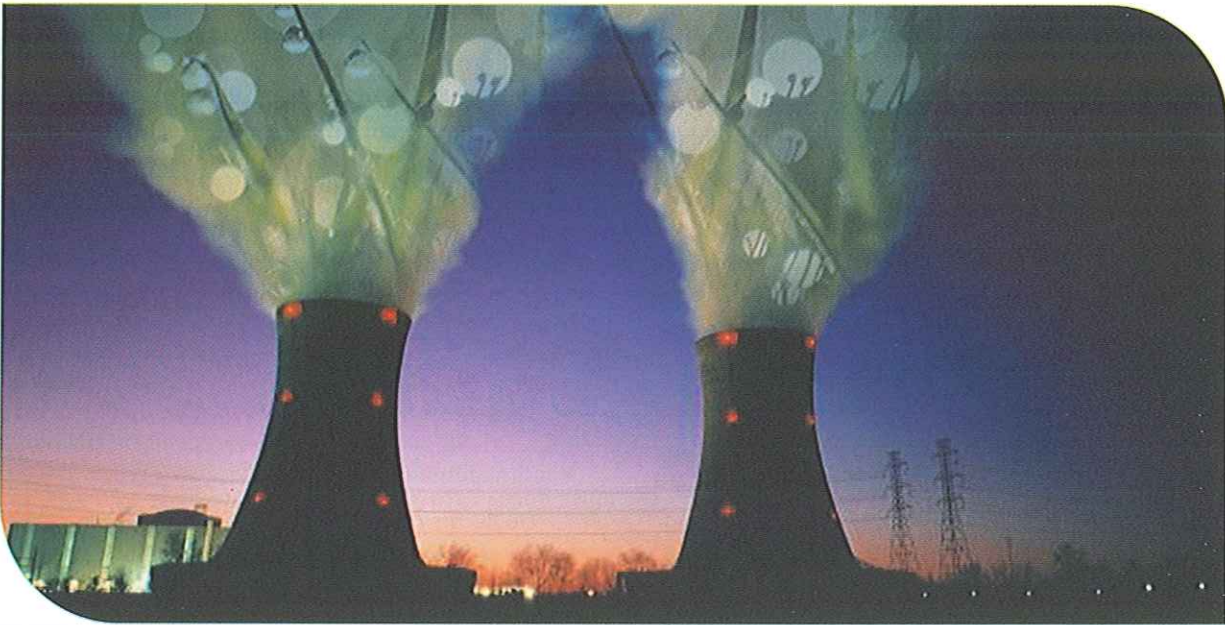
Enerji nedir?

Enerji; yapma, yaratma, üretme yeteneği, daha doğrusu gücüdür. Her şeyin yaratılması enerjiyle olabildiğinden Einstein, Tanrı'yı enerji olarak tanımlamıştır ki, bu konuda haksız sayılmaz. Zaten tüm dinler en büyük gücün, en büyük enerji kaynağının tanrı olduğunda birleşmiyorlar mı?... Enerjisiz değil, ama kullanılabilir enerjisiz yaşamın sürdürülmesi olanaksızdır. Enerjide kullanılabilirlik (availability) en önemli faktördür. Çünkü, enerji dediğimiz kullanılmayan enerjiler de vardır.

Başta ısı olmak üzere enerjinin tüm biçimleri arasındaki ilişkileri, dönüşebilirliği ve çevrimleri konu alan "Termodinamik" biliminin çok önemli iki temel yasası var. Aslında bunlar doğanın yaratılışında ortaya konulmuş doğa yasaları. Termodinamiğin birinci yasası, enerjinin yoktan var edilemeyeceğini, var olan enerjinin yok edilemeyeceğini, bir biçimden diğerine dönüştürülebileceğini söylüyor. Termodinamiğin ikinci yasası ise, enerji dönüşümünün kayıpsız

olamayacağını, bir biçimden diğerine dönüşürken yararlı enerjinin yanısıra, kayıp dediğimiz yararsız enerjinin ortaya çıkacağını söyler.

Bütün termodinamik işlemler "tersinir olanlar" ve "tersinir olamayanlar" diye ikiye ayrılır. Tersinirlik geriye dönüşü ifade eder. Ancak, tersinir işlemler idealdir ve evren için ütopya'dır. Çünkü, doğadaki tüm işlemler tersinir olmayan, yani tersinmez karakterlidir. Bir kere gerçekleşti mi, bir daha geriye, başlangıç noktasına dönüş yoktur. Bu da zaten bir başka doğa yasası. Yaşamı geriye çeviremezsiniz! Doğada enerji çevrim ve dönüşümlerinde oluşan her tersinmezlik, yararsız enerjinin artmasına neden olmakta. Kısacası milyarlarca yıldır insanlık doğanın yararlı enerjisini azaltıyor, yararsız enerjisini artırıyor.

(*) Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi, Enerji ekonomisti ve enerji sistemleri planlama uzmanı, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Enerji Masası Başkanı, RESSİAD (Rüzgar Enerjisi ve Su Santralleri İşadamları Derneği) Başkanı, 21. Yüzyıla Giren Türkiye'nin Enerji Stratejisi TUSİAD Raporu'nun yazarı, gazeteci yazar

Yoğun enerji tüketimi dünyaya ne getirdi?

Enerji mühendisliğinin ve enerji ekonomistliğinin, aynı zamanda enerji işletmeciliğinin temel amacı, ekserji dediğimiz yararlı enerjiyi maksimum yapabilmek, yani ekserjitik verimi yüksek tutabilmektir. Yararsız enerjinin ortaya çıkan miktarı entropi değişimindeki artışla ifade edilir ki, dünyada insan yaşamı ile birlikte entropi artmaya başlamıştır, ama kuşkusuz en büyük artışı sanayi devrimi ile başlayan yoğun enerji kullanım sürecinde olmuştur. Entropi artışı doğal enerji sistemlerindeki dengesizliği gösterir. Biz termodinamik bilimciler, felsefik olarak entropi artışını evrenin baş aşağı gidişi şeklinde yorumlarız. Dünyada entropinin en yüksek olacağı gün, sonsuzluğun sonunu simgeleyen kıyamet günüdür.

Dünyada yoğun enerji kullanımı, yalıtılmış bir sistem varsaydığımızda dünyanın entropisini artırmakla kalmamış, dünyanın global sıcaklığını da yükseltmiştir. Dünya uluslarının gelir düzeyi ile tükettikleri enerji miktarı arasında bilimsel deyişle korrelasyonu yüksek bir regresyon bağıntısı bulunuyor, yani kuvvetli bir ilişki var. Öyle ki, bunu istatistik yöntemlerden yararlanarak formül kalıbında matematiksel eşitlikle ifade edebilirsiniz. İnsanlık yaşam düzeyinin yükselmesini ve zenginliğini yoğun enerji tüketimine borçludur.

Bu zenginlik ve refah için dünyanın enerji tüketimi geçen 20'nci yüzyılda sekiz kat arttı. Enerji tüketimini sekiz kat artırarak sağlanan refahın bedeli entropi ve sıcaklık artışı oldu, dünya ortalama sıcaklığı 0.8 derecelik (°C) artış gösterdi. Elbette başka çevre etkileri var, ama biz burada iklimi etkileyen dünyanın en büyük global çevre sorununun, ortalama yüzey sıcaklığının yükselmesi olduğunu vurgulayacağız. Çünkü dünya ortalama yüzey sıcaklığında bir derecelik artış, dünya iklim kuşaklarının kuzey ve güney yarım kürelerde 160 km (kilometre) yer değiştirmesine neden olabilecek. Buna 0.2, bilemediniz 0.3 derecenin kaldığı kritik bir eşikteyiz bugün!...

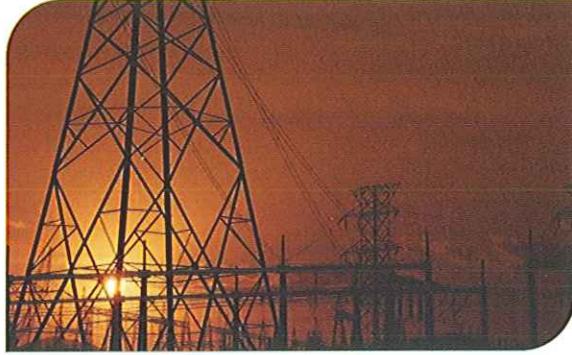
Dünya ortalama yüzey sıcaklığı neden ve nasıl artıyor?

Dünyaya güneşten kısa dalgali radyasyonla gelen ısı ve dünyanın uzun dalgali radyasyonla evrene yaydığı ısı dengeleri göz önüne alınarak, fizikte de anlatılan, ısı transferinde temel kurallardan biri olan Stefan-Boltzman yasasına ve

eşitliğine bağlı biçimde, dünya yüzeyi için teorik bir ortalama sıcaklık hesaplayabiliyoruz. Bu hesabı dünya yüzeyi için yaptığımız gibi üst atmosfer için de yapabiliyoruz. Çünkü, atmosfer ısı perdesi görevi yapmakta. Biz burada bu hesaplara girecek değiliz. Sadece dünya yüzeyinin ortalama sıcaklığının artış mekanizmasını açıklayabilmek için matematiksel eşitliklerin olduğunu söylemek istedik. Bu mekanizma birbirine eklenen iki etki ile dünya ortalama yüzey sıcaklığını artırıyor.

Toplam enerji tüketiminin direkt etkisi:

Etkilerden birisi dünyadaki enerji tüketimidir. Bakın, 2004 istatistik verilerine göre dünyada 10224,4 milyon ton petrol eşdeğeri (kısaca MTEP), yani 10 milyar ton petrole eşdeğer enerji

tüketilmiştir. Bu enerji dünyanın yüzeyine ve zamana bölünürse 0.028802 W/m² (W = vat) kadar bir ısı girdisi bulunur. Bu ısının uzun dalgali radyasyonla uzaya atılması gerekir. Güneşten gelen ısıya karşılık dünyadan atılması gereken ısı miktarı, daha doğrusu atılabilecek ısı miktarı 343 W/m²'dir. Bu değer üzerine eklenecek her enerji, eğer radyasyonla atılamazsa sıcaklık artışı yaratır. Buna göre 2004 yılında dünya genelinde tüketilen 10 milyar ton petrole eşdeğer enerjinin, radyasyon yayımı ile atılamadığını varsayarsak, yarattığı sıcaklık artışı bizim hesabımıza göre 0.0057 derece (°C). Ortaya çıkan binde 5-6 derecelik bu büyüklük küçümsenmemeli.

Şöyle bir geçmişe bakalım. 1970 yılında dünya enerji tüketiminin dünya global sıcaklık artışına katkısı sadece 0.002 derece (°C) idi. Eğer, dünya enerji tüketimi 1970 düzeyinde sabit kalmış olsaydı, bir derecelik sıcaklık artışı için gereken süre 500 yıl ediyordu. Dünya enerji tüketimi arttı ve 1995

yıldaki tüketimin neden olacağı sıcaklık artışı 0.0045 derece (°C) oldu. Yani, 1995 düzeyi ile bir derecelik artışa ulaşmak için gereken süre 222 yıla indi. Şimdi 2004 için hesapladığımız 0.0057 derece (°C) artış bize gösteriyor ki, 2004 yılı enerji tüketimi sabit kalsa bir derecelik artışa 175 yılda ulaşılacak. Oysa, Uluslararası Enerji Ajansı verilerine göre dünya enerji tüketimi 2010 yılında 12 MTEP, 2020 yılında 14 MTEP ve 2030 yılında 16 MTEP düzeylerini aşacak.

Atmosferdeki karbondioksitin etkisi:

İkinci etki atmosferdeki sera gazlarından geliyor. Sera gazlarının içinde en önemlisi karbondioksit (CO₂) olduğundan, diğerlerini yokumsayıp buna sadece karbondioksitin etkisi diyoruz. Atmosferde giderek artan karbondioksit, ısı perdesi görevi yaparak yeryüzünden yayılacak uzun dalgalı ısı radyasyonunun uzaya çıkışını engelliyor. Aslında karbondioksit yaradılışından beri atmosferin doğal yapısında var, ama yoğunluğu giderek artıyor. Bir ton petrolün yanmasından ortaya çıkan karbondioksit, 2750 - 3500 ton iken, bir ton petrole eşdeğer kömürden 3800 - 4400 ton, temiz yakıt doğalgazdan 2100 - 2250 ton karbondioksit ortaya çıkıyor.

2004 yılında dünyada tüketilen 10224.4 MTEP enerjinin, 3767.1 MTEP'i petrolden, 2420.4 MTEP'i doğalgazdan, 2778.2 MTEP'i de kömürden sağlanmış ve bu tüketimden en az 25.9 milyar ton karbondioksit emisyonunun atmosfere yayıldığını hesaplayabiliyoruz. Bu miktar her yıl artmakta. Uluslararası Enerji Ajansı tahminlerine göre 2030 yılında yayılacak karbondioksit emisyonunun 38.3 milyar ton olması bekleniyor. karbondioksit emisyonu bazen mutlak değeri yerine kimyasal bileşimine bağlı olarak 12/32 oranında yer alan karbon kütlesiyle ifade olunur. 2004 yılı için hesapladığımız emisyon 9.7 milyar ton karbona eşit. Bu değer 1990-95 arasında 7.5-8 milyar ton arasındaydı.

Sanayi devriminden sonra geçen 135 yıllık süreçte, dünyanın atmosferindeki hacimsel (ppmv) karbondioksit yoğunluğu yüzde 135 artış göstermiştir. Bugün için 365 ppmv civarında olan bu yoğunluk, 1850'lerde yani sanayi devrimi öncesi 275 ppmv olarak kestiriliyor. Dünyanın ısı sığasını yokumsayan, çevresinin efektif atmosferle kaplandığını ve bunun dışında uzayın bulunduğu varsayan bir model kapsamında, temelde yine

Stefan-Boltzman eşitliğinden yararlanarak, ancak uzun dalgalı radyasyonun atmosferde kat edeceği ışınım yolunu hesaba katarak, efektif atmosferin ışınım yayma katsayısı (bilimsel deyişle emissivitesi) hesaplanabilmekte. Böylece, efektif karbondioksit örtüsünün geçirgenliği, daha sonra yerden yapılacak ışımayla atılabilecek ısı ve sıcaklık artışı bulunabilmekte.

İşte bu hesapların sonucuna göre bugünkü toplam 0.8 derecelik (°C) artışın, 2025'den sonra 1.25 derecenin üzerine, 2050'den sonra 2.2 derecenin üzerine, 2075'den sonra da 3.5 derecenin üzerine çıkabileceği görülüyor. Bu gidişle 2100 yılında 5 dereceyi aşacak bir dünya yüzey sıcaklığı artışı tehdit oluşturuyor. Ancak, bu bilimsel senaryoda hesaba katılamayan etkiler dolayısıyla, artışın daha yavaş veya daha hızlı olma ihtimali yok değil. İnkâr olunamayan gerçek, dünya ortalama yüzey sıcaklığının arttığıdır.

1998 yılında Antartika buzullarında çatlama saptanmıştı. ABD Ulusal Okyanus ve Atmosfer Dairesi o yıl 147 km uzunluğunda ve 38 km genişliğinde olan A-38 kot adı verilen dev bir buzulun, Ronne adlı ana kütleden koptuğunu açıklıyordu. Montana Clacier Ulusal Parkı'ndaki buzulun ise 1911 yılında çekilen fotoğrafı ile 2000 yılında çekilen fotoğrafı erimenin bir diğer örneğini oluşturunuyordu.

18 Mayıs 2006 günü gazetelerimizde ve medyada, "Grönland'da korkutan erime, 3000 yılında dünya sular altında" haberleri yer aldı. ABD'deki Kansas Üniversitesi ile NASA Jet Propulsion Laboratory tarafından yapılan ortak çalışma, Amerika Bilimsel Geliştirme Birliği (AAAS) St. Louis Konferansı'na sunulmuştu ve Grönland buzullarındaki erimenin iki kat daha fazla ve hızlı olduğu açıklanıyordu. Grönland'da okyanusa düşen buzlar yüzünden kaybedilen buz kütlesi 1996 yılındaki 90 km³'ten 2005'de 224 km³'e yükselmişti. Araştırmacılar Grönland'ın güneydoğu kesiminde ortalama hava sıcaklığının üç derece yükseldiğini belirtiyorlardı. Ancak, bunun ortalama yüzey sıcaklığı olmadığını söyleyelim. Buzulların böyle büyük oranda erimesi dengeleri alt üst edecek bir gelişme.

Bu gelişmeler, şu anda ısınan ve karaları denizlerin basması tehlikesi ile karşı karşıya kalan dünyayı, daha ileri de yeni bir buzul çağına da itebilir. Biz kıyamet çıkırtkanlığı yapmıyoruz, tehlikeye dikkat çekiyoruz. Önemli olan iklimdeki

dengeleri koruyabilmek. Bunun çaresi ilk hedef olarak artan karbondioksit yoğunluğunu 1990 seviyesine, giderek daha aşağısına çekmek.

Çevre ve enerji yaklaşımı nasıl gelişti?

Doğal çevreyi sadece enerji üretimi değil, tüm insan faaliyetleri etkiler. Teknolojik insanın faaliyetlerin daha çok etkilediği bir gerçek. Çünkü teknoloji, insanların çevresini değiştirmek için uyguladıkları tekniklerin tümüdür. Bu teknoloji hep çevreyi alt üst eden, kirlüten teknoloji değildir. Temiz çevre ve çevreyi korumaya yönelik teknolojiler de vardır. Çevre teknolojilerinin dünyadaki gelişim sürecine bakıldığında, 1970'li yıllarda geliştirilen ilk teknolojiler kirlilik kontrol amaçlıdır. Bu yetmemiş, 1980'lerden başlayarak, çevre yönetimi yaklaşımıyla üretim sürecinin her aşamasında çevre ve enerji (özellikle ekserji) verimliliklerini artıracak tasarımlar üzerinde durulmaya başlanmıştır. 1990'lara gelindiğinde endüstriyel ekoloji görüşleri ortaya çıkmıştır. Böylece, üretim sistemlerindeki madde ve enerji akışına, atıkların değerlendirilmesi ekleniyordu. 1990'lı yıllar sürdürülebilir çevre ve enerji, sürdürülebilir ekonomi kavramlarını dünyaya getirdi.

1992'de Rio de Janeiro'da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin ortaya çıkmasına yol açtı. 21 Mart 1994'de yürürlüğe giren bu sözleşme, ilk etapta 153 ülke tarafından imzalandı, ama Türkiye tarafından kabulü 10 yıl gecikmeli oldu. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, karbondioksit emisyonunun 1990 seviyesine çekilmesini öngören bir süreci başlatmıştı.

TBMM, 21 Ekim 2003'de İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne katılmayı kabul etti. Türkiye tarafından katılım sözleşmesi 24 Şubat 2004'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne sunuldu ve 24 Mayıs 2004'de Türkiye resmen İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf oldu. Şimdiye kadar Türkiye ile birlikte 189 ülke bu sözleşmeyi imzalamış bulunuyor. Emisyon azaltımında, Türkiye'nin gelişme süreci ve özel koşulları dikkate alınmış durumda.

İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi dışında, 1997 yılında Kyoto Protokolü oluşturuldu. Bu protokol, karbondioksit emisyonunun 1990 seviyesinin yüzde 5 altına çekilmesini öngörüyordu. Türkiye henüz Kyoto Protokolü'nü imzalamadı.

Avrupa Birliği ülkelerinin ise tamamı imzalamış bulunuyor.

Clinton döneminde bu protokolü imzalamayı kabul eden ABD, Bush döneminde imzalamayı reddetti, bu bugünkü ABD yönetiminin ayıbı. Putin'in Rusyası ise Kyoto Protokolü'nü imzaladı. ABD'nin imzalamama nedeninin altında, zengin kömür yataklarını, ucuz elektrik üretimi sağlayabilecek büyük santrallerle değerlendirme planı yatıyor. Avrupa Birliği, 2008-2012 döneminde karbondioksit emisyon seviyesinin 1990 seviyesinin yüzde 8 altına çekilmesini hedeflediğinden, Türkiye ile yapılacak müzakerelerde bu protokolün imzalanması istenecektir. Aslında, Türkiye'nin bu protokolü Avrupa Birliği tarafından istenmeden ve zaman geçirilmeksizin imzalaması kendi çıkarları açısından daha uygundur.

Karbondioksit artarken kurtuluş yolu açık mı?

2004 yılında dünyada tüketilen 10224.4 MTEP ticari genel enerjinin 8965.7 MTEP ile yüzde 87.7'lik bölümü fosil yakıtlar dediğimiz petrol, doğalgaz ve kömürden üretilmiş bulunuyor. Geriye kalan 1258,7 MTEP'lik bölümü ise nükleer enerji, hidroelektrik ve diğer yenilenebilir enerjilerin payı. 8965.7 MTEP fosil yakıt dünya atmosferine 25 milyar tonu aşkın karbondioksit ile olumsuz katkı yapmışken, 1258.7 MTEP'lik bölümü 3.6 milyar ton karbondioksit emisyonundan dünya atmosferini kurtarmıştır.

Fosil yakıt kullanımında azalma değil artış bekleniyor!...

21'inci yüzyılda fosil yakıt kullanımı yine sürecek, ancak artış hızının kesilmesi gerekiyor da, Avrupa dışında bu ilkeye uyan yok. Uluslararası Enerji Ajansı'nın 2030 yılına kadar uzanan tahminlerine göre fosil yakıt kullanımı giderek artacak. Ancak, bu artış hızının yıllık olmak üzere kömürde yüzde 1.5, petrolde yüzde 1.6, doğalgazda yüzde 2.3 düzeylerinde olması öngörülmekte, ama şimdiki artışlar bu değerlerin üzerinde gerçekleşiyor.

Dünyanın kömür tüketimi 1990 yılında 2270 MTEP iken, 1999 yılında 2108.7 MTEP'e düşmüştü. Sonradan sürekli artışla 2004 yılında ne yazık ki 2778.2 MTEP'e yükseldi. 2004 yılında dünya kömür tüketimindeki artış yüzde 6.3 ile genel enerji tüketimindeki yüzde 4.3'lük artışın üstünde. Dünya kömür tüketiminde yüzde 34.4 payla Çin ilk sırada, yüzde 20.3 payla ABD ikinci sırada, yüzde 7.4 payla Hindistan üçüncü sırada yer alıyor. 25 üyeli Avrupa Birliği'nin payı sadece yüzde 11 kadar.

2004 yılında ABD'nin kömür tüketimi yüzde 0.3 gibi küçük bir artış gösterirken, 25 üyeli Avrupa Birliği'nde yüzde 1.2 azalmış. Buna karşılık 2004 yılında Çin'in kömür tüketimi yüzde 14.6 ve Hindistan'ın kömür tüketimi yüzde 7.5 artmış. Çin, Hindistan ve ABD bu tutumlarını sürdürebilmek için Kyoto Protokolü'nü imzalamaktan kaçınıyorlar. Türkiye'nin kömür tüketiminin dünyadaki payı yüzde 0.8 ve 2004 yılındaki tüketim artışı yüzde 5.2 olmuş. Kömürden kaynaklanan çevre sorunlarını azaltabilmek için yeşil kömür teknolojileri geliştirilmekteyse de, kömür tüketiminin artması dünya iklimi için şu anda bir tehdit oluşturuyor. Uluslararası Enerji Ajansı dünya kömür talebinin 2010 yılında 2763 MTEP, 2020 yılında 3193 MTEP ve 2030 yılında 3601 MTEP olacağını tahmin ediyor.

1990 yılında 3135.5 MTEP olan dünya petrol tüketimi sürekli artarak, 2004'de 3767.1 MTEP'e yükseldi. Dünya petrol tüketiminde en büyük pay yüzde 24.9 ile ABD'ye ait. 25 üyeli Avrupa Birliği'nin petrol tüketimindeki payı yüzde 18.4 düzeyinde. ABD'den sonra ikinci sırada yüzde 8.2 pay ile Çin, üçüncü sırada da yüzde 6.4 pay ile Japonya geliyor. 2004 yılında dünya petrol tüketimi yüzde 3.4 artarken, Japonya'da yüzde 3 azalma sağlanmış. Çin'in tüketimi ise yüzde 15.8 artmış. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre, dünya petrol talebi 2010 yılında 4308 MTEP'e, 2020 yılında 5074 MTEP'e ve 2030 yılında 5766 MTEP'e ulaşacak.

Dünya doğalgaz tüketimi 1990 yılındaki 1773.8 MTEP düzeyinden, 2004 yılında 2420.4 MTEP düzeyine çıkmış bulunmakta. Doğalgaz tüketiminin hızla gelişmesi, petrol ve kömür tüketimini bir miktar törpülemektedir. Doğalgazın karbondioksit emisyonunun kömür ve petrolden az olması avantajdır. Ancak, doğalgazın alev sıcaklığının yüksekliği nedeniyle yanması sırasında oluşan azot oksitlerin ozon tabakası tahribatına olumsuz katkısı söz konusudur.

2004 yılında yüzde 3.3 artış gösteren dünya doğalgaz tüketiminden en büyük payı yüzde 24 ile ABD almış. 25 üyeli Avrupa Birliği'nin tüketim payı yüzde 17.4 kadar. ABD'den sonra en büyük pay yüzde 15 ile Rusya Federasyonu'na ait. Çin'in doğalgaz tüketimindeki payı yüzde 1.5, ama 2004'deki tüketim artış hızı yüzde 19. Uluslararası Enerji Ajansı, dünya doğalgaz talebinin 2010'da 2703 MTEP, 2020'de 3451 MTEP ve 2030'da 4130 MTEP olacağı tahminini yapıyor.

Hydroelektrik ve yenilenebilir kaynaklar umut veriyor mu?

Dünyanın kurulu elektrik gücü 3700 milyon kilovat (10^6 kW = GW = gigavat) düzeyinde ve 2004 yılı elektrik üretimi 17373 milyar kilovat-saat (10^9 kWh = TWh = teravat-saat). Bu elektriğin 11677 TWh'lik bölümüyle yüzde 67'si fosil yakıtla çalışan santrallerin üretimi, yani termik elektrik.

Referans senaryosuna göre, dünya nükleer kurulu gücü 2010 yılında 381 GW, 2015 yılında 410 GW, 2020 yılında 446 GW ve 2030 yılında 524 GW olacaktır. Nükleer karşıtlığı ile nükleer santrallerin kurulması engellenirse, 2030 yılında kurulu güç toplamı 281 GW'a kadar düşebilecektir. Ancak, bu dünya ikliminin aleyhine olan bir gelişme demektir. Buna karşın WNA üst sınır olmak üzere 2020 yılında kurulu gücün 518 GW, 2030 yılında 740 GW düzeylerine çıkabileceğini belirtmiştir. Uluslararası Enerji Ajansı, dünya nükleer enerji üretiminin 2010'da 778 MTEP'e çıkacağını, 2020'de 776 MTEP'te kalacağını ve 2030'da 764 MTEP'e düşeceğini tahmin ederken, kötümser senaryoya kapılmakta, bunun yerine doğalgazın payını artırmaktadır.

Tartışılması gereken sorular

Hiçbir ülkenin enerji bütçesi tek kaynağa dayalı olmaz ve olamaz. Önemli olan tüm kaynakların ekonomiklik sınırları içinde optimal ölçülerde kullanıma sokulmasıdır. Fosil yakıtların yenilenebilir enerjiler ile desteklenmesi yetmemekte, güvenilirliği kuşkusuz olan nükleer enerji zorunluluk olarak karşımıza gelmektedir. Öyleyse, nükleer enerji hangi boyutlarda zorunluluktur?

Enerjinin rasyonel kullanılmasına ve enerji verimliliklerinin ekserji bazında yükseltilmesine

karşılık giderek artan bir enerji talebi var. Bu talebi daha çok fosil yakıt tüketerek, dünyanın geleceğini körelterek mi karşılayacağız?

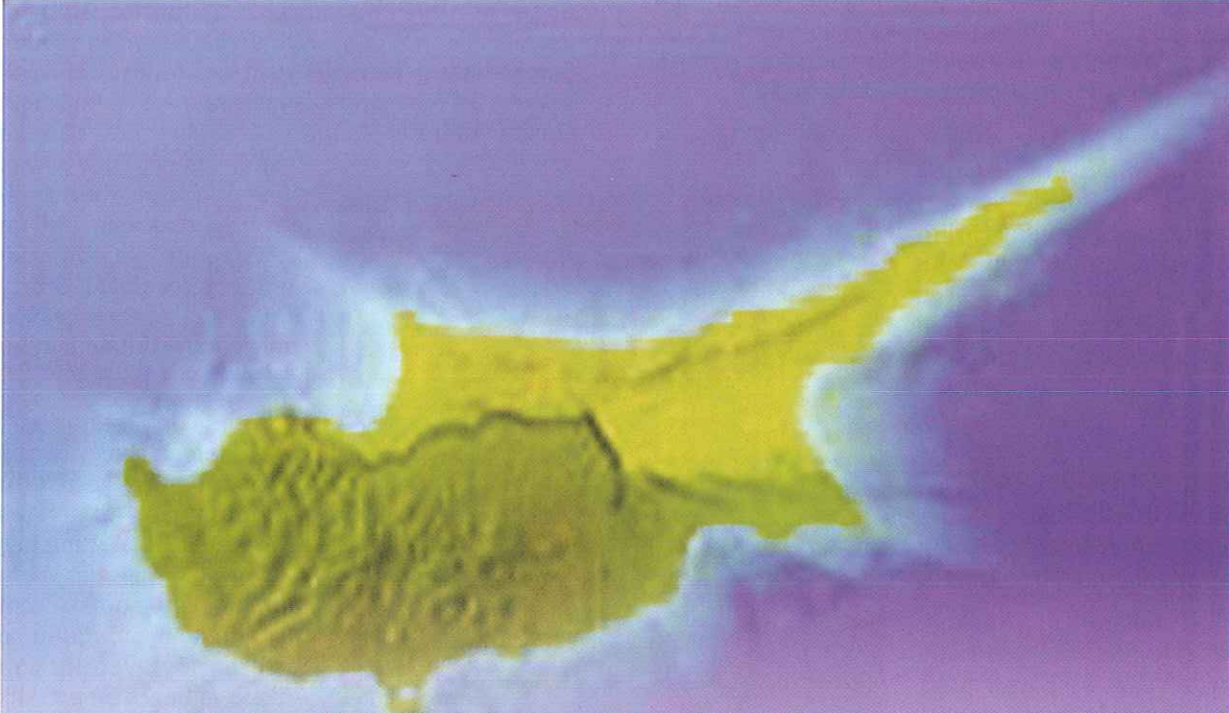
Hidroelektrik dışında 8-9 cent/kWh'den başlayıp 20 cent/kWh'in üzerine çıkan yeni alternatif enerji sistemlerine mi yatırım yapacağız? Bu yatırımları yapsak bile o sistemleri kurmak için gerekli arazileri bulabilecek miyiz? Taban ve tavan değerler olarak yeni bir kömür santraliyle 3-5 cent/kWh, yeni doğalgaz santraliyle 7 - 8 cent/kWh, yeni bir nükleer santralla 2.8 - 5.5 cent/kWh elektrik üretme fırsatlarından hangisini değerlendirmeliyiz? İşte dünyada bunlar tartışılıyor!

Küçük kömür santralleri artık ekonomik olmazken Türkiye'nin kömürlerinden, 30 yılda tüm kaynakları tüketmek pahasına elde edilebilecek maksimum 110 milyar kWh/yıl, hidroelektrik kaynaktan maksimum elde edebileceğimiz 190 milyar kWh/yıl, rüzgâr, jeotermal, güneş ve biomas gibi kaynaklarımızdan elde edebileceğimiz maksimum 40 milyar kWh/yıl düzeyindeki enerjilerin toplamı 340 milyar kWh/yıl kadar ütöpik bir değer olsa da, 2020 yılında Türkiye'nin elektrik talebinin taban değeri 400 milyar kWh'i, tavan değeri ise 500 milyar kWh'i aşacağına göre, Türkiye çağdaş teknoloji ürünü nükleer enerjiden uzak kalabilir mi? Matbaayı zamanında tanımayan, sanayi devrimine ayak uyduramayan bu ülkede, nükleer teknolojiyi yakalamakta daha ne kadar geç kalacağız?

Ankara Anlaşması'na Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni Taraf Yapan Ek Protokol Ve Bazı Tuzaklar

Prof. Dr. S. Rıdvan KARLUK

(Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi)

Lüksemburg'ta toplanan AB Dışişleri Bakanları, Ankara Anlaşması'nı Güney Kıbrıs'ı da kapsayacak şekilde genişleten Ek Protokol'ü (Uyum Protokol'ü) 13 Haziran 2005 tarihinde onaylanmış ve imza için Ankara'ya gönderilmesini kararlaştırmıştır. Protokol'ün imzalanması, 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin başlatılabilmesi için Avrupa Birliği tarafından bir ön şart olarak öne sürülmüştü. Türkiye, Protokol metnine mutabakatını bildiren mektubu 29 Mart 2005 tarihinde Brüksel'e iletti. Metin, AB üyesi ülkelerin Brüksel'deki Daimi Temsilcilerinden oluşan COREPER tarafından 10 Haziran 2005'te kabul edilmiştir. Ek Protokol'ün imzalanmasının GKRY'nin fiilen tanınması anlamına gelebileceği kaygısıyla imza sürecinin ne şekilde gerçekleşeceği konusu taraflar arasında uzun bir süre sorun yaratmıştır.

Ankara Anlaşması'nda öngörülen Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliğini Güney Kıbrıs Rum Yönetimi de dahil 10 şeni AB üyesini kapsayacak şekilde genişletecek Ek Protokol, 29 Temmuz 2005 tarihinde Brüksel'de imzalanmıştır. Türkiye ile AB Dönem Başkanı İngiltere arasında mektup teatisiyle yürütülen imza süreci, imzalı metnin, Türkiye'nin Ek Protokol'ü imzalamasının, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanıdığı anlamına gelmeyeceğine yönelik bir Bildiri'nin İngiltere'ye verilmesiyle tamamlanmıştır. İngiltere'nin AB nezdindeki Büyükelçisi John Grant, Protokol metnini 25 üye adına imzalayarak, Türkiye'nin AB Daimi Temsilcisi Oğuz Demiralp'e göndermiştir.¹

Türkiye'nin Protokol'ü imzalarken yaptığı ve Dönem Başkanlığına Protokol ile birlikte gönderdiği Kıbrıs Bildirisi'nde, Rum Yönetiminin Türk hava ve

¹ Ek Protokol, Brüksel'de AB Dönem Başkanı İngiltere Temsilcisi John Grant ile AB Komisyonu nezdinde Daimi Temsilci Büyükelçi Oğuz Demiralp tarafından mektup değişimi usulüyle imzalanmıştır. Böylece Türkiye, AB tarafından kendisinden istenen iki şartı da yerine getirmiştir. Şartlardan ilki, Türk Ceza Kanunu'nun onaylanarak yürürlüğe sokulmasıdır. Türkiye bu şartı 1 Haziran 2005'te yerine getirmiştir. İkinci şart ise Kıbrıs Cumhuriyeti'ni de kapsayan Protokol'ün imzalanmasıdır. Bu şart da yerine getirilmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti Belge'nin 2. sayfasında anlaşmanın tarafları başlığı altında yer almıştır. Aralarında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin de bulunduğu AB'ye 2004'de giren 10 yeni üyenin, 12 Eylül 1963 tarihli Türkiye AB Ortaklık Anlaşması'na diğer AB üyeleri gibi taraf olacağı Protokol'de vurgulanmıştır. Protokol'ün ilk 2 sayfasındaki giriş ve anlaşmanın tarafları bölümünde GKRY; 3 defa "Kıbrıs Cumhuriyeti" adıyla anılmıştır. Fakat bu Kıbrıs Cumhuriyeti, 1959-1960 Zürih ve Londra Anlaşmaları ile kurulmuş Cumhuriyet değildir. Kıbrıslı Rumlar tarafından "işgal edilmiş" Cumhuriyet'tir.

deniz limanlarını kullanamayacağı çekincesine yer verilmiştir. Protokol'ün, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıma anlamını gelmediği, güçlü ifadelerle vurgulanmıştır.²

Ek Protokol'ün imzalanmasıyla, AB tarafından 17 Aralık Zirvesi'nde Türkiye'den talep edilen tüm yükümlülükler yerine getirilmiştir. 16 madde ve 22 sayfa dan oluşan Ek Protokol'ün yürürlüğe girmesi için TBMM'de onaylanması gerekmektedir.

Fransa Başbakanı Domnigue Villepin, 2 Ağustos 2005 tarihinde bir Fransız radyo kanalına verdiği demeçte, Avrupa Birliği üyelerinin tamamını tanımayan bir aday ülke ile müzakerelerin başlamasının düşünülemez olduğunu belirtmiştir. Komisyon'dan yapılan açıklamada ise, Türkiye'nin 17 Aralık Zirvesi'nde alınan kararlar dahilinde tüm yükümlülükleri yerine getirdiği vurgulanmıştır.²

Türkiye'nin Ek Protokol'ü imzalamasının ardından Avusturya Başbakan Yardımcısı Hubert Gorbach, "Türkiye'nin, sınırları devletler hukukuna göre belirlenmiş olan Güney Kıbrıs'ı tanımadan AB'ye tam üye olmasının mümkün olmadığı" yönünde yazılı bir açıklama yapmıştır. Gorbach, Türkiye'nin Güney Kıbrıs'ı tanıyarak ileri doğru önemli bir adım atmış olacağını, ancak bunun son adım olmayacağını açıklamıştır. Avrupa Parlamentosu'nda Hristiyan Demokratları temsil eden Avrupa Halkları Partisi'nin lideri Hans Gert Pottering, Fransa Başbakanı Villepin'in açıklamalarına, "Tanımadığımız bir kişiyle müzakere edemezsiniz" diyerek destek vermiştir.

Ankara Anlaşması uyarınca Gümrük Birliği'nin Güney Kıbrıs'ı kapsayacak şekilde genişletilmesinin, Türkiye'nin, GKRY'ni tanıdığı

anlamına gelmediği yönündeki Bildirisi çok anlamlı değildir. Bu Bildiri'ye rağmen Türkiye ileride fiilen (de facto) GKRY'ni tanımak zorunda kalabilecektir. Avrupa Parlamentosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Alman Hristiyan Demokrat Elmar Broke, Türkiye'nin Kıbrıs Bildirisi'ni yayınlamadan aylar önce şunları söylemiştir: "Elbette Gümrük Protokolü'nün Güney Kıbrıs'ı kapsayacak şekilde genişletilmesi hem AB hem de Türkiye için çok önemli. Şu çok önemli. Müzakerelere başlamak için Güney Kıbrıs'ın tanınması kaçınılmaz. Burada

önemli olan, Türkiye'nin, altını çiziyorum müzakerelere başlamak için Ankara Anlaşmasını ve Gümrük Birliği Protokolü'nü Güney Kıbrıs'ı kapsayacak şekilde genişletmesi. Şu an için bu gerekli."³

Fransa'da İktidar'daki Halk Hareketi için Birlik partisi (UMP) Başkanı Nicholas Sarkozy, Türkiye'nin GKRY'ni tanımayı red etmesinin müzakere tarihinin ertelenmesi için bir gerekçe olduğunu o tarihte söyleyerek; "Ya Ankara'ya başka bir ortaklık şekli sunulmalı ya da müzakere takvimi değiştirilsin" görüşünü dile getirmiştir."⁴ Avrupa Parlamentosu Türkiye Raportörü Camiel Eurlings, Gümrük

Birliği Protokolü'nü uygulamayı ve GKRY ile ilişkilerini normalleştirmeyi reddeden Ankara'ya hoşgörü gösterilmeyeceğini, Lefkoşe'ye yaptığı ziyaret sırasında şöyle dile getirmiştir: "Bizim için bir Protokolü imzaladığınızda, onu uygulamanız önemlidir. Bu nedenle Kıbrıs bayrağı taşıyan araçlara limanlarını açmayan, uçaklara izin vermeyen Türkiye'nin pozisyonunu onaylamıyoruz. Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu da onaylamaz."⁵

Raportör Eurlings, hizmetlerinin serbest dolaşımı ile malların serbest dolaşımı (gümrük

²Türkiye'nin Bildiri'de liman ve hava alanlarının GKRY'ne açılmayacağını açıkça belirtmemiş olması bir eksiklikler. Ayrıca, Bildiri yayınlamak yerine Ek Protokole rezerv konulmuş olsaydı, hukuken Türkiye'nin eli daha güçlenirdi.

³AB Haber, 31.03.2005

⁴Hürriyet, 25.09.2005

⁵Hürriyet, 23.09.2005

birliği sadece sanayi mallarının serbest dolaşımını kapsamaktadır) konularını birbirine karıştırmaktadır. Çünkü, kendisi Avrupa Parlamentosu'nun en genç üyelerindendir. Bu sebeple, GATS Anlaşması'nı, Ankara Anlaşması'nı, Katma Protokol'ü, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nı, Roma ve Amsterdam Anlaşmaları'nı okuma ve öğrenme imkanına kavuşamamıştır. Eğer aksi olsaydı, bu şekilde hukuka aykırı bir demec vermezdi.

Camiel Eurlings, 22 Eylül 2005 tarihinde Kıbrıs'a yaptığı ziyarette, GKRY Dışişleri Bakanı ile görüşmesi sonrasında yaptığı açıklamada, "Türkiye'nin Ek Protokolü, katılım müzakereleri sürecinde çok geç bir zamanda değil, en kısa sürede uygulaması gerektiğini" öne sürmüştür. Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'nin Gümrük Birliği'ni Kıbrıs Cumhuriyeti'ne uygulaması için ikna edecek bir yönteme sahip olup olmadığının sorulması üzerine Eurlings, "Çok fazla siyasi baskı uygulayabiliriz, çünkü Türkiye'nin katılım süreci sonunda uzlaşmamız gerekiyor, aksi takdirde Türkiye AB'ye girmez ve sanırım Brüksel'de herkes bunu çok iyi biliyor" demiştir.

Ek Protokol'ün uygulanmasının, üye devletler için başlıca önceliğe sahip olduğunu, bunun sadece Rum tarafı ile Türkiye arasında bir konu olmadığını, Avrupa Birliği'nin güvenilirliğiyle ilgili olduğunu ifade eden Eurlings, bir protokolün imzalandığı zaman uygulanmasının AB için çok önemli olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple AB Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu'nun, Türk Hükümeti'nin Rum bandıralı gemilerin Türk limanlarına girmesine ve Rum uçaklarının uçuşlarına izin vermesini kabul etmediklerin söylemiştir.

Güney Kıbrıs'ta bu açıklamaları yapan Eurlings'e KKTC'de yaptığı temaslarda Cumhurbaşkanı Talat, Türkiye'nin Ek Protokol uyarınca limanlarını Rumlara açması halinde, KKTC'ye uygulanan tüm ambargoların da kalkması gerektiğini söylediklerini ve Eurlings'le bu konuda mutabık kaldıklarını

açıklamıştır. Avrupa Birliği'nin 26 Nisan 2004'te yaptığı bir açıklama ile Kıbrıslı Türklere uygulanan izolasyonları kaldıracağı ve doğrudan ticaretle mali yardım tüzüğünü hayata geçireceği sözü verdiğini de ifade eden Cumhurbaşkanı Talat, bu konuda verilen tüm sözlerin yerine getirilmesini beklediklerini söylemiştir.⁶ Buna karşılık Eurlings, Annan Planı'nın Kıbrıs Türkü tarafından değil, Rum halkı tarafından reddedildiğine vurgu yaparak, Kıbrıs Türk halkının cezalandırılmasının anlamsız olduğunu vurgulamış, Avrupa Birliği olarak Kuzey Kıbrıs'a bu konuda gerekli yardımın yapılması yollarının araştırılması gerektiğini açıklamıştır.⁷

Türkiye, GKRY'ni tanımadığını belirtmiş bile olsa, Ankara Anlaşması'nın GKRY'ne uygulanmasına ilişkin Ek Protokol'ü imzalamakla, ileride başını ağrıtabilir. Çünkü Ek Protokol'de GKRY'yi, aynen AB'nin Kıbrıs Bildirisi'nde olduğu gibi Kıbrıs Cumhuriyeti (Republic of Cyprus) olarak tanımlanmaktadır. Türkiye, tanımadığı bir devlet ile muhatap olması ve Ankara Anlaşması'nın bu devlete de uygulanacağına ilişkin bir hukuk metnine imza atması sebebiyle, GKRY'ni resmen tanımamak için bir Bildiri yayınlamak zorunda kalmıştır.⁸ 17 Aralık 2004 AB Zirve Bildirisi'nin 19. maddesinde, müzakerelere başlayabilmek için Türkiye'nin Ek Protokol'ü imzalaması bir şart olarak belirtilmiş idi. Bildiri ile birlikte Dışişleri Bakanlığı bir basın açıklaması yapmıştır. Basın açıklamasında Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında tanınan GKRY'hi sadece Yeşil Hat'tın güneyinde egemen olduğu bildirilmiştir.

Ek Protokol ile birlikte Bildiri'nin TBMM tarafından onaylanması durumunda, GKRY'nin TBMM tarafından da tanınmadığının kabul edilmesi sağlanacaktır. Böylece Türkiye'nin eli kısmen güçlenmiş olabilecektir. Fakat, madalyonun bir diğer yüzü vardır. O da Ek Protokol'ün TBMM'den geçirilmesinin Ek Protokol'ün hukuki bağlayıcılığının artacak olmasıdır. AB'nin dördüncü genişleme sürecinde Birliğe katılan Avusturya,

⁶ Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün kabulü için oy çokluğu, Mali Yardım Tüzüğü'nün kabulü için oybirliği gerekmektedir. Avrupa Komisyonu'nun Kuzey Kıbrıs için hazırladığı Mali Yardım Tüzüğü'nde 8 Aralık'taki AB Daimi Temsilciler Komitesi COREPER toplantısında ve 12 Aralık'taki AB Genel İşler Konseyi'nde görüş birliği sağlanamamıştır. 20 Aralık 2005'te düzenlenen COREPER toplantısında da bir gelişme olmamıştır. Toplantıda İsveç'in sorusu üzerine bir Komisyon yetkilisi, Tüzüğün 2005 sonuna kadar yürürlüğe girmesi durumunda 259 Euro'luk yardımın 120 milyon Euro'sunun kullanılamayacağını belirtmiştir. Avrupa Komisyonu'nun Kıbrıs'ta çözüme yönelik hazırladığı üç tüzük vardır. Doğrudan Ticaret, Yeşil Hat ve Mali Yardım Tüzükleri. 23 Ağustos 2004 tarihinde yürürlüğe giren Yeşil Hat Tüzüğü, dolaylı ihracatı mümkün kılmaktadır. Bu süreçte ihracatçının malını Güney'e geçirmesi gerekmektedir. 27 Şubat 2006 tarihinde AB Dışişleri Bakanları iki Tüzüğü birbirinden ayırmış, KKTC'yi tecritten kurtaracak Doğrudan Ticaret Tüzüğü'ne ise rafa kaldırmıştır.

⁷ AB Haber, 24.07.2005

⁸ Alman Die Welt Gazetesi, GKRY'nin, Türk Hükümetini AB üyeliğini veto etmekte tehdit ettiğini bildirmiştir. GKRY lideri Papadopoulos'un yaptığı açıklamada, liman ve havaalanlarını Güney Kıbrıs bandıralı gemilere ve uçaklara açmaması durumunda Rumların Türkiye'ye karşı veto kartını kullanabileceklerini belirtmiştir. Başbakan Erdoğan, 22 Şubat 2006 tarihinde yapmış olduğu bir açıklamada şunları söylemiştir: "Şunu çok açık net söylüyorum, AB'de özellikle KKTC ile alakalı olarak bizim müzakere sürecimizi aksatma tehdidini, kusura bakmasınlar biz hiçbir zaman kale almayız, gündemimize almayız... Bunu biz etik olarak doğru bulmuyoruz. Dolayısıyla böyle bir şeye de evet dememiz mümkün değil." Papadopoulos'un Türkiye karşıtlığına rağmen GKRY'nin eski Başkanı George Vassiliou, Türkiye'nin kriterleri yerine getirdiğinde AB'ye katılmasına destek vermektedir. Bkz. George Vassiliou, "Why Turkey Should Join the EU", Europe's World, Spring 2006, s. 144-147.

İsveç ve Finlandiya'nın Ankara Anlaşması'na taraf olmasına ilişkin Ek Protokol, TBMM'den geçirilmemiştir.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı da (OKK), (bu Karar'a yanlış bir şekilde Gümrük Birliği Anlaşması deniliyor) TBMM'den geçirilmemiştir. Bu durumu, DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'nde SHP Genel Başkanı ve Dışişleri Bakanı olan Murat Karayalçın, Yalçın Doğan'a şu şekilde açıklamıştır.⁹ "AB ile 1960'lardaki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu ile yapılan Ankara Anlaşması, o tarihte Meclis'ten geçmiş. Gümrük Birliği bunu devam ettiren bir anlaşmaydı. O nedenle, 1995'te biz Gümrük Birliği Anlaşmasını Meclis'in onayına sunmadık. Çünkü Gümrük Birliği, asıl anlaşmanın bir türevidir. Şimdi ise, Meclis'ten geçmemiş bir anlaşmayı genişleten ek protokolün Meclis'in onayına sunulması, bence yanlış ve sakıncalı." Karayalçın'a göre bu sakınca şöyledir: "Ek Protokol'de Kıbrıs Rum Cumhuriyeti'nin de adı geçecek. Dolayısıyla, Türkiye tanımıyor bile olsa, Kıbrıs Rum Cumhuriyeti'nin statüsü yükselmiş olacak. Çekincemizi açıklasak bile, biz onları tanımış olacağız."

Ek Protokol ve Türkiye'nin Kıbrıs Bildirisi TBMM'ye getirildiğinde, Türkiye'nin mutlaka GKRY'ni Kıbrıs'ta BM çatısı altında bir çözüme ulaşıncaya kadar tanımadığının vurgulanması açık bir şekilde belirtilmelidir. Eğer bu açıklama yapılmadan Ek Protokol TBMM'den geçerse, Türkiye hukuken de GKRY'ni Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanımış olur. Kıbrıs'lı Türklerin bir azınlık olarak (Batı Trakya gibi) mevcut AB üyesi Kıbrıs Cumhuriyeti çatısı altına alınması ve sorunun bir şekilde çözümlenmesi için bir adım böylece TBMM tarafından atılmış olur. Bu sebeple, Ek Protokol'ün TBMM tarafından red edilmesi olasılığı, hiçbir zaman göz ardı edilmemeli ve AB'ye bu yönde onay öncesinde TBMM'den mesaj verilmelidir. Rezerv konulmadan yapılacak bir onaydan daha sonra dönmek mümkün olmayacaktır.

GKRY, tüm ada adına 3 Temmuz 1990 tarihinde AT'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. 30 Haziran 1993 tarihinde Komisyon, GKRY'nin başvurusuna

olumlu görüş bildirmiştir. Komisyon Görüşü'nde adanın kuzey kısmındaki "fiili" yönetimin söz konusu başvuruya itirazına atıfta bulunulmuş ve itiraz şöyle dile getirilmiştir:

"... anılan yönetim, Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti'nin böyle bir yaklaşımla tüm Kıbrıs adına konuşma hakkına itiraz etmiştir. Pozisyonu, Garanti Antlaşması'na ve dış politika kararları üzerinde ve özellikle Türkiye ve Yunanistan'ın üye bulunmadığı bir uluslararası kuruluş veya ittifaka katılmaya ilişkin kararlar üzerinde Cumhurbaşkanı'na ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı'na (Kıbrıslı Türk) veto hakkı tanıyan, 1960 Anayasasına dayanmaktadır. **Bu itibarla, mevcut şartlar altında, Avrupa Topluluğu'nun söz konusu başvuruyu kabul etmemesi gerektiğine inanmaktadır.**"¹⁰

Türkiye, 2006 yılında deniz ve hava limanlarını GKRY deniz ve hava taşıtlarına açmaz ise, AB'den gelecek büyük bir baskı ile karşı karşıya kalacaktır. Nitekim AB Dönem Başkanı Avusturya Başbakanı Shüssel'in Türk limanlarının Rum gemilerine açılması yönünde yapmış olduğu açıklamaya (21.02.2006) Başbakan Erdoğan çok sert tepki göstermiştir.

"Annan Planı'nda biz AB'yi aldatmadık, GKRY aldattı. KKTC samimi davrandığı halde GKRY maalesef AB üyesi ülkelerin arzusuna, talebine muhalefet ettiği halde ve biz Kıbrıs'ta

Barış'ı istemiyoruz denildiği halde, onları kalkıp bir hafta sonra AB'ye dahil ettiler ve Kuzey Kıbrıs'ı yine ambargoya tabi tuttular."

Avrupa Parlamentosu, 28 Eylül 2005 tarihinde almış olduğu Türkiye'ye yönelik tarihinin en ağır kararı ile Gümrük Birliği Ek Protokol'ünü (Uyum Protokolü) onaylanmamıştır. Ayrıca Parlamento, Komisyon'dan 2006 yılında Ankara Anlaşması'nın Türkiye tarafından tam uygulanıp uygulanmadığına ilişkin bir rapor hazırlamasını da istemiştir. Parlamento'nun Kararı'nda, "Bu Antlaşma'nın (Ankara Anlaşması) Türkiye tarafından tam yerine getirmemesi durumunda, bunun müzakere sürecini ciddi bir biçimde etkileyeceği hatta kesilmesine yol açabileceği" belirtilmiştir.

⁹ Hürriyet, 30.03.2005

¹⁰ Komisyon görüşünün 8 nci maddesinin orijinali şöyledir: "8. When presenting its application for accession, the government of the Republic of Cyprus, recognized by the European Community and its Member States as the only legitimate government representing the Cypriot people, addressed the Community on behalf of the whole of the island. The application was strongly challenged by the de facto authorities of the northern part of the island. While acknowledging that it would be in the interest of the Turkish Cypriot community to form part of the European Community, these authorities rejected the right of the government of the Republic of Cyprus to speak for the whole of Cyprus in such an approach. They based their position on the Guarantee Treaty and the wording of the 1960 Constitution, which grants the president and vice-president (a Turkish Cypriot) a veto over any foreign policy decision, particularly any decision on joining an international organization or alliance that does not count both Greece and Turkey among its members. They consider, accordingly, that in the prevailing circumstances the Community should not take any action on the application.

The Community, however, following the logic of its established position, which is consistent with that of the United Nations where the legitimacy of the government of the Republic of Cyprus and non-recognition of the Turkish Republic of Northern Cyprus are concerned, felt that the application was admissible and initiated the procedures laid down by the Treaties in order to examine it."

Parlamento Kararı Türkiye'yi doğrudan bağlamasa da, müzakere sürecini olumsuz yönde etkileyecektir. Parlamento 3 Ekim'e 4 gün kala Gümrük Birliği Ek Protokolü'nün onaylanmasını erteleyerek, Türkiye'ye önemli bir mesaj vermiştir. Bu durumu Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu Eş Başkanı Jost Lagendijk, "*Türkiye'nin AB sürecini engellemeye yönelik provakasyon*" olarak değerlendirmiştir. Parlamento bu Kararı ile ayrıca, Türkiye'nin AB üyesi olmadan önce sözde Ermeni soykırımını tanımasını bir önkoşul olarak kabul etmiştir. Parlamento'nun Kararı'nda, AB Konseyi'nin KKTC'ye yönelik ekonomik izolasyonunun kaldırılmasına ilişkin aldığı karara atıfta bulunulmuş ve bu konuda verilen sözlerin yerine getirilmesi de istenmiştir.

Kıbrıslı Türklerin 24 Nisan 2005 tarihindeki halkoylamasında "evet" oyu vermelerine rağmen hala ambargo altında bırakılmaları, AB'nin söz verdiği halde Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nü uygulamaya koymaması, AB açısından utanç vericidir. AB Komisyonu'nun, GKRY'nin muhalefetine rağmen Kıbrıslı Türklere uygulanan izolasyonunu kaldırılmasını KKTC'de ortaya çıkan kuş gribi sebebiyle gündeme getirmesi, Rum Yönetimi'ni rahatsız etmiştir. GKRY özellikle Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün yürürlüğe girmesiyle, haksız bir şekilde Kuzey Kıbrıs'a uygulamış olduğu ambargonun delineceğinden korkmaktadır. Bu sebeple, bu Tüzüğün uygulanmasını engellemeye çalışmaktadır.

Avrupa Parlamentosu'na AB Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Elmar Brok tarafından sunulan Birliğin dış ve savunma politikası ile ilgili Rapor'a eklenmek istenen AB Yeşiller Grubu'nun, "*AB'nin dış politikasında saygınlığı açısından Kıbrıslı Türklerin izolasyondan kurtulması gerektiğini vurgulayan*" değişiklik önergesi, 504 red, 73 evet ve 29 çekimser oyla kabul edilmemiştir. Bu gelişme, Avrupa Parlamentosu'nun Kıbrıslı Türklere yönelik izolasyon politikasına devam edeceğini göstermektedir. Şubat ayı başında Ankara'yı ziyaret eden Fransa Dışişleri Bakanı Phillipe Douste Blazy, Türkiye'nin Eylem Planı'na zayıf bir destek vermiştir. Fransız Bakan Türkiye'nin Rumlara karşı Gümrük Birliği'nden doğan taahhütlerini 2006'da yerine getirmesini talep etmiştir. Ayrıca, "*Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilişkilerinizi en hızlı biçimde normalleştirmenizi istiyoruz*" demiştir. Deniz ve hava limanlarının, AB mevzuatına ve Ankara Anlaşması'na aykırı bir şekilde tek taraflı olarak açılmasını Türkiye'den beklediklerini de açıklamıştır.

GKRY, 22 Şubat 2006 tarihinde Rum bayrağı taşıyan bir geminin Mersin Limanı'na yanaşmasına Türk makamlarınca izin verilmemesine tepki göstermiştir. Rum Hükümet sözcüsü Yorgo Dilikas yaptığı yazılı açıklamada, Türkiye'nin bu hareketiyle Avrupa Birliği'ne verdiği sözleri yerine getirmediğini belirterek, bu konuda AB nezdinde gerekli girişimlerde bulunmakta olduklarını açıklamıştır. Ankara'nın son hareketiyle AB ile yürürlükte olan Ankara Anlaşması'nı ciddi olarak ihlal ettiği ileri süren Lilikas, Türkiye'nin bu davranışıyla (AB ile) uyumu reddettiğini bir kez daha kanıtladığını, AB'ye katılım sürecinde verdiği sözleri ve sorumlulukları yerine getirme konusunda inandırıcı olmadığını savunmuştur.

GKRY'nin bilerek GKRY bandıralı gemiyi Mersin Limanı'na göndermesi, Türkiye'ye yönelik bir provakasyondur. Çünkü, GKRY'i, gümrük birliğini bir araç olarak kullanıp, "fiilen" (de facto) GKRY'nin Türkiye tarafından tanınmasını istemektedir. Nitekim Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım Türkiye deniz taşımacılığı rejiminde Güney Kıbrıs bayraklı gemilere 1987 yılından bu yana uygulanan kısıtlamalar bulunduğunu hatırlatarak, "*Dün (22.01.2006) Mersin Limanı'na yanaşmak isteyen Rum bandıralı gemiye bu kısıtlama çerçevesinde izin verilmedi*" demiştir. Yıldırım, soruna adil bir çözüm bulunarak, Güney Kıbrıs limanlarıyla Kuzey Kıbrıs limanlarının eşzamanlı olarak uluslararası trafiğe açılması gerektiğine dikkat çekmiş ve bu tip fiili durum oluşturma faaliyetlerinin yeni olmadığını ve eskiden beri yapıldığını belirtmiştir.

Yıldırım, Kıbrıs Rum bandıralı bir geminin doğrudan Türk limanlarına gelip yük alması ve yük boşaltmasının yasak olduğunu, bunun yanı sıra herhangi bir geminin Güney Kıbrıs limanına uğradıktan sonra Türk limanlarına gelemediğini hatırlatmıştır. Bakan, "*Bu bağlamda Mersin limanına yanaşmak isteyen gemi de Kıbrıs Rum bayraklı bir gemidir. Dolayısıyla bu kısıtlama çerçevesinde yanaşmasına Dışişleri Bakanlığı tarafından izin verilmemiştir*" açıklamasını yapmıştır.¹¹

Türkiye'nin imza koyduğu Ek Protokol'de, "Kıbrıs Cumhuriyeti" ifadesi yer almıştır. Türkiye'nin AB Nezdinde ki Daimi Temsilcisi Oğuz Demiralp tarafından AB Komisyonu'na iletilen Ek Protokol'ün imzalanacağına ilişkin taahhüt mektubunda, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin diğer yeni üyelerle Ankara Anlaşması'na taraf olmasını kabul etmesi, ileride AB üyesi olamaması durumunda GKRY'ni tanıyıp, KKTC'yi yok sayması sonucunu doğuracaktır.

¹¹ http://www.cnnturk.com.tr/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=159834. Erişim: 23.02.2006

Türkiye'nin Kıbrıs Bildirisi, AB müktesebatına dahil değildir. Fakat AB'nin karşı Kıbrıs Bildirisi, AB müktesebatı içinde yer almış ve Türkiye için bir önkoşul haline gelmiştir.¹² Bu durumdan kurtulmanın yolu, TBMM'nin Ek Protokol ile birlikte yayınlanan Kıbrıs Bildirisi'ni birlikte kabul etmesidir.

Ek Protokol'ün TBMM'den Kıbrıs Bildirisi olmadan geçirilmesi, Türkiye için ileride büyük sıkıntı yaratabilir. Türkiye, Ankara Anlaşması yürürlükte bulunduğu ve bu Anlaşma'nın hedefi Türkiye'nin AB üyeliği olduğuna göre, eğer tam üyelik söz konusu olmayacak ise, Ankara Anlaşması'nın tüm hüküm ve sonuçlarıyla fesh edileceğini ve Türkiye'nin bu Anlaşma'nın yerine bir "serbest ticaret anlaşması" akdedebileceğini, Ek Protokol'ün TBMM'de kabulü sırasında bir bildiri ile açıklaması gerekir. Aksi halde, "*Midyala pirince giderken evdeki bulgurdan olma*" durumu ortaya çıkar ve AB üyesi olma hevesiyle KKTC, GKRY tanınarak ortadan kaldırılmış olur. Bu da, tüm Cumhuriyet Hükümetleri'nin izlemiş oldukları dış politikaya ters düşer.

AB'nin GKRY gemilerine Türk limanlarını açma talebinin hiçbir hukuki dayanağı yoktur. Türkiye AB üyesi olmadan hizmetlerin serbest dolaşım kapsamına giren ulaştırma sektöründe tanımadığı GKRY'ne yönelik kısıtlamaları kaldırma zorunluluğunda değildir. Fakat, Ek Protokol'de GKRY'nin Kıbrıs Cumhuriyeti olarak geçmesi ve Türkiye'nin bu Protokol'ü imzalamış olması, yayınlamış olduğu karşı Bildiriye rağmen GKRY'ni tanımadığı savını zayıflatmaktadır. Türkiye, sadece üzüntülerini açıklamasıyla yetinmek zorunda kaldığı sürece, Ankara Anlaşması ile elde ettiği hakları da kullanmamış olacaktır.¹³

Olay bu kadar acil iken, TBMM AB Uyum Komisyonu Başkanı, eski Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, Tayvan'ı örnek göstererek Türk limanlarının GKRY gemilerine açılması ile GKRY'nin tanınmasının aynı sonucu doğurmadığını açıklamış, GKRY tanınmadan bile Türk limanlarının GKRY gemilerine açılabilirliğini belirtmiştir. (Basın 18.10.2005) Oysa Türkiye, mevcut AB müktesebatı kapsamında limanlarını GKRY gemilerine gümrük birliği kapsamında açmak zorunda değildir.

TBMM Milli Savunma Komisyonu'nun AKP'li üyesi Cengiz Kaptanoğlu, 25 Kasım 2005 tarihinde limanların Rumlara açılmasını isteyerek önerisinin "ekonomik" gerekçeye dayandığını şöyle belirtmiştir: "*Ben tüccar adamım, dışişlerinden anlamam.*" Liman yasağının tanımayla ilgisi olmadığını savunan eski Deniz Ticaret Odası Başkanı da olan Kaptanoğlu, 1990'lara kadar limanların Güney Kıbrıs'a açık olduğunu belirtmiştir. Kaptanoğlu, "*Ben bunu hükümete bile anlatamadım. O yıllarda Güney Kıbrıs gemilerimize eziyet ediyordu. Misilleme olarak bunu önerdik. Hava yolunu demiyorum, ama deniz yolunun çıkış noktası budur. Biz açarsak, Yunan da açacak, Güney de açacak, KKTC'de açacak*" diyerek olayı GKRY açısından ve onların lehinde değerlendirmiştir."

Avrupa Birliği, yayınladığı karşı Kıbrıs Bildirisi ile, Türkiye'ye yönelik bir "çifte standard"ı yürürlüğe koymuştur. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, AB Türkiye'ye Kopenhag kriterleri dışında BOBON kriterleri uygulamıştır. Eğer siz (Türkiye) BO değilseniz yani "bizden olmayanlar" içinde bulunmuyorsanız, tüm kriterleri yerine getirseniz bile, size daha önce verilmiş olan sözlere rağmen, Gümrük Birliği bahane edilerek GKRY'nin fiilen tanınmasına yol açacak uygulamalar yapmanızı isterler. Siz BON yani "bizden olmayanlar" olarak değerlendirildiğiniz sürece, önünüze daha çok ödünler koyarlar bedel ödemeniz için. Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde Ankara Anlaşması kapsamından elde etmiş olduğu hakları sonuna kadar savunması gerekir. Nitekim Ankara Anlaşması (Ortaklık Anlaşması) kapsamında özellikle Türk işçilerinin Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'na (ATAD) götürmüş oldukları davaların büyük çoğunluğu Türkiye lehine sonuçlanmıştır.¹⁴

Son olarak 19 Şubat 2006 tarihinde ATAD, Türkiye ile AB arasında imzalanan Ortaklık Anlaşması çerçevesinden (1/80 sayılı OKK, Md. 6/1) karar almıştır. ATAD, üye ülkede çalışan Türk göçmen ailelerinin çocuklarına geniş haklar tanıdığını kaydederek, 3 yıl hapis cezası almasına rağmen ceza alan Engin Torun'un sınır dışı edilemeyeceğine karar vermiştir. (C-502/04) Türkiye eğer haklarını hukuki yollardan (siyasi değil) aradığı sürece, tüm çifte standartlara rağmen AB ile olan ilişkilerinde haklılığını kanıtlayacak ve özellikle GKRY gemilerine bu yıl limanlarını açmak zorunda olmayacağını, mevcut anlaşmalar kapsamında çok rahat savunabilecektir.

¹² 3 Ekim 2005 tarihinde kabul edilen MCB'de (Md. 10) tanımlanan AB müktesebatı içinde "... yasal olarak bağlayıcı olan ya da olmayan, Birlik çerçevesinde benimsenmiş diğer belgeler" yer almaktadır. Bu bakımdan AB'nin Karşı Kıbrıs Bildirisi, AB müktesebatı (the acquies) içine girmiştir.

¹³ S. Rıdvan Karluk, "Güney Kıbrıs'ın Gümrük Birliği'ne Katılım Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar", *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı:2, Kış 2006, s.89.

¹⁴ Bu konuda bkz. S. Rıdvan Karluk, "Avrupa Birliği'nde Dört Temel Özgürlük ve Türkiye'de Yansımaları" (Four Fundamental Freedoms in the European Union and Their Reflections Upon Turkey), Türkiye Barolar Birliği, England and Wales Law Society, Avrupa Birliği Hukuku ve Avrupa Kurumları Sempozyumu'na sunulmuş Bildiri, İstanbul, 30 Mart-1 Nisan 2005 ve S. Rıdvan Karluk, "Avrupa Birliği'nin Türkiye ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikası", *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler* (Ed. İrfan Kalaycı), Beta Basım A.Ş., İstanbul, 20.06.2006, s.3-32.

Türkiye'de Eğitim Ve Bazı Sorunları

Prof. Dr. İnayet AYDIN

(Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Yönetimi ve Teftişi Öğretim Üyesi)

Giriş

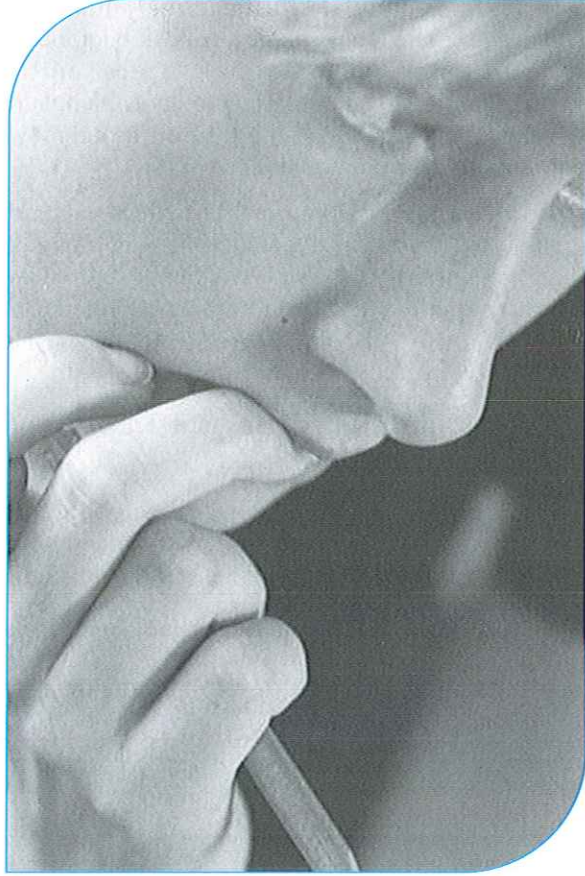
Eğitim, insanoğlunun öğrenme yeteneği ile ortaya çıkan ve çağlar boyunca önemini hiçbir zaman kaybetmeyen bir kavramdır. İnsanın eğitilebilir bir varlık olması bu konuda önemli bir arayış ve bilgi birikimini de beraberinde getirmiştir.

Eğitim ve insan ilişkisi, üzerinde ciddiyle durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan, kalıtsal güçlerle doğan; çevresi ile bu güçlerini değerlendirerek yüceltebilen; bunlarla yeni değerler yaratabilen bir canlıdır (Başaran, 1994, 12). Diğer yandan eğitim, bireye kişilik, değer ve yetenek kazandırdığı için bireysel ; bireyi toplumsallaştırdığı, toplumsal değerleri koruma, değiştirme ve yenileme işlevlerini yerine getirdiği için de toplumsal bir etkinlik olarak ele alınmaktadır (Bilhan, 1991, 8).

Eğitim ve öğretim kavramları içerikleri gereği iyi tanımlanması gereken ve kendi içlerinde iddialı kavramlardır. Eğitim genel anlamda bireyde davranış değiştirme süreci olarak tanımlanır. Varış'a göre (1981) eğitim yolu ile bireylerin amaçları, bilgileri, davranışları, tavırları ve ahlak ölçüleri değişir. Ertürk (1972) eğitimi, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci olarak tanımlamıştır. Demirel'e göre ise eğitim, bireyde kendi yaşantısı ve kasıtlı kültürleme yoluyla istenilen davranış değişikliğini meydana getirme sürecidir (Demirel, 1999, 5).

Eğitim kavramının temellendiği " education" sözcüğü, çift kaynaklı ve çift anlamlı bir kavramdır. Latince kökleri "educare" beslemek "educere" dışarı çekmek, bir şeye doğru götürmek anlamlarına gelmektedir. İki kavramın ortak anlamı ise "yetiştirmek"tir. Latince kökeniyle eğitim, insanı bilgiyle beslemek; ondaki olanakları dışarı çekmek, ortaya çıkarmak için yetiştirmek demektir (Bilhan, 1994, 52).

Stuart Mill eğitimi, "her kuşağın kendisini izleyecek olanlara o güne kadar ulaşılmış gelişme aşamasını korumak ve olanaklı ise yükseltmek niteliğini kazandırmak amacıyla verdiği kültür" olarak tanımlamaktadır. Littre 'ye göre ise eğitim

"kazanılan zihin veya el becerilerinin türü ve gelişen ahlaksal niteliklerinin bütünüdür (Bilhan, 1994, 54).

Eğitim, insanın kendi başına kazandığında, edindiğinde çok uzun zaman alacak olan bilgi ve becerileri çok daha kısa sürede insana kazandırmak için vardır. Bu anlamda eğitim geçmiş kuşakların birikimlerini kısa sürede ve düzenli biçimde insana kazandırmak için gereksinim duyulan bir etkinliktir (Başaran, 1994, 35).

Genellikle eğitim ve öğretim kavramları karıştırılan ya da birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Bu iki kavram arasında bir ayrım yapmak gerekirse, bireyin yaşam boyu süren eğitiminin okulda, planlı ve programlı olarak yürütülen kısmı bireyin öğretimini oluşturmaktadır. Bu durumun birey açısından dile getirilmiş hali "öğrenim"dir. Eğitim ise, zaman ve mekan

yönünden kapsamlı, sürekli ve çok boyutludur. Eğitimde bilgi dahil her türlü yaşantı üzerinde durulur. Bu yaşantılar rastlantısal olabilir ve aynı zamanda bu yaşantılar eğitsel olabilir (Varış, 1994, 13)..

Bütün toplumlar yurttaşlarına, günün ve geleceğin gereklerini karşılayabilecek bilgi, beceri ve tutumları kazandırmak üzere eğitim sistemlerinin yapılması ve işletilmesi konusuna önem vermekle birlikte, eğitim sorunlarını tümüyle çözebilmiş bir toplum yoktur.

Türkiye'de de eğitim, gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde üzerinde önemle durulan, pek çok reform girişiminde bulunan, ancak istenen sonuçların tam olarak alınamadığı bir alan olmuştur. Aşağıda Türkiye'de eğitimin sayısal durumu ve bazı sorunlar tartışılmıştır.

Türkiye'de Eğitimin Sayısal Durumu Ve Sorunlar

Eğitim Sisteminin profili incelendiğinde, Türkiye'de okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretime ilişkin mevcut durum Çizelge 1'de görülmektedir.

Çizelge 1. Türk Eğitim Sisteminde Okul Öğretmen Ve Öğrenci Sayıları

KADEME	OKUL SAYISI	ÖĞRETMEN SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI
Okul öncesi eğitim	16 016	22 030	434 771
İlköğretim	35 581	399 025	10 565 389
Ortaöğretim	6 861	167 949	3 039 449
TOPLAM	58 178	589 004	14 039 609

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri 2004- 2005

Çizelge 1'de görüldüğü gibi Türkiye'de 2004- 2005 verilerine göre okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde toplam 58 178 okulda, 14 039 609 öğrenci öğrenim görmektedir ve bu okullarda 589 004 öğretmen görev yapmaktadır. Bu rakamların büyüklüğü, Türkiye'de eğitim sorunlarının büyüklüğünü de etkilemekte ve belirlemektedir.

Sorun 1: İşgücünün eğitim düzeyinin ve işlevsel okuryazarlık oranının düşük olması

Türkiye'de resmi istatistiklere bakıldığında okuma yazma oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ancak burada önemli olan, kağıt üzerindeki okuma yazma oranlarından çok, "işlevsel okur yazarlık " adı verilen ve bir kişinin, bir yazılı metni düzgünce okuyabilmesi, okuduğunu anlaması ve açıklayabilmesi, dört işlemi günlük yaşamında kullanabilmesi ve günlük yaşamı için gerekli olan yazışmaları yürütebilmesini içeren becerileri kazanmış olmasıdır. Okur yazar kabul edilen pek çok kişinin, aslında işlevsel okuma yazma becerisine sahip olmaması önemli bir sorun olarak görülmelidir.

2004 yılı DPT verilerinden derlenen yukarıdaki tabloya göre, ülkemiz işgücünün % 70,7'si okuma-yazma bilmeyenler ile lise altı eğitim almış kişilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla işgücümüzün eğitim düzeyi düşüktür. Buna karşın sadece işgücü piyasamızın % 9,7'si yükseköğretim kurumlarından mezun olanlardan oluşmaktadır. Oysa bir eğitim sisteminin en temel sorunlarından biri, ekonominin gereksinim duyduğu işgücünün yetiştirilmesi; eğitim ve istihdam arasındaki ilişkinin sağlıklı bir biçimde kurularak kalkınmanın sağlanmasıdır.

Sorun 2: Okullaşma oranlarının düşük olması

DİE verilerine göre 2003-2004 net okullaşma oranları ilköğretim için % 91.95; ortaöğretim için % 46. 47, yükseköğretim için ise % 13.09'dur. Okul sistemi içinde olması gereken çağ nüfusunun okullaştırılamaması, çocukların eğitim haklarından yararlanamamaları sonucunu doğurmaktadır. Türkiye'de giderek artan sayıda çocuğun tarımda, sokakta, evde ya da başka alanlarda çalıştırılması sonucunda okul sistemi dışında kalan çocuklar, bireysel ve toplumsal yaşam açısından son derece önemle ele alınmak zorundadır. Çizelge 3'de 2002 yılı verilerine göre, eğitimde ve eğitim dışında olan genç nüfusa ilişkin veriler yer almaktadır.

Görüldüğü gibi, 15- 25 yaş arasındaki genç nüfusun büyük bir bölümü eğitim sisteminin dışındadır. Bu da okullaşma oranları açısından ülkemizin halen büyük bir açmaz içinde olduğunu göstermektedir.

Sorun 3: Öğretmenlerin sayıca ve nitelik açısından yetersizliği

Çizelge1'de de görüldüğü gibi, Türkiye'de yurt çapındaki 58 178 okulda, 589 004 öğretmen görev

Türkiye'de işgücünün eğitim ve istihdam durumuna ilişkin veriler Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. İşgücünün Eğitim Düzeyi (2004)

	İşgücü	Oran (%)	İstihdam	Oran (%)	İşsiz	Oran (%)	İşsizlik Oranı
Okur-Yazar Olmayan	1,605	6,5	1,555	7,0	51	2,2	3,2
Lise Altı Eğitimliler	15,691	64,2	14,386	64,8	1,304	57,5	8,3
Lise-Meslek Lisesi	4,787	19,6	4,123	18,6	661	29,1	13,8
Yüksekokul-Fakülte	2,377	9,7	2,124	9,6	253	11,2	10,6
TOPLAM	24,457	100,0	22,188	100,0	2,269	100,0	9,3

Kaynak: DPT

yapmaktadır. Sınıfların kalabalık oluşu, halen çok sayıda birleştirilmiş sınıf bulunması, ikili öğretimin ortadan kaldırılamaması gibi sorunlar, varolan öğretmenlerin okullardaki verimliliğini azaltmakta ve sistemin amaçlarına gerektiği gibi ulaşmasını engellemektedir.

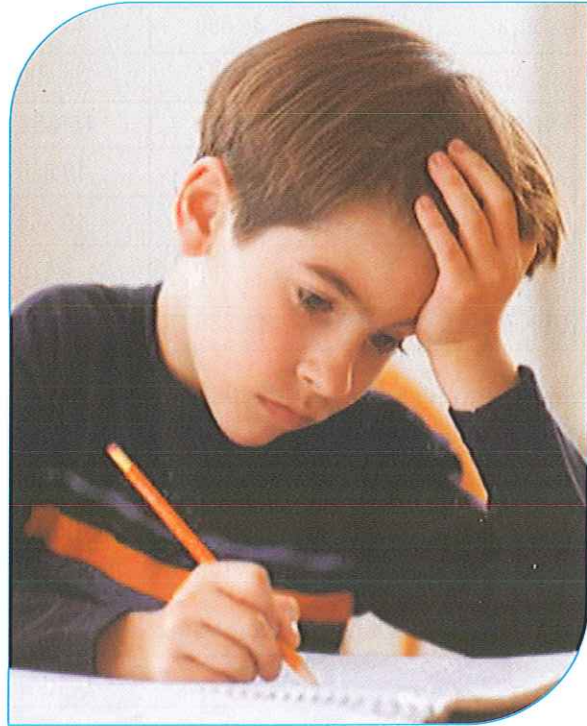
Öğretmen yetiştirme sisteminin, istenen nitelikte öğretmen adaylarını yetiştirebilecek bir yapıya kavuşturulamamış olması nedeniyle meslek öncesi öğretmen yetiştirme konusu halen önemli bir sorun olarak ortada durmaktadır. Öğretmenlik mesleği, öğrencilerin öğrenme ve gelişme potansiyeli üzerinde son derece etkili olan bilgi, beceri ve tutumlardan oluşan yeterliklerin kazanılmış olması gereken bir meslektir. Bu yeterliklerin yeterince kazandırılmadığı bireyler, hem eğitim-öğretim sürecinin amacına ulaştırılmasında hem de öğretmenlik mesleğinden sağladıkları doyum açısından yetersiz kalmaktadırlar. Bu durum hem bireylerin bu günkü ve gelecek yaşantısı, hem de toplumun bu günü ve geleceği açısından önemlidir.

Diğer yandan Milli eğitim sistemi öğretmenlerin performansını artıracak önlemleri alma konusunda yetersiz kalmaktadır. 2003 yılı verilerine göre, OECD ülkeleri ülkelerinde ilköğretim okulları öğretmenlerinin aldıkları ücretler incelendiğinde

Çizelge 3. Eğitimde ve Eğitim Dışında Olan Genç Nüfusumuz

Yaş Grubu		15-19	20-24	25-29
2002	Eğitimde Olan	43,05	14,54	3,08
	Eğitim Dışında	56,95	85,46	96,92

Kaynak: Education at a Glance: OECD Indicators-2004

Türkiye'de çalışan öğretmenlerin durumunun hiç de iç açıcı olmadığı ortadadır. Çizelge 4'te ilköğretim kademesinde çalışan öğretmenlerin maaşlarına ilişkin bilgiler verilmiştir.

Görüldüğü gibi Türkiye'de çalışan öğretmenlerin aldığı maaş, hem OECD'ye üye ülke ortalamalarının neredeyse yarısına karşılık gelmekte hem de tek tek yapılan karşılaştırmalarda gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Oysa öğretmenlerin iş yükü ve başarmak zorunda oldukları görevin ağırlığı düşünüldüğünde, Türkiye'de eğitim sisteminin iyileştirilmesinde öğretmenlerin ücret

Çizelge 4. OECD Üyesi Bazı Ülkelerde İlköğretim Kademesinde Çalışan Öğretmen Maaşları

ÜLKE	Minimum Eğitim ve Başlangıç Maaşları	Minimum Eğitimle 15 yıl Deneyimli Öğretmen Maaşları	Kıdem Açısından Son Aşamadaki Öğretmen Maaşları
Lüksemburg	44 712	61 574	91 131
Almanya	38 216	46 223	49 586
İsviçre	37 544	49 932	59 667
Danimarka	32 939	37 076	37 076
Amerika	30 339	43 999	53 563
Hollanda	30 071	39 108	43 713
İspanya	29 973	34 890	43 816
Norveç	29 719	35 541	36 806
Türkiye	12 903	14 580	16 851
Macaristan	11 701	14 923	19 886
Polonya	6 257	9 462	10 354
Slovakya	5 771	7 309	9 570
ÜLKE ORT.	24 287	33 336	40 539

durumunun iyileştirilmesi en başta gelen önceliklerden biridir.

Sorun 4: Üniversiteye giriş sorunu

Türk Eğitim Sisteminde en temel sorunlardan biri de yükseköğretime giriş sorunudur. Bir yandan,

her geçen gün mesleki ve teknik eğitime olan ilginin azalması, diğer yandan yükseköğretim görmek isteyen öğrenci talebinin her yıl daha da artması sonucu, yükseköğretim kapısındaki yığılma gerçek bir sorun olarak kendini göstermektedir. Çizelge 5'te yükseköğretime giriş için başvuran ve yerleşen adaylara ilişkin bazı veriler yer almaktadır.

Çizelge 5 incelendiğinde üniversite sınavına giren öğrenci sayısı her yıl önemli sayıda artış gösterirken, bir yükseköğretim programına yerleşen öğrencilerin oranları ise neredeyse 20 yıldır sabit kalmıştır. Yükseköğretim görmek isteyen bireylerin artış oranı karşısında, yükseköğretim programlarının kontenjanı yetersiz kalmaktadır. Ancak burada, artan talebi karşılama telaşı içinde yükseköğretimin kalitesinden de ödün verme riski ortaya çıkmaya başlamıştır. Açılan pek çok yeni üniversite ve fakülte yeterli alt yapı, kadro, donanımına sahip olmadan öğretime başlamış ve nitelik açısından büyük sorunlar ortaya çıkmıştır.

Sorun 6: Mesleki eğitim- genel eğitim dengesizliği

Çizelge 6'da yıllara göre meslek lisesi ve genel liselerde öğrenim gören öğrenci sayıları yer almaktadır.

2004 yılı verilerine göre ülkemizde mesleki eğitime yönelen öğrencilerin oranı % 31,5 olarak gerçekleşmiştir. Dünya ortalamasına bakıldığında mesleki eğitimde okuyan öğrencilerinin toplam ortaöğretim öğrencilerine oranı % 65'tir. Yine meslek

Çizelge 5. Yıllara Göre Yükseköğretime Giriş İçin Başvurma ve Yerleşme Oranları

Yıl	Başvuru	Yerleşenler					Yerleşme Oranı %	
		Örgün Öğretim		Açıköğretim		Toplam	Örgün Öğretim	Toplam
		Lisans	Ön Lisans	Lisans	Ön Lisans			
1985	480,633	67,916	28,515	60,000	-	156,431	20,1	32,5
1990	892,975	78,707	34,158	83,388	-	196,253	12,6	22,0
1995	1,265,103	139,744	76,602	82,895	84,733	383,974	17,1	30,4
2000	1,414,223	160,247	117,873	98,764	63,144	440,028	19,7	31,1
2001	1,471,197	166,963	129,462	110,779	64,167	471,371	20,1	32,0
2002	1,817,590	169,835	158,895	107,754	177,641	614,125	18,1	33,8
2003	1,502,605	187,192	160,606	125,878	80,890	554,566	23,1	36,9
2004	1,786,883	192,632	164,251	124,136	93,848	574,867	20,0	32,2

Kaynak: MEB, YÖK

Çizelge 6. Meslek Liselerindeki Öğrenci Sayılarında Yaşanan Değişim

Öğretim Yılı	Genel Lise Öğrencileri %	Mesleki Eğitim Öğrencileri %	Toplam Öğrenci %
2003-2004	68,5	31,5	100
2002-2003	67,6	32,4	100
2001-2002	64,4	35,6	100
2000-2001	62,1	37,9	100
1999-2000	61,6	38,4	100
1998-1999	56,7	43,3	100

Kaynak: TED

okullarına giden öğrencilerin genel ortaöğretim öğrencilerine oranı ise % 35'tir. Ülkemizde ise tam tersi bir durum ortaya çıkmakta ve mesleki teknik eğitim gören öğrenci sayısı azalırken, genel liselere giden öğrencilerin oranı her geçen gün artmaktadır. Bu durum hem ara insan gücü açığını hem de üniversite önünde yığılma sorununu gündeme getirmektedir.

Sorun 7. Öğretmenlerin hizmet içi eğitiminin yetersizliği

Öğretmenlerin sürekli eğitiminin sağlanmasında, eğitim ihtiyaçlarına dayalı hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi son derecede önemlidir. Eğitim alanındaki hızlı gelişmeler, müfredat değişiklikleri, öğretim yöntem ve stratejilerindeki değişimler, meslektaşlar arası etkileşimin sağlanması gibi konular öğretmenlerin sürekli eğitimini zorunlu kılmaktadır. Ancak Türkiye'de öğretmen eğitimi konusunda yeterli kaynağın ayrıldığını söylemek çok zordur. Meslek yaşamı boyunca hiçbir hizmet içi eğitim etkinliğine katılmamış öğretmenlerin sayısı az değildir.

SONUÇ

Eğitim, sorunları bol, çözümleri ise zor bir alan olarak bütün toplumları en fazla uğraştıran konulardan biridir. Türk eğitim sisteminde de bu durum geçerlidir. Öğrenci nüfusu bazı Avrupa ülkelerinin nüfusundan daha fazla olan Türkiye'de okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeylerinde yeterli okullaşma sağlanamamıştır. Ülkemizin genç nüfusuna kaliteli bir eğitim hizmetinin sunulması için çabalar olsa da, pek çok açıdan hala Avrupa standartlarının altında bir eğitim verilmektedir. Eğitimde fırsat ve olanak eşitliği sağlanamamakta, cinsiyet, bölge, kır-kent gibi dengesizlikler sürüp gitmektedir. Bütün bu sorunlar arasında, yükseköğretime giriş gençleri ve toplumun genelini en fazla yoran, maddi ve manevi sıkıntılar yaşamalarına yol açan bir sorun olarak ağırlığını hissettirmektedir. Eğitim, bireyin ve toplumun hem bu gününün hem de yarının şekillendiren bir konudur ve taşıdığı bu özel önem nedeniyle özenle üzerinde durulmalıdır.

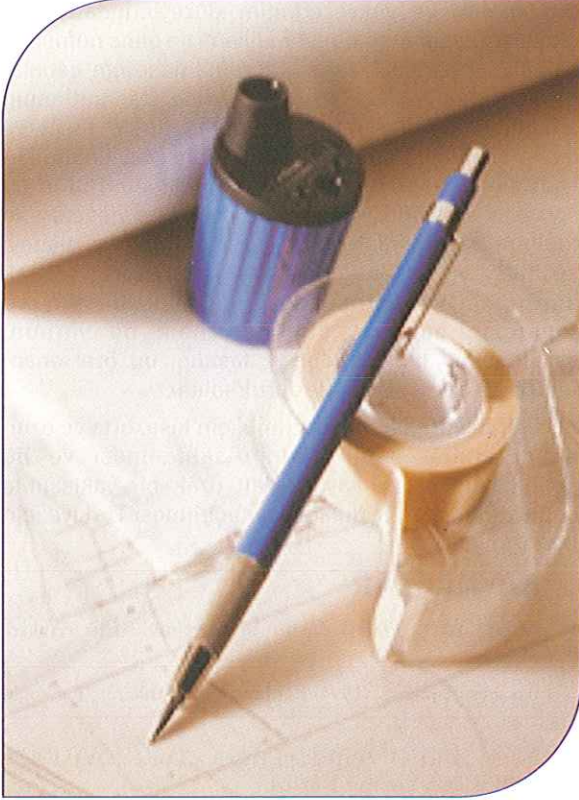
Eğitim sorunlarının çözümü için kısa, orta ve uzun erimli eğitim politikalarının saptanması ve bu politikaların siyasi kaygılardan uzak bir yaklaşımla ödün verilmeden uygulamaya geçirilmesi Türkiye için bir zorunluluktur.

KAYNAKLAR

- Aydın İnyet. (2003). Eğitim ve Öğretimde Etik. Ankara :PEGEM-A.
- Başaran, İ. Ethem. (1994). Eğitime Giriş. Ankara: Kadioğlu Matbaası,
- Bilhan, Saffet. (1991). Eğitim Felsefesi. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No: 164,
- Demirel, Özcan. (1999). Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı. Ankara: PEGEM A Yayıncılık.
- Education at a Glance: OECD Indicators-2004
- MEB. Milli Eğitim İstatistikleri 2004- 2005.
- Varış, Fatma (Editör). Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Yayın No: 176.

Türkiye'de Eğitim Bir Maxwell Cini Olacak Mı?

Prof. Dr. Yasin AKTAY
(Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü)

ÖZET

Bu yazıda Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'ya referansla eğitimin modern toplumda ayırımların yeniden-üretim mekanizmaları ile alınmaktadır. Bourdieu'nun Fransız eğitim sistemini temel alan gözlem ve tespitleri ile Türkiye'deki durumun bir karşılaştırılması sunulmaktadır. Türk eğitim sistemindeki eşitsizliklerin yeniden üretimi ve özellikle meslek liselerinin durumu incelenmektedir. Bu bağlamda Bourdieu'nun genellikle Fransız eğitim sistemi için yaptığı gözlemlerin Türkiye'deki eğitim pratiğine uyarlanması bazı sorunları vardır. Türkiye yapısı itibarıyla Fransa'daki kadar katı bir sınıfsal yapıya sahip değildir. Devşirme ilkesi sınıflar arasındaki geçişliliği sağlayan ilginç örneklerden biri olarak gösterilmektedir. Ve bunun gibi mekanizmalar yoluyla genel olarak eğitim bir sınıfsal ayrıştırıcı mekanizma olarak çalışması engellenmektedir. Ancak son zamanlarda meslek liselerine uygulanmaya başlanan katsayı ayırımı Türkiye'nin daha önce yabancı olduğu bir sınıf ayrımcılığının izlerini taşımaktadır. Bu yazıda yazıda bu izler gösterilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkiye'de Eğitim, Eğitim sosyolojisi, Kültürel Sermaye, Habitus, meslek liseleri, imam-hatip liseleri, homo-academicus.

GİRİŞ

Eğitimin iktidarla ilişkisi her zaman çok doğrudan olduğu için, siyasetin en önemli çatışma alanlarından biridir. Çatışmanın önemli bir kısmı eğitimin muhtevasının ne olması gerektiği üzerinde cereyan eder. Bu çatışmanın doğurduğu tartışmalar, eğitilecek yeni kuşakların doğrudan ideolojik özlem ve ideallerin savunmasız özneleri haline getirilmelerine dayanır. İlk planda ne kadar interaktif, ne kadar öğrenci özgürleşmesini gözetken bir yaklaşımı olsa da eğitimin nihai amacı itaat edecek bireyler oluşturulmasıdır.

Doğrusu eğitim sözkonusu olduğunda hiçbir toplum yapısında bunun istisnasının olduğunu söyleyemiyoruz. Eğitimin doğası bunu zorunlu olarak gerektiriyor. Yeni nesillere nasıl bir bilginin verileceği, ne tür bir kişiliğin kazandırılacağı, ne kadar eğitileceği, hangi tür değerlerin kazandırılacağı ile ilgili her toplumun belli bir kararı olur. Bu karar bazen bu çatışmaya veya tartışmaya taraf olanların mevzi kavgalarının gerilimiyle belli bir istikrarsızlık yansıtıyor olsa da, eğitimin siyasallıkla yüklü doğası değişmez. Bazen siyasetin genelinde meydana gelen görece daha istikrarlı uzlaşmalar eğitimin mahiyetine de daha ortak değerlerin aktarımındaki bir uzlaşma şeklinde yansiyabilir. Eğitim bu durumda ideolojik veya siyasi mahiyetinden biraz daha sıyrılabilir.

Eğitimi kendi değerlerinin yeni nesillere aktarıldığı bir yeniden-üretim süreci olmaktan ziyade gelecek nesillerin kendi tercihlerini özgürce yapabilecekleri koşulların sağlanması olarak gören bir konsept kabul görebilir. Ancak bu konseptin kendisi de biraz irdelendiğinde sonuçta yine bugünün yaşayan akıl-baliğ kuşaklarının yeterince benimsemiş olmalarına bağlı olduğu görülebilir. Yani bu değer bu günün insanınca yeterince kabul görmese, bunun gelecek nesillere aktarılması onaylanamaz. Milli-devletler döneminde eğitimin hem bu devletin aşırı merkezi doğasından hem de bu devletin yaratmaya çalıştığı standart insan tipine ulaşma isteğinin en önemli kurumu olması, onu toplumsal uzlaşmanın en az sağlanabildiği, dolayısıyla çatışmanın en yoğun yaşandığı alanlardan biri haline getirmiştir. İktidarın insan

üzerinde en iddialı olduğu alanların başında gelen eğitim ulus devletlerin kendilerini tesis etme, sürdürme ve var etme projelerinin en yoğun alanını oluşturmuştur.

Ulus devletlerin tabiatı gereği eğitim birçok açıdan standartları belirlenmiş bir tipin seri üretimi için özenle tasarlanmıştır. Tekçi bir eğitim anlayışı ulus-devletlerin eşitlik idealini gerçekleştirebilecek en önemli strateji olarak benimsenmiştir. Tekciliğin, standartlaştırıcı istemin, aynı zamanda son derece ataerkil olan iktidar refleksiyle örtüşür. İktidar nesnesinin tek bir döl kaynağından ekilmesi ile tek bir kanaldan eğitilmesinin mahsulün belirlenmesi açısından özel bir önemi varken (Delaney, 2001), bu duyarlılığın gerektirdiği ataerkil kısıkanlık eğitimin müfredatında sonuna kadar kendini hissettirir. Eğitimin müfredatını belirlemeye yönelik bütün uygulamaların eğitim nesnesi üzerinde hak iddia eden başka unsurlarla çatışmaması o açıdan mümkün değildir.

Modern ulus-devletin zorunlu eğitimle ilgili uygulamaları, halen eğitimi gerçekten çocukların temel bir hakkı olarak mı almaya dayanıyor olduğu, yoksa çocuğun gerek sahipliği üzerinde bir hak talebi mi olduğu konusu birbirine karışmaya çok eğilimli görünüyor. Özellikle Türkiye'de sekiz yıllık eğitim tartışmaları esnasında şekillenen politikalar, çocuğun sekiz yaşına kadar hangi okulu okuyacağı, bu okul içinde hangi müfredatı ne ölçüde takip edeceği sorusuna devletin mutlak bir otoriterlikle verdiği cevabın bütün tartışmaları kesmiş olması, insanlara bu gerçeği hatırlatmayı hedefliyordu: Hiç kimse kendi çocuklarına sahip olduğunu düşünmesin. Devlet bütün çocukların babasıdır ve aslında herkes bir bakıma da devlet adına çocuk yapmakta ve yetiştirmektedir. Sekiz yıllık eğitimde karar kılınan politika, aslında, Türk halkının kahir bir çoğunluğunun muhalefetini celp etmiştir. Buna rağmen bu politikanın bir türlü değiştirilmemesi, aksine buna en şiddetli muhalefet edenlerin bile bir süre sonra dayatmaları kanıksayarak kendi çocuklarının eğitimini yeni duruma uygun bir şekilde ve mevcut seçeneklerin arasında en iyiyi, en kaliteliyi arayarak sağlamaya yönelmesi de eğitimde "devletin babalık iddiası"nın sorgulanamayan temel bir hakka dönüşmesine katkıda bulunmuştur.

Diğer yandan çatışmanın diğer önemli kısmı ise, eğitim yoluyla toplumsal tabakalaşma düzeninin devam ettirilmesiyle ilgilidir. Kimin hangi meslekler için seçileceği, kimin hangi meslekten eleneceği, eğitim sisteminin en önemli yanlarından birini

oluşturuyor. Bu düzeyde meslekler arasındaki hiyerarşinin yanı sıra her mesleğin kendi içindeki tabakalaşmalarda kimin seçkinler katında yer alacağıyla ilgili sonuçlar da eğitim politikalarıyla yakından ilgilidir. Bu konuda ulus-devletlerin ideallerinin neredeyse herkesi eşit olarak tabi tutmayı başardıkları eğitim sisteminin, sonuçta her bakımdan eşit mezunlar verdiğini söyleyemeyiz tabi. Herkesin zorunlu olarak okuması gözetilmektedir. Bu doğru, ancak herkes aynı kalitede okumamaktadır. Aynı kalitede eğitim alanların veya aynı müfredatı alanların hepsi aynı tepkiyi vermemekte ve gerek müfredatın içeriğine gerekse eğitim pratiğinin kendisine bazı öğrencilerin daha kolay uyum sağlayabilmeleri gibi nedenlerle eğitim sisteminin en tarafsız hali bazı eşitsizlikler üretebilmektedir.

"En tarafsız hali" diyoruz, çünkü Pierre Bourdieu'ya referansla bahsedeceğimiz ve genellikle Fransız eğitim sistemini temel alan gözlem ve tespitler Türkiye'dekiyle karşılaştırıldığında bu tarafsızlığın düzeyi gerçekten çok ilginç bir hal alacaktır. Bunu biraz daha açalım.

Türkiye'de eğitim yoluyla üretilen eşitsizlikler, doğrusu Bourdieu'nun Fransız eğitimindeki gibi, göstermek üzere çok entelektüel değerlendirmelere başvurmasını gerektirdiği incelikte ve karmaşıklıkta değil. Bourdieu, eşitlik ve özgürlük idealinin beşiği sayılan Fransa'da eğitim sisteminin Fransız elitlerinin seçimi, şekillenışı ve meşrulaştırılması mekanizmalarını ortaya koymaya çalışıyor. Bunu yaparken, sonuçta herkesin eşit olarak aldığı ve herkesin hukuk önünde sonuçta eşit haklara sahip kılındığı eğitim sisteminin içindeki ince ayırıcı ve fark yaratıcı mekanizmalara dikkat çekmeye çalışıyor. Türk eğitim sisteminin işaret etmeye çalışacağımız güncel konuları üzerinde düşünürken, doğrusu ortaya koyduğu bakış açısının bir karşılaştırma için ufuk açıcı olsa da fazla teorik kaçtığını söylemek zorundayız. Türkiye'de özellikle son on yıldır eğitim alanında uygulamaya konulan uygulamalar, eşitsizliği Bourdieu'nun kalın merceklerle Fransız toplumunda bulmaya çalıştığından çok daha açık, görünür ve kaba eşitsizlikler üretmeye yönelmiştir. Katsayı yoluyla üretilmesi hedeflenen eşitsizlikler, bu yolla meslek liselerine giden öğrencilerin ömür boyu eğitim haklarından mahrum bırakılması ve tabakalaşma sistemi içindeki hareket kabiliyetlerinin iyice kısıtlanmasının Bourdieu'nun analizlerine uyarlanabilecek en önemli kısmı sınıfsal boyutları olabilir.

Kuşkusuz, aynı boyutla ilişkili bir konu da başörtülü öğrencilerin eğitimden dışlanmasıdır. Bunun basitçe başa takılan ve istenildiğinde çok kolay çıkarılabilen bir aksesuarın okullarda belli bir disiplin altına alınmasıyla çözülemediği veya çözülemeyeceği başından belliydi. Bugün ortaya çıkan durumda sadece başörtülü öğrencilerin eğitim sisteminden dışlanmak yoluyla toplumdaki tabakalaşma sisteminde kendilerine alt sıralarda bir yerin reva görülmesiyle bitmeyen bir dışlama mekanizmasının çalıştığını görüyoruz. Başını açmaya razı olup da okuyanları da hiçbir zaman terk etmeyen ve tam da burada Bourdieu'nun analizlerinin oldukça yarımçı olabileceği başka tabakalaşma örüntülerinin kendi dilini kurup örmeye devam ettiğini de görüyoruz. Bütün bunların daha detaylı bir analizine geçmeden önce Bourdieu'un eğitimle ilgili görüşlerini biraz daha yakından görelim.

Kültürel Sermayenin Tevarüs Yolları ve Yeniden-Üretimi

Aslında Bourdieu'nun bütün çalışmaları gibi eğitimle ilgili çalışmaları da öncelikle toplumdaki sınıfsal yapının kendine göre bir tasvirini ve teorisini yapmaktır. İncelediği diğer alanlar gibi eğitim sürecinin de toplumdaki tabakalaşmayı nasıl ürettiği veya yeniden-ürettiğini anlamaya çalışıyor. Toplumda ekonomik sermaye gibi ve buna paralel olarak bir sembolik ve kültürel sermayenin vardır. Ekonomik sermayenin paylaşımına dayalı sınıfsal yapı, bu sermayenin paylaşımında da yer yer karmaşıklılaşsa da, genellikle paralel bir biçimde işleyecek şekilde sınıfsal farkları yansıtır, yeniden-üretir ve meşrulaştırır. Toplumda var olan kültürel sermaye, tıpkı ekonomik sermaye gibi kıttır, her ne kadar kültürel unsurların paylaşılması onların değerlerini daha da artırsa da, kültürel sermaye bir sınıfsal eleme mekanizması olarak ancak belli bazı kültürel unsurların mümkün ölçüde belli ellerde toplanması yoluyla değerini koruyabilir.

Bourdieu, çalışmalarının hemen hepsinde kültürel sermayenin üretilme biçimine hâkim olan mekanizmaları çözmeye çalışıyor. *Distinction* isimli kitabında, örneğin, toplumun farklı unsurlarının farklı tatlar üzerinden nasıl ayrıştığını ve bu ayrışmanın nesiller boyu değişik alışkanlıklar ve davranış tarzları üzerinden nasıl sürdürüldüğünü anlatır. Bu kitabındaki argüman toplumun farklı sınıfsal tabakalarının estetik hazları alımlama

düzeyinde kendini gösteren bir ayrımın var olduğudur. Değişik hazlar arasından kendi sınıfsal aidiyetlerini veya farklarını ortaya koyan tercihler aile içinde veya belli sınıfsal çevreler içinde öğrenilerek sonraki nesillere aktarılır. Görünürde herhangi bir ayrımın olduğunu iddia edebilecek bir somut durum söz konusu değildir. Hatta belki denilebilir ki, bu farkı üst sınıflar lehine ortaya koyanlar bile kendi davranışlarındaki ayrımcılığın farkında olmayabilirler. Bu yüzden Bourdieu bu davranış örüntülerini, insanların farkında olmayabilecekleri ortak tasavvurları ifade eden ideoloji kavramını güçlü bir biçimde çağrıştıracak şekilde tasarladığı *habitus* kavramıyla ifade ediyor.

Habitus, tıpkı ideoloji gibi insanların ortak bilinçaltını temsil edebilen, ama sadece düşünceden ibaret olmayan, bir alışkanlıklar kümesini ifade eder. "Dayanıklı ama değişebilir temayüller, yapılandırıcı yapılar olarak işleme istidadına sahip yapılandırılmış yapılar"dır onlar. Yani alışılmış belli davranış kalıplarının, pratiklerinin, yapı haline gelmiş geleneği. Daha basit bir ifadeyle tekrarlana tekrarlana bir yapı haline gelmiş davranış kalıplarının insan bilincini, kişiliğini, estetik zevklerini ve algılarını da belirlemesi söz konusudur. *Habitus* "nesnel olarak düzenlenmiş ve düzenlidir ama hiçbir şekilde kurallara itaatin ürünü değildir, aksine bunlar bir kılavuzun örgütleyici iradesinin bir ürünü olmaksızın, kolektif olarak orkestra edilebilir" (Bourdieu, 1990: 53) şeyleri temsil eder.

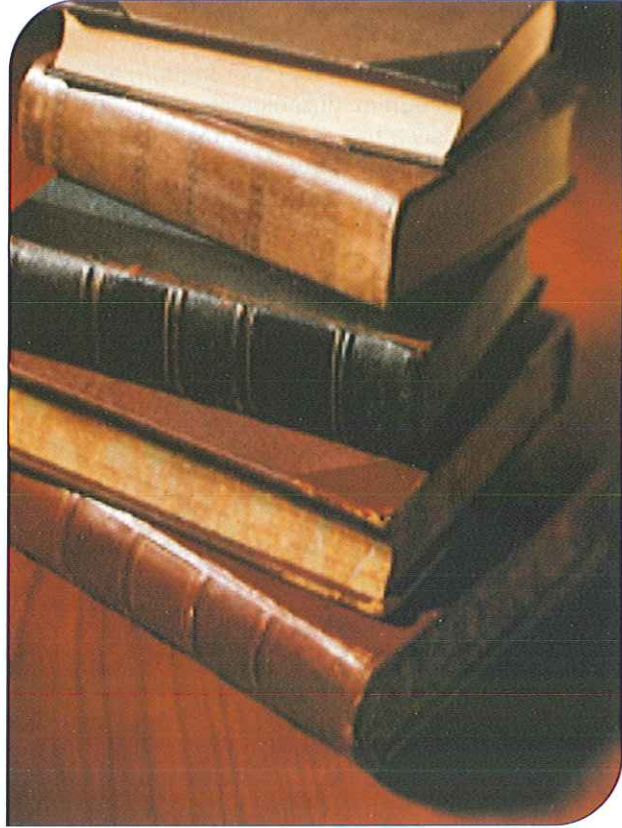
Burada da kural bu davranışların belli bir amaçlarının olmaması, elde etmek için uygun metotların devreye sokulduğu özel işlemleri gerektirmemesidir. Bir yanıyla *habitus*, insanların yaşam tarzlarının düşünceleri üzerindeki etkisini de, materyalist veya ekonomik bir indirgemeciliğe düşmeden anlatan bir kavram. İnsanlar yaşadıkları gibi inanır, düşünür, hisseder ve hoşlanır, inandıkları, düşündükleri, hissettikleri, hoşlandıkları gibi yaşarlar yolla tercihlerinde bir tür "pratiklik duygusu" gelişir. "*Habitus*, belli bir durumda yapılması gerekli olan şeye ilişkin" tam da bu pratiklik duygusundan başka bir şey değildir. Bunu Bourdieu yer yer spordaki "oyunu okumak" tabiriyle de karşılıyor. Bu yanılla kavramın Marksist kültür teorisi için güçlü bir açılım sağladığı kabul edilmiştir. Açılım Marksist teoride tercihleri tamamen belirlenmiş özne anlayışına karşılık kendi farkına ve sonuçta yaptığını bilen ve eyleyen özneye doğrudur.

Kavramın bu açıklamasından sonra, Bourdieu'nun bu kavramı toplumsal yapıdaki birçok "alan"daki, özellikle de eğitim alanındaki işleyişini görelim. *Distinction*'da estetik hazların, zevklerin ayrılaşmasında *habitus*ların kurucu bir belirleyiciliğinin bulunduğundan bahsediyor. Ama *habitus*lar farklı sınıfsal tabakalarca kendi seyirleri içinde seçilirler. Bu seçimlerde *habitus*ların içinde yüklü olan ve ancak bu insanların okuyabildikleri gizli kodlar vardır. Ayrım ve *görü* ilkesinin kendisi zevkle ilgilidir. Zevklerse belki de tartışma konusu yapılamayacak kadar kendi nesnellik güçlerini de yüklenirler. Ama yükledikleri bu güce rağmen bir farkın da nedeni veya sonucu olmaya devam ederler.

Toplumdaki ekonomik sermaye ile kültürel sermayenin her ikisinin farklı meslek veya ekonomik durumlara uygun olarak dinamik değişim süreci boyunca zevklerin, tüketim alışkanlıklarının değişimini çapraz bir ilişkiyle anlaşılır kılmaya çalışıyor Bourdieu. Ekonomik sermaye ile kültürel sermaye her zaman paralel olarak dağıtılmayabilir. Ekonomik sermayeye sahip olmayanın kültürel sermayeden de payına uygun olanın, yani kolay ulaşılabilen ve kitlelerin tüketimine açık olan zevklerin, düşmesi beklenir. Toplumda zevklerin dağılımında böyle bir çekicilik de işlemektedir zaten. Ancak ekonomik sermayeye sahip olanların doğrudan ve hemen kültürel sermayeyi de ele geçirmeleri söz konusu değildir. Ekonomik sermayenin temininde ilerleme kaydedildikçe zevkler ve kültürel tüketim tercihlerinde bir değişim yaşansa da bu aynı hızda olmaz. Tıpkı ekonomik gelişmedeki veya Marx'ın tasnifiyle altyapıdaki değişimin üstyapıya veya kültürel, ideolojik, sanatsal ve siyasal alana aynı hızda yansması gibi. Bu eşzamansızlık arada tabii ki sınıfların veya toplumsal kategorilerin lümpen versiyonlarının ortaya çıkmasına da yol açıyor.

Diğer yandan, bazen ekonomik sermayeye sahip olmadan, yüksek bir kültürel sermayeye -örneğin bir üniversite profesörü olarak, bir sanatçı olarak veya güçlü bir yazar olarak- sahip olmak suretiyle ekonomik sermayede görece bir yer edinilebilir. Ancak bu durum sınıfsal ayrımın ortadan tamamen kaldırılmasının garantisi değildir. Yüksek kültürel sermayeye sahip olanların düşük bir ekonomik gelirle statülerini daha ucuz ama daha seçkin yollarla dışa vurmaları söz konusu olabilir. Normalde sadece seçkinlerin kullanımına açık bazı kültürel

tüketim unsurlarının seçkinliğin bir ifadesi olduğu herkes tarafından fark edilip moda haline gelebilir. Örneğin bir dönemde sadece seçkinlerin yüksek sanat olarak benimsedikleri müzik eserleri veya "teknik olanaklarıyla yeniden üretilebildiği bir yolla" (Walter Benjamin) her türlü sanat eseri herkesin erişimine açılıp daha geniş kitlelerce benimsenebilir. Bu durum açıkça bu eserin

seçkinliğin bir ifadesi olma vasfını yitirecektir. Bir ayrım unsuru olarak veya ayırt edilebilen bir unsur olarak haz nesnesi, başkalarından yeterince ayırt etmiyorsa zaten haz verme vasfını da kaybediyor.

Bourdieu'nun buraya kadarki anlattıkları, kuşkusuz kitaplarında çok daha detaylandırılmış bir biçimde, toplumdaki "ayırımlar"ın matrislerini ortaya koymaya çalışmak ve görünürdeki eşitlikçi iddialara veya uygulamalara rağmen bu ayırımların aktarılma yollarını nasıl bulabildiklerini göstermektir. Bunda eğitimin çok önemli bir yerinin olduğu çok açıktır. Ayrım stratejileri veya

¹ Hz. Ömer'e atfedilen "ya inandığın gibi yaşarsın veya yaşadığın gibi inanmaya başlarsın" sözü hatırlansa yeridir. Aslında daha genel olarak İslam felsefesi veya kelamındaki amel-iman bütünlüğüyle ilgili Eş'arilerle Maturidiler arasındaki meşhur tartışmanın bütün içerimleri bu tartışmanın bağlamı içinde gidip geliyor.

*habitus*ları eğitim yoluyla bir sınıf veya bir toplumsal tabaka içerisinde nesilden nesile aktarılır. Eğitim genel olarak kültürel sermayenin üretimi ve paylaşımının süreklileştirilmesini sağlayan bir kurum olarak ele alınır. Eğitimin yaygın olmadığı, dolayısıyla eğitimin ulus devletlere özgü boyutlarıyla eşitliği sağlamak gibi bir yükümlülüğün altında bulunmadığı geleneksel zamanlarda, zaten yüksek sınıflardan başkasının okullarda okumak gibi bir lüksü bulunmadığından, okul sistemlerinin bu tür eşitsizliklerin üretimindeki payından bahsetmek lüzumsuz olurdu. Oysa modern eğitim sistemi zorunlu eğitim düzenlemeleri dolayısıyla eşitlikçilik iddiasıyla tutarlı davranmaya çalışmaktadır. Sanayi devrimini tanımlamanın en önemli yollarından birisi ekonomideki, biri de siyasetteki devrime işaret etmekse, biri de kuşkusuz eğitim alanındaki devrime ışık tutmaktır. Eğitimdeki devrim, modern dünyada artık hiç kimseyi dışarıda bırakmamacasına herkesin belli bir standart eğitimden geçmesini gerektirmiştir. Rakamsal olarak bundan yüzyıl önceki okur-yazarlık seviyesiyle bugünkünü karşılaştırmak da bu devrimini boyutlarını ortaya koyar.

Maxwell Cini veya Kültürel Sermayenin Yeniden-Üretimi

Ancak Bourdieu tam da herkesin eğitilmesiyle eşitliğin sağlanmış olmadığına dikkat çekiyor. Gerek mezun olunan okullar arasındaki kalite veya prestij farkları, gerek aynı okul içinde okurken tevarüs edilmiş olan kültürel sermaye dolayısıyla eğitimde başarabilme farkları, herkesi okutmakla eşitliğin sağlanmış olmayacağını gösteriyor. Fransız eğitim sistemi üzerinde gözlemleri sonucunda genel olarak okulu ünlü fizikçi Maxwell'in bir tür cinine benzetiyor Bourdieu. Termodinamik alanındaki çalışmalarıyla bilinen Maxwell, ikinci termodinamik kuralını formüle ederken,

"az ya da çok sıcak, yani az ya da çok hareketli tanecikler arasında bir cin olduğunu hayal eder: bu iblis tanecikleri ayırır, en hızlılarını ısıtı artan bir kaba, en yavaşlarını da ısıtı azalan bir kaba atar. Bunu yaparken de, başka türlü yapıldığında ortadan kalkacak olan farklılığı, düzeni korumuş olur. Okul sistemi de Maxwell'in cini gibi çalışır: ayıklama işlemi için gereken enerji harcaması pahasına, eskiden mevcut olan düzeni, yani birbirine eşit olmayan kültürel sermayeyle donanmış öğrenciler arasındaki farkı korur... Bir dizi ayıklama işlemi aracılığıyla, miras yoluyla kültürel sermayeye sahip olanları, bu sermayeden yoksun olanlardan ayırır. Yetenek farklılıkları ise, miras alınan kültürel sermayeye göre oluşan toplumsal farklılıklardan ayıramayacağından, böylece eskiden var olan toplumsal farklılıkları ayakta tutar" (Bourdieu, 1995: 40-41).

Okulların farklı kültürel kökenlere ait insanları birbirinden ayırma konusunda izlediği ince yollar vardır. Bourdieu bu yolun her şeyden önce okullarda verilen eğitimin hakim kültürün ideolojisini ve kültürel kodlarını içermesiyle açıldığına dikkat çeker. Eğitimi hâkim kültürün kodlarını içermekte ve bu kodları genellikle alt sınıflardan gelen öğrencilerin çözmesi çok kolay olmamaktadır. Bourdieu bu konuda dayandığı bulgularını formüle eden bir önerme ileri sürer: bütün okul eğitimi başarısı temelde hayatın en erken döneminde önceden alınmış olan eğitime dayanır. Gelişigüzel başlamaz, aksine önceden belli becerilere ve bilgilere dayanır. Hakim sınıflara mensup çocuklar bu becerileri ve bilgiyi okul öncesi yıllardan itibaren içselleştirmişlerdir. Bu yüzden onlar sınıfta aktarılan mesajların şifresini çözecek anahtarlar sahiptirler. Daha açık bir ifadeyle onlar mesajın şifresine sahiptirler. Dolayısıyla toplumsal grupların eğitimsel başarıları doğrudan doğruya sahip oldukları kültürel sermayenin miktarına bağlıdır. Bu yüzden orta-sınıf öğrenciler işçi-sınıfına mensup öğrencilerden daha yüksek bir başarı seviyesine sahip olurlar, çünkü orta-sınıf alt-kültürü hakim kültüre daha yakındır.

Bourdieu, eşitlikçi vurgusu her zaman biraz daha önde olmuş olan Fransız eğitim sistemi üzerinde yaptığı gözlemlerde, öğretmenlerin öğrencileri notlandırmada bile tarafsız davranmalarının mümkün olmadığını ve büyük ölçüde hakim sınıfın değerlerini ve stillerini öncelediklerini kaydeder. Bir öğrencinin kolayca görülemeyen nüanslarda gösterdiği fark, onun notlandırılmasında bir adım önde olmasını sağlıyor. Alt sınıflardan gelen öğrenciler genellikle hakim sınıfların tarzını benimseyen öğretmenlerin gramer, aksan, ses tonu ve konuşma tarzında içkin anlamları kavramaktan acizdirler. Oysa diğerlerinde bunun anlam şifreleri önceden mevcuttur. Bu yüzden Bourdieu'ya göre eğitimin modern toplumdaki esas amacı, bütün eşitlikçilik iddialarına rağmen, aslında bir "eleme işlevi"ni yerine getirmektir. Bu da alt sınıf (Bourdieu "işçi sınıfı" der, oysa artık işçilerin bir sınıf bütünlüğüne sahip olduklarını söylemek kolay değildir) insanlarını eğitimin daha üst düzeylerinden bertaraf etmek anlamına geliyor (Bourdieu, 1988). Coleman'ın da altmışlı yıllardaki istatistiksel görüntüsünü verdiği gibi, alt sınıfa mensup olanlar doğrudan bir engellemeyle karşılaşmıyorlar. Aksine, görüntüde diğer insanlarla aynı sıralarda okul okumaya bile teşvik ediliyorlar, ama yaşadıkları

koşullar, ailenin ekonomik durumu ve bu durumun ürettiği kültür içinde daha yüksek eğitime girmeyi kendilerine kolaylaştıran bir yol kat edemiyorlar (Aktay, 2002: 16)..

Dolayısıyla tekrarlamak gerekirse, öğretmenler köken olarak hâkim sınıftan gelmiyorsa bile taşıdıkları ve öğrencilere aktardıkları bilgi ve kültür yine hâkim sınıfın dilini kullandığı için bu dili anlama konusunda hâkim sınıftan gelenlerin daha büyük avantajları olduğu açıktır. Yani aynı sınıf ortamında eğitim görseler bile farklı sınıfsal-kültürel sermayelere sahip öğrencilerin verilen eğitimden aynı şeyleri alma şansları daha işin başında yok gibidir. Bourdieu bu kültürel sermayelerin farklılaştırma yolları üzerinde uzun uzun duruyor. Yukarıda verilen Maxwell Cini örneği bu tür okulların nihai işlevleri için oldukça açıklayıcı olmaktadır.

Ancak, Bourdieu'nun verdiği bu örnekler yine de farklı sınıfsal kökenlerden gelenlerin aynı sınıf ortamında eğitim gördükleri durumlarla ilgilidir. Doğrusu ulusal eğitim sisteminin bütün insanlara eşit eğitim ve fırsatlar sağlama konusundaki vaatlerine sadık kalma adına izlenen politikalar bir zamanlar böyle istisnai durumların ortaya çıkmasına yol açmış olabilir. Ancak zamanla eğitim alanlarının gittikçe ekonomik durumlara göre ayrışması gibi bir gelişme de göz önünde bulundurulmalıdır. Bourdieu, bu tür durumlar üzerinde de duruyor. Nitekim eğitim kurumlarının daha başından itibaren belli ekonomik sermaye seviyelerine göre ayrışması günden güne daha başat bir model olmaktadır. Fakir çocukları zaten zenginlerin okudukları okullara gidememektedir. Eşitlikçiliğin bir şekilde gözetildiği devlet okullarında genellikle kurumun muhitinden dolayı fakirlerin erişimine kapalı olması kendiliğinden sağlanmaktadır. Türkiye gibi çok nadiren de olsa ara bölgelerdeki okulların farklı sınıfsal kesimleri buluşturabildiği yerlerde Bourdieu'nun bahsettiği türden bir mekanizma çalışabilir. Ancak Türkiye'de gittikçe artan ve yaygın bir kabul gören özel eğitim kurumlarının yaygınlaşmasıyla birlikte bu mekanizmaların artık esamisinin daha az okunacağını düşünebiliriz.

Bununla birlikte Bourdieu eğitim sisteminin eşitsizliklerin yeniden-üretimini sağladığı başka mekanizmalar olarak zekâya dayalı ölçme-değerlendirme ve seçme sistemlerine dikkat çekiyor. Matematikğin hegemonik bir bilgi alanını oluşturduğu eğitim sisteminde seçkin mesleklerin

matematikteki başarıyla hiyerarşik bir sıraya dizilmesi sonucunda, önemli meslekler ile önemsiz meslekler arasında da paralel olarak kaçınılmaz bir sıralama meydana gelmektedir.

"Okul sistemi, çoğunlukla, tüm öğrencileri mükemmellik biçimlerinin tek ve biricik hiyerarşisi olarak matematiğin dâhilinde sıralayarak, tümel yargılarını ve temyiz/tartışmaya olanak tanımayan kararlarını, büyük bir psikolojik baskıyla dayatmaktadır. Dışlanmışlar, kendilerini, kolektif olarak benimsenen ve onaylanan, dolayısıyla da psikolojik olarak tartışılmaz ve tartışılmayan bir ölçüt olan zekâ adına, mahkum edilmiş buluyorlar: bu nedenle de tehdit altındaki bir kimliği yeniden oluşturmak için, çoğu zaman okul ve toplum düzeniyle kopmanın (Fransa'da, pek çok suçlu çetesinin okula karşı isyan çerçevesinde biçimlendiği ve kaynaştığı gözlenmiştir) ya da, yine örnekleri görüldüğü gibi, psişik bunalımın, hatta akıl hastalığı ve intiharın dışında bir çareleri kalmıyor" (Bourdieu, 1995: 49-50).

Fransa ile Japonya eğitim sistemini karşılaştıran Bourdieu, her ikisinde bu konuda paralel eğilimler tespit ederken, tam da bu eşitsizlik türünün bir komplikasyonu olarak ortaya çıkan "meslek liseleri" ve "genel liseler" arasındaki farklar üzerine de Türkiye'deki birçok duruma ışık tutacak bir yaklaşımda bulunuyor. Genellikle meslek liseleri her tarafa bir tür aşağı statüyle karşılanırken genel eğitim liselerine belli bir statü atfedilmektedir. Her tarafa politikacılar meslek liselerinin yüksek bir statüye kavuşturulması veya bu liselerin toplumdaki önemi üzerine bir sürü nutuk atarlar, ama bunların hiçbirisi kendi çocuklarını meslek liselerine göndermeyi asla göze almaz. Bourdieu hem meslek liseleri ile genel eğitim arasındaki, hem de genel eğitim okullarının kendi içindeki farklılaşmaları neticesinde ortaya diploma kalitesi farkının çıktığına işaret eder. Bir de kehanette bulunur Bourdieu:

"Geleceğin büyük çatışmalarının kökeni, hiç şüphesiz devlet aristokrasisinin büyük ve küçük kesimleri arasındaki giderek gerginleşen bağıntıdadır. Gerçekten de, her şey, bankalarda, sanayide, siyasette, iktidarın tüm üst düzey konumlarını, giderek daha çok tekellerine geçiren, Fransa'da 'büyük okullar'ın, Japonya'da da devlet üniversitelerinin mezunlarının karşısında, kültürün küçük samurayları, ikinci derecede diploma sahipleri kuşkusuz iktidardaki grubun genişletilmesi yolundaki mücadelelerinde evrenselci gerekçeleri devreye sokacaklardır. Bourdieu'ya göre buradaki gelişme XVI. Yüzyılda ve Fransız Devrimi'nin başlangıcında taşralı küçük soyluların ya da XIX. yüzyıl başında Meici islahatına karşı 'yurttaşların özgürlüğü ve hakları' adına isyan başlatan dışlanmış samurayların yaptığıyla karşılaştırılabilir (Bourdieu, 1995: 51).

Fransa'da 2005 yılının Kasım ayında cereyan eden olaylar, dana önce 1968 öğrenci olaylarının birçok açıdan tekrarı olarak tam da bu dışlanmışlığa karşı verilen büyük tepki değil miydi? Kuşkusuz Mağripli gençlerin isyanı olarak başlayan olaylarda sınıfsal boyut ile ırksal boyut birbirini kesiyordu.

Ancak kısa bir süre sonra Mağripli gençlerin hareketlerinin tam da Bourdieu'nun analizlerine daha fazla konu olan beyaz alt-sınıf insanlarca da desteklenmeye başlanması Bourdieu'nun bütün analizlerine güçlü bir isabet payı sağlıyor. Gerçekten de Mağripli gençlerin tabi oldukları ayrımlar ve Fransa'daki tabakalaşma düzenindeki yerleri Bourdieu'nun belli bir düzey için resmettiği ince ayrımcılık stratejilerini gerektirmeyecek kadar kabacadır. Ancak özellikle farklı diploma tarzlarının toplumda oluşturduğu tabakalaşmaya dair çok şey söylenebilir. Fransa'da bir tür kast sistemi oluşturduğundan sıkça söz edilen bu ayrımcılığın dönem dönem çok şiddetli toplumsal hareketleri davet etmesi Fransız toplumunun önemli bir *habitusu* haline gelmiştir. Ayrımların eğitim yoluyla aşılamazlığı düşüncesi bir tür kader etkisi yapmaktadır. Bu yolla gençler önlerini kapalı gördüklerinden, kaybedecek hiçbir şeylerinin bulunmadığı veya sistemin kendilerine vaat ettiği hiçbir olanakla mutlu olamayacaklarını hissettikleri bir çaresizlik durumuna yakalanıyorlar. Bu da kendilerini ya içlerine iyice kapanıp kinik bir apolitik tavır benimsemelerine yol açıyor veya hiçbir hedefi olmayan, hincin dışı vurumundan başka bir amacı olmayan bir öfke patlamasına hazır hale getiriyor.

Homo Academicus ve Birliğe Katılım Yolu Olarak Okul

Bourdieu, *Homo Academicus* isimli kitabında da (1988) akademik dünya içindeki ayrımcılığın hem disiplinler-arası hem de farklı üniversiteler arasında ortaya çıkardığı farklara ve tabakalaşmaya olan katkılarını ışık tutuyor. Temel sorunu olan "eğitimin sınıfsal ayrımları sürdürme işlevi" ile ilgili analizlerini bu çalışmasında akademik dünyaya uyarlıyor. Bilimlerin piyasa şartlarındaki geçerlilikleriyle de büyük ölçüde belirlenen hiyerarşilerinin akademik dünyada müteakıl bir biçimde sürekli yeniden üretildiği görülebilir. Fizik veya mühendislik ve tıp bilimlerinin her zaman sosyal bilimlere nazaran büyük üstünlüğü olacaktır. Çünkü sosyal bilimlerin toplumda hiçbir doğrudan pazarı yoktur. Bölümler arasındaki bu hiyerarşi tabii ki farklı üniversiteler arasında da kaliteli üniversite veya kalitesiz üniversite yaftalarını sürekli taşıtacaktır (Aktay, 2003).

Akademik dünyanın sosyolojisine hasredilmiş olan bu kitabının Fransız akademiysen çevrelerinden büyük tepkiler çekmesi kaçınılmazdı.

Çünkü genel olarak başkalarını nesneleştirmeye dayalı bir mesleğin icracılarının, kendilerini bir anda bir araştırma nesnesi olarak bulmaya yeterince hazır olmadıkları görünüyordu. Özellikle akademik cemaate dahil olma, bu katılımın genel geçer tarzları ve bu yolda sergilenen kalite(sizlik)lerin ifşası pek iyi karşılanamayacaktı.

Akademik dünyada özellikle seçme ve yerleştirilme düzeyinde insanların içinden geçtikleri seremoniler, Bourdieu'ya göre bir tür ayinsel kopmayla veya gerçek bir büyüyle sınırla belirginleşir: "bizatihi giriş sınavı ve sınavın oluşturduğu kazananların sonuncusu ile kazananların birincisi arasındaki- bir *ad*, bir *sıfat* taşıma hakkıyla büsbütün belirginleşen- ayinsel kopma veya gerçek büyüyle sınır" (Bourdieu, 1995: 41) Bourdieu'ya göre bu kopma, "Durkheim'ın çözümlediği biçimiyle kutsal olan ile dindışı olan arasındaki ayırım paradigmasına dayanan gerçek bir büyü işlemidir" (aynı yer).

Diğer yandan okullarda sürdürülen "klasman" ölçütleri veya faaliyetlerinin her zaman bir *düzenleme* işlemine denk düştüğünden hareketle Bourdieu, üniversitelerde akademik ünvanların verilme biçimiyle ilgili süregelen prosedürleri bir tür ifşaat olarak ortaya koyar. Ona göre:

"Bir toplumsal sıra farklılığı, *kalıcı bir düzen bağintısı* kurar: Seçilenler, yaşamları boyunca, bir aidiyetin ([şu veya bu okulun]... mezunu) damgasını taşırlar: sözcüğün ortaçağdaki anlamıyla bir *birlik* üyesidirler: bir soylular birliğine, yani öze dayalı bir farklılıkla sıradan fânilerden ayrılan ve bu nedenle de tahakküm etme konusunda meşrulaşan insanların net biçimde sınırları çizilmiş kümesine aittirler. İşte okulun geliştirdiği ayırım, bu bağlamda da bir *kutsama*, yani kutsal bir kategoriye, bir soylular sınıfına dâhil etme düzenlemesidir" (aynı yer).

Akademik dünyada bu dâhil etme düzeninin en ideal formlarında bile belli bir kadrolaşma düzeni olarak devam etmesi kaçınılmaz olarak görülebilir. Belki tam da bu yüzden, ünvanlar rasgele verilmez. Akademik hayata devşirme dikkatle yapılır. Kuşkusuz Bourdieu'nun çizdiği bu tablo hiç boşluk veya sızma kabul etmeyen bir katılığa sahip değildir. Doğrusu, hem zenginleri kayıran eğitim sisteminin içinde çok yetenekli fakir çocuklarının parlak başarılar kaydetmesi istisnai olarak da olsa mümkündür, hem de başka okullarda yetiştirdiği halde bir "fakir ama başarılı-çalışkan" çocukların hikâyelerini mümkün kılan bir alan her zaman var olacaktır. Ancak burada sözkonusu edilen, kitlesel başarı grafiklerini ortaya çıkaran hâkim eğilimlerdir.

Türkiye'de Eğitim: Devşirme Ekonomisinden İçe-kapanmaya

Türkiye'de eğitimle ilgili meselelerin birçoğuna Bourdieu'nun anlattıkları ışığında bakmak mümkündür. Kuşkusuz bu bakış Bourdieu'nun bütün yaklaşımlarının karşılığını Türkiye'de de birebir görebileceğimiz anlamına gelmiyor. Kaldı ki Fransa'daki uygulamaları itibarıyla de Bourdieu'nun yaklaşımlarında isabet kaydetmeyen, abartılı sayılabilecek bir sürü yan bulunabilir.

Sorunu eğitimin bazı sınıfsal ayrımları yeniden üretmesi açısından gördüğümüzde, işe, Türkiye'nin toplum yapısının Fransa'daki gibi bir tür kast sistemini andırmaktan uzak olduğunu söyleyerek başlamak gerekiyor. En azından tarihsel olarak Osmanlı'dan itibaren Cumhuriyetin kuruluşuna, oradan da yakın zamanlara kadar bu kast sisteminin tam aksi bir toplumsal pratiğin mevcudiyetinden bahsetmek daha fazla mümkün olacaktır. Bunda da Türk eğitim sisteminin bir çok açıdan devşirme pratiğinin gerektirdiği bir duyarlılığa dayanmasının çok önemli bir rolü olduğunu söylemek abartılı olmaz. Devşirme genellikle çok soylu olması gerekmeyen tabakalardan yapılr ve öncelikli olarak devşirilecek olan çocuğun yetenekleri, doğuştan getirdiği zekâ, fiziki görünüş ve sair meziyetler daha önemlidir. Osmanlı'nın yüksek bürokrasisinde çalıştırılmak üzere devşirilen çocukların bu açıdan soylu veya zengin bir kökenleri yoktur. Zaten soyluların kendi çocuklarından vazgeçmeleri söz konusu olamazdı. Paraya da ihtiyaçları olmadığı için çocuklarından uzak kalmayı gerektirecek bir ekonomik mecburiyetleri bulunmamaktaydı. Osmanlı'da eğitimin ancak Anadolu Türkmen kabilelerine karşı Balkan kökenlilerin kayırılması yoluyla bir ayırım etkeni olarak devreye girmesinden söz edebiliriz. Osmanlı bürokrasisinde istihdam edilmek üzere Anadolu çocukları tercih edilmiyordu. Bunun Osmanlı yönetim tarzına özgü sebepleri vardı. Her şeyden önce Türk kökenliler, arkalarındaki kabile bağlarından dolayı sarayın kayıtsız şartsız emir kulu olma ihtimali sınırlıydı. Sadakat içinde çalışmama ihtimalleri hesaplanıyordu. Dahası arkalarındaki kabile bağları için sarayı bir güç yükleme unsuru olarak kullanma

ihtimalleri yok sayılamazdı. Yine de birçok göreve, işe yarayacağı düşünülen elemanların "devşirilmesi" esnasında göze çaracak ölçüde bir sınıfsal ayrımcılığın işletildiğine dair bir işaret yoktur. Ulema ve halk arasındaki yakın ilişkiler ve din kurumunun halktaki en aşağı ve en yüksek tabakaları buluşturan kanalları eğitimde sınıfsal olmaktan ziyade talep ve meziyet esasının daha belirleyici olduğu bir düzeneği çalıştırmıştır.

Cumhuriyet döneminde de, Cumhuriyetin dayandığı halkçılık, eşitlikçilik gibi değerler dolayısıyla ilk dönemde mümkün mertebe herkesin kitlesel bir eğitimden geçirilmesi esası kabul edilmiştir. Köy Okulları, özellikle köy yerinden yetenekli gençlerin devşirilerek yeni rejime hem orta-sınıf ideolog/entelektüeller olarak kazandırılması, hem de bu yolla köylerde yetişen gençlere sistem içinde yukarıya doğru tırmanma fırsatı veriyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarında hayata geçirilen reformlar yeni bir elit tabakasının kültürünü de işlemeye çalışıyordu. Batılı hayat tarzlarının benimsetilmesini de gerektiren bu yeni reformlar, toplumda kültürel sermayenin aslında bir tür yeniden dağıtımını da kapsıyordu. Doğrusu o saatten sonra okullarda geçerli olacak yeni kültürün benimsenmesine dayalı yeni hayat tarzları, kültürel kodlar, sembolik işaretler çalışmaya başlayacak ve bu durum devşirilecek yeni elemanların seçilmesinde de önemli bir unsur oluşturacaktı.

Yanı sıra, bazı okulların kendi içinde bir tür mensubiyet ve üyelik sistemini alttan alta işlemeye yöneldiğini de görüyoruz. Galatasaraylılık, Mülkiyelilik, Robert Kolejlik gibi mensubiyetler, Türkiye'nin önemli görevlerinin tahsis edilmesinin en önemli geçitleri olmuştur. Ellilerden sonra İTÜ, ODTÜ üyelikleri üniversite olarak yöneticilerin devşirildiği yerler olmuştur. Bu üniversitelerden yer yer köy kökenli halk çocuklarının yetişmiş olması devşirme mekanizmasının işlemeye devam ettiğini göstermiştir. Bu kuşakta bir çok yöneticinin bu güzergahı izleyerek devletin en tepesine kadar yükselmiş olduğunu da görüyoruz (Demirel, Özal, Erdoğan gibi örnekler tipiktir). Ayrıca, köken olarak sadece sınıfsal alt düzeyin değil, aynı zamanda etnik olarak da bir çeşitliliğin bulunması, eğitimdeki fırsat

² Osmanlı'daki devşirme sisteminin bir özelliği en alt tabakalardaki, neredeyse köle pozisyonundakilerin en üst seviyeye kadar tırmanabilmesine imkan tanımasıdır. Batı'daki hiçbir şekilde üst sınıflara geçiş kabul etmeyen kölelik düzeniyle karşılaştırıldığında, bunun çok önemli bir fark ortaya koyuyor olduğu açıktır. Üstelik bu modelin sadece Osmanlı'da geçerli olmadığını, Mısır'da bir dönem kölemen olarak getirilmiş olan Memlûkluların, çok değil sadece iki kuşak sonra Mısır'ın yöneticileri durumuna yükselbilmiş olmasından, Doğu ve Batı'daki kölelik rejimlerinin birbiriye karşılaştırılmayacak kadar farklı olduğunu gösteriyor. Bunu teyit için bugün eşitliğin beşiği kabul edilen Fransa'ya bir de daha dün Afrika'dan Amerika'ya taşınan yüzbinlerce zenciye reva görülen muameleyle bakmak yeter. Bu kölelerden biraz kafası çalışma istidadı gösterenlerin daha yolculuk esnasında hemen imha edildiği, zeka istidadı gösteren kölelerin en iyi ihtimalle, döl yapmasın diye asla çiftleşmesine müsaade edilmediği kaydedilmiştir. Gerek Fransa'da gerek Amerika'da kölenin ebediyen ait olduğu alt sınıfları aşamaması için bütün tedbirler alınmıştır. Sınıfsal hareketlilik alabildiğince engellenmiştir.

kapılarının sonuna kadar kapalı olmadığını gösterir. Bu açıdan Türkiye, Avrupa'nın diğer ülkelerini bilmeyiz ama doğrusu Fransa'dan çok daha ileridedir. Üstelik Türkiye'nin bu alandaki bütün olumsuzluklarının, örneğin halkçılığın "halka rağmen" ısrarla yürütülmesinin bile kaynağının bir Fransız tarzının körü körüne benimsenişi olması yeterince manidardır. Laiklik yoluyla halkla araya sokulan mesafeler ve devletine politik sermayenin laiklik etrafında geliştirilen bir kutsallık sembolizmiyle toplum üzerinde bir baskıya dönüştürülmesi, Fransız Aydınlanmasına dayalı itikatların Türkiye'deki selefice yorumuna dayanmıştır.

Türk Eğitiminde Fransızlaşma veya Bourdieu'ya Türkiye'de bir "Alan" Açmak

Denilebilir ki, Türkiye'nin eğitim sisteminin Bourdieu'nun Fransız eğitim sisteminde eleştirdiği durumlara iyice yaklaşmasının veya en azında son durumlarla karşılaştırılabilir hale gelmesinin 15-20 yıllık bir geçmişi vardır. Onun da iki önemli kanalı olmuştur:

Birincisi eğitimde liberal Pazar ekonomisinin iyice gelişmesiyle birlikte kaliteli eğitimin iyice ekonomik sermayeye bağlanan erişim imkânı. Liberalizmin ekonomiye nüfuz etmesinin bu bağlamda bir yolu herkesin istediği kaliteli eğitimi alamayacak şekilde yavaş yavaş ayırmaya başlaması olmuştur. Kültürel sermayenin ekonomik sermayeye sahip olanlarca temellük edilişi iyice normalleşmiştir. Diğer bir yolu da matematiğin ve zekânın başarının en geçerli ölçütü haline gelmesi dolayısıyla ortaya çıkan zekâyı dayalı katmanlaşma olmuştur. Zekâ gibi bilimsel ve rasyonel ölçeklerde tartışılmaz bir veriye dayalı bir katmanlaşma daha aşılmaz sınırlar ortaya koyar. Zekâ, liberal ekonomik düzenin tartışılmaz devşirme ölçütü olsa bile bu zekâ performansını sergilemek, bazı istisnalar olsa da, belli bir ekonomik sermaye seviyesine sahip olmaya bağlıdır. Açıkçası iyice pahalılaşan eğitim şartlarında istenen zekâ adeta parayla satın alınabilmektedir. İstisnai durumları yine, tabii ki, unutmamak ve genel trendlerden bahsetmek şartıyla, nice son derece zeki fakir çocuklarının, daha baştan okullardaki ayıklama sistemlerine takıldıklarını görebiliyoruz.

Bu arada yine eğitimde hem neredeyse herkesi kuşatacak yaygınlıkta ve örgünlükte bir eğitim hizmetinin gelişmesiyle ve liberal pazar ekonomisinin nüfuz etmesiyle birlikte yaşanan bir diğer gelişme de eğitim seviyesinin her sınıfsal veya toplumsal tabakada iyice yaygınlaşmasıdır. Sayıları gittikçe artan üniversiteler, gittikçe daha az gencin eğitim dışında kalmasını sağlamaktadır, o kadar ki, böyle giderse neredeyse herkesin bir şekilde üniversite eğitiminden geçmesini sağlayacaktır. Burada eğitim yoluyla bir takım fırsat alanlarına açılma ihtimalleri tabii ki gözardı edilemez. Doğrusu kişisel olarak bu üniversitelerin daha fazla açılması politikasına daha fazla taraftarım. Üniversitelerin bu şekilde açılmasının sayısız faydaları vardır. Üzerinde ayrıca durulabilir. Ancak konu ortaya çıkan yeni eşitsizlik ihtimalleri olarak konulduğunda, eğitim hizmetinin bu artışının ekonomik işlevlerinin daha fazla gözetildiğini kaydederek başlamamız gerekiyor. Eğitim artık üretilen bir ürünün satılması işlemidir. Üniversiteler birer üretim yeri olarak görülüyor. Üretim ve tüketimin kapitalist mantığı çalışmaya başladığında, diplomaların değeri de pazarın bu şartlarına göre yeniden serbest piyasa şartlarının dalgalı kuruna tabi olmaya başlıyor. Bunun kapitalizme özgü vahşi ve kural tanımaz boyutları olduğu kadar, kuşkusuz alttan gelenler için de sayısız fırsat alanları sunduğu kuşkusuzdur.

İkincisi ise, serbest piyasa şartlarına müdahale edilmesi sonucunda, Türkiye'de gelişmeye başlayan yeni kitlesel eşitsizlikleri üretiyor. Bu da özellikle 28 Şubat döneminde meslek liseleriyle ilgili olarak ortaya konulan politikalarla alakalıdır. Bugünlerde kamuoyuna hükümet ile YÖK arasında sınav sisteminde "katsayı uygulaması" olarak yansıyan konu, tartışıldıkça, eğitim sistemi üzerinde kökenleri karmaşık istek, arzu ve tasarımların giydirilmesini sağlamıştır. Doğrusu artık uygulayan tarafın niyetini gizlemeye ihtiyaç bile hissetmemesinden de iyice anlaşıldığı gibi, başta katsayı uygulamasının tek amacı İmam-Hatip lisesi mezunlarının istedikleri üniversitelere girmesini engellemekten başka bir şey değildi. Öyle bir katı sistem geliştirildi ki, İmam-Hatip mezunlarının İlahiyat fakültesine gidebilen çok azı dışında hiç biri hiçbir üniversiteye gidemez hale geldi. Eş zamanlı olarak mevcut ilahiyat fakültelerinin kontenjanları da olabildiğince azaldığı için, İmam-Hatip lisesine hasbelkader kaydolmuş olan herhangi bir insanın

³ Burada son zamanlarda dünyadaki trende paralel olarak Türkiye'de de "çoklu zeka" bağlamında matematiksel zekaya karşılık duygusal, pratik, estetik, sosyal ve sair zeka türlerine bir kredinin açılmış olmasını göz ardı etmiyoruz. Aynı şekilde Matematiğe karşı farklı alanların teşvik edildiği bir eğitim söyleminin telaffuz edilmesi de söz konusu, ancak bu liberal pazarın matematiğe üstünlük tanıyan hakim söylemine hiç bir şey yapacak gibi görünmüyor. Bu konudaki gelişmelere dikkat çekmemi sağlayan değerli dostum Bekir Gür'e, bu yazının da yazılmasına vesile olduğu için bu vesileyle teşekkür ederim

üniversite okuma şansı ebediyen elinden alınmış oldu. Esas hedefi İmam-Hatip mezunları olan bu tedbirin, bütün meslek liselerine yayılacak bir kural içinde uygulamaya konulması, haklılaştırılması uzun açıklamalar gerektiren tuhaflıklar ortaya çıkarmış oldu. Bir defa bu uygulamanın haklılaştırılması için meslek liselerinin konumu, işlevi ve eğitim sistemi içindeki rolü üzerine geliştirilen argümanlar giderek meslek liselerinin gerçekten de eğitim sistemine ikincilleştirilmesi gibi bir işlevi iyice derinleştirmeye başlamıştır. Türk eğitim sisteminde daha önce hiç olmadığı kadar sınıf ve tabaka ayırımcılığı sonucu doğuran açıklamalar açıkça telaffuz edildi. Meslek liselerine yöneltilen ayırımcılığın sayılan tüm gerekçeleri, uygulamayı bilimsel temellere oturtmayı hedefledi. Nasıl oturmasını ki? Bu uygulamanın açıklamasını YÖK başkanlarından bütün akademik unvanlı YÖK üyelerine kadar, hatta pedagoji ve eğitim alanı uzmanına kadar bir sürü bilim adamı yapmaya çalışıyor. Uygulamayı meşrulaştırmanın ajanları bunlar olunca, sonucu kesinlikle sınıf ayırımcılığına varacak bir politikaya, bilimsel aklın ve pratiğin nasıl alet edilebildiğini görmenin halk düzeyinde başka bir sonucu daha oluyor: Bilim adamları ile halk arasında hissedilen ve şifreleri bir husumet ilişkisi içinde kolaylıkla çözülebilen derin sınıfsal kopukluk ve hınç.

Öğrenci Yerleştirme Sınavlarında uygulanan katsayı uygulamasının her biri de bu ayırımı pekiştirme işlevi olan üç boyutu var:

Birincisi, tercih edilen üniversite bölümleri **mezun olunan öğretim programına** göre belli bir katsayıya çarpılarak puan hesaplanıyor. Matematik ağırlıklı bir programdan mezun olunmuşsa, matematik ağırlıklı bir üniversite bölümü tercih edildiği takdirde, yüksek bir katsayıyla çarpılarak puan hesaplanmakta böylece yüksek bir avantaj sağlanmaktadır. Bu sistemin tuhaflığı, aslında, diyelim ki, edebiyat bölümünden mezun olmuş birisinin matematik bölümünden mezun olan birine nazaran daha fazla matematik sorusu yapma ihtimali karşısında daha fazla ödüllendirilmesi gerekirken, bir çeşit cezalandırılıyor olmasında yatıyor. Öyle ya, matematik bölümünden mezun

olan, bütün lise hayatı boyunca sürekli matematik dersi gördüğü halde daha az soru yapıyor, ama sırf mezun olduğu programdan dolayı bir ödüle layık görülüyor. Oysa çok daha az matematik dersi gördüğü halde matematik sorusu yapabilen birinin matematiğe zaten daha fazla yatkın olduğunu kabul etmek akla daha yatkındır. Burada asıl ödüllendirilmesi gereken bu özel yetenek olmalı değil midir? Burada kişinin kendi emeğinin dışında ödüllendirilmesi veya kendi emeğine rağmen başkalarından veya kendisinin dışındaki unsurlardan dolayı cezalandırılması söz konusudur. Başkalarının günahını yüklenme, emeğiyle kazanmamış olduğu özelliklerden dolayı cezalandırılma veya ödüllendirilme...

Tamda bu sistemin ürettiği bununla ilgili bir başka çarpıklığı, bir kez bir programa kaydolmuş bir öğrencinin mezun olduğunda başka bir alana geçme ihtimalinin tamamen kapatılmış olması. Alanlar arasındaki geçişin erken yaşlarda tamamlanmış olmasını şart koşan bu sistem, bu alan tercihinin yapıldığı yaştaki öğrencilerin seçme ehliyeti konusunda tamamen yeterli olduğunu varsaymakla bir büyük yanlış yaparken, ola ki bir tercihten dönme isteği karşısında da buna hiç bir imkan da bırakmamaktadır. Oysa çocuk yaşta öğrencilerin gelecekle ilgili istekleri konusunda çok net olmama ihtimali yüksektir, bir. İleride meslekle ilgili fikirlerini değiştirme ihtimalleri de çok yüksektir ve buna izin vermeyen bir sistem, kendilerini çocuk yaştaki bir yanlış tercihlerine ömür boyu mahkum bırakan **kaderci** bir etki yapmaktadır, **iki**. Bu durumun sürmesi halinde, Türkiye'de giderek insanların tercih yapabilen bir varlık olma vasıflarının, kendi kaderlerini tayin edebilen özgür varlıklar olma vasıflarını iyice köreltici bir etki yapacağını söylemek mümkündür, bu da üç.

İkinci boyut, mezun olunan meslek alanıyla ilgili bir sorundur. Burada özellikle meslek liselerine yönelik bir ayırımcılık söz konusudur. Aslında katsayı uygulamasına geçilmeden önce meslek liselerine gidiş konusunda sınıfsal kökenle ilgili istatistik bir fark var idiyse de meslek liseleri her tabakadan insanın gelmesine kapalı değildi.

⁴ Örneğin Almanya'da da meslek liselerinin kendisi asla sınıfsal bir fark ortaya koymak için değil, ancak tamamen çalışkanlık veya zeka esasın adaylı olarak insanları ayırmakta, üniversiteye devam edebilecekleri Gymnasium adı verilen liselere yönlendirirken, belli bir notun altında kalanları meslek okullarına yönlendirmektedir. Bu yönlendirmede sınıfsal köken bir miktar çalışsa da, ancak zengin çocuklarının daha özel eğitim destekleri alarak okullarda daha başarılı olmaları şeklinde yansıyor. Burada belki Bourdieu'nun eğitim sürecinde işleyen zenginlerin okullarda geçerli olan kültürel sermayeye daha fazla sahip olmaktan kaynaklanan avantajlarına değinmek mümkün olabilir, ama yine de bunun üzerinde gereğinden fazla durmamak lazım, çünkü özellikle aile kökenleri itibarıyla Türk köylüsü olan Almanya'da ise işçi çocuğu olan öğrencilerden gymnasiuma gidebilenlerin sayısı oldukça yüksek ve her geçen gün daha da artış kaydetmektedir.

İmam-Hatip liselerinin sınıfsal ve sosyolojik artalanlarıyla ilgili çalışmalar için bkz. Akşit, 1991; Akşit ve Coşkun, 2004; Subaşı, 2005.

İstatistik fark ise, genellikle alt tabaka insanların hem bir meslek edinme hem de lise okumuş olmasını gözettiği çocuklarını bu okullara gönderme tercihlerindeki ağırlıkla oluşuyordu. Uygulamadan önce meslek liselerinden mezun olup da üniversite şansını elde etme oranının diğer liselerden gelenlerden daha aşağıda olmadığını gösteriyordu. Bu da Türkiye'deki sınıfsal eşitlik idealinin gerçekleştirilebilmesi açısından oldukça önemli bir kapıyı oluştuyordu. Meslek liseleri hiçbir zaman Fransa'daki, hatta bir çok başka ülkelerdeki gibi aşılmaz bir engel olarak çalışmadı. Aksine, dar gelirli ailelerin güçlerinin yetebildiği bir yatırımın içine "her ihtimale karşı" birkaç program sığdırma refleksine çok iyi cevap verirken, eğitim sisteminin toplamı kalıcı-aşılmaz bir eşitsizliğe karşı tedbirler de içeriyordu.

Ancak katsayı uygulaması sadece, doğrusu aşağı yukarı aynı ekonomik ardalana sahip İmam-Hatip lisesi mezunlarının sınıfsal hareketliliğini engellemiş olmadı, aynı zamanda bütün meslek lisesi mezunları üzerinde işleyecek bir kast sisteminin çalışmaya başlamasını da sağladı. Burada da daha öncekinde olduğu gibi öğrencinin genellikle velisinin tercihi ile hasbelkader girmek durumunda kalmış olduğu bir okuldan dolayı ömür boyu üzerinde kalacak bir yaftanın taşıyıcısı oldu. Bu kaderi istese de değiştiremez. Verilmiş bir statü olarak buna mahkum bırakılır. Oysa modernliğin en önemli vasıflarından birisi insanların kendilerine aileleri veya çevrelerinin doğuştan veya aşamadığı bazı koşullar dolayısıyla empoze ettiği özelliklerinden kurtulmaya imkan verebilmesiydi. Öyle anlatılmıştı. Eğitim de özellikle verilmiş statülerin kısıtlamalarından kurtulmaya, başka özellikler kazanabilmeye fırsatlar sağlayacaktı. Türkiye'nin eğitim tarihinde uzun süre çalışan bu sistemden geri dönüş, kelimenin çokça bilinen anlamıyla "gericiliktir".

Meslek Liselerinin Tamamı Arka Bahçe

İmam-Hatip liselerinin irtica yuvaları olarak algılanmasından ve kendilerine karşı bir tedbir çerçevesinde geliştirilen bu sistemin İmam-Hatip liseleri kadar hatta çok daha fazla bütün meslek liselerini etkilemiş olmasının altında, aslında çok ilginç başka bir değerlendirme yatıyordu. Meslek liselerinin tam da bu şekilde açıklanabilen sosyolojik tabanları Türkiye'deki İslamcılığın da rezervini oluşturmuş oluyordu. Mülahaza şudur: İslamcılık zaten alt tabaka insanların bir sınıfsal

yükselişinin ifadesi. Bu hareketin kendisi önlenemiyorsa bile hiç değilse sınıfsal yükseliş boyutuna, dolayısıyla merkezi tamamen kaplamasına bir dur demek mümkündü. Meslek liselerinin tamamına uygulanan bu tedbir aynı zamanda İslamcılığa da yöneliktir. Bazılarının ısrarla İmam-Hatip liselerini İmam-Hatip liselerinden ayırma talebinin o açıdan neye karşılık geldiği aslında çok iyi biliniyor.

Bu aşamada belirtilmesi gereken bir sorun da şu oluyor: Aslında ister farklı puan türleri, ister farklı alanlardan yani meslek liselerinden birbirine geçiş yapabilme imkanının veya her ikisinde başarılı olabilmeye imkanının, bu tür tedbirler yoluyla iyice kısıtlanması sözkonusudur. Aslında dünyadaki eğitim sisteminde trend gittikçe multidisiplinerlik, interdisiplinerlik, farklı alanların yaratıcı kompozisyonu, alanlar arasındaki geçişlilik gibi konseptlere yönelmişken, bizde alanların iyice atomize olarak kendi içlerine kapanmaya yönelmesi söz konusu oluyor.

Halbuki, kendi içine kapanan hiçbir alana, hiçbir disipline ve hiçbir toplumsal gruba artık başarı şansı tanınmıyor. Sadece disiplin veya alanların iletişimi değil, aynı zamanda genel olarak gruplar arası, sınıflar-arası, tabakalar-arası açıklık her zaman toplumu daha fazla coşturan bir etki yapar. Aslında Türk toplumunun sınıfsal niteliklerin kök salmasına genellikle müsaade etmeyen yapısı büyük ölçüde "güçlü devlet" modelinden kaynaklanır. Bu modeli sürdürmek için başvurulmuş en önemli tedbirlerden biri de devşirme sistemidir. Devşirme kulağa nasıl gelse, Türk toplumunun hem sınıfsal kast sistemine kapılmamasını sağlayan çok işlevsel bir araç, hem de bu yolla toplumun insan unsurunu zenginleştiren önemli bir kaynaktır. Melezlik ilke olarak her zaman iyidir. Güçlü sentezlere kaynaklık eder. Devşirmeye ihtiyaç duymamak, başka insanlarla buluşup kaynaşmaya ihtiyaç duymamak birtür kibirdir ve her türlü kibir insanın düşmanıdır.

Üçüncü boyut ise, Öğrenci Seçme sınavlarında genellikle pek gündeme gelmeyen, ama mantık ve sonuçları itibarıyla diğerlerinden hiç de aşağı olmayan, belli ki aynı kaygıların hareketlendirdiği bir ayrımcılıktır. Burada da öğrencilerin alanlarından ayrı olarak bir de mezun oldukları okulların başarı puanlarının da puan hesaplarında dikkate alınması sözkonusudur. Neresinden bakarsanız gerçek bir sınıf ayrımcılığı ve bu ayrımcılığa yönelik ne sağdan ne soldan şu ana kadar ciddi hiçbir eleştiri gelmemiştir. Sağın sınıf

kavramından hiç hazzetmediğini biliyoruz da, orada bir sol da yok mudur? Buradaki ayırımda üstelik İmam-Hatip veya doğrudan irticai bir endişeyi haklı çıkaracak hiçbir durum da yoktur. Siirt'in Erzurum ilçesindeki veya Mardin'in Savur ilçesindeki veya bilmem hangi ilin hangi ilçesi veya köyündeki bir lisede okumanın ne demek olduğunu bilen var mıdır? Doğru dürüst istikrarlı bir öğretmen kadrosunun bile bulunmadığı şartlarda bir öğrenci olağanüstü bir çaba sarf edecek ve sınavlarda bütün soruları cevaplayacak (gerçi mevcut durumda bu konumdaki bir öğrenciye bunu başarabileceği bir eğitim hizmetinin verilmediği açıktır, ama istisnai de olsa böyle biri çıkacak) ve bu çocuğa sadece mezun olduğu okuldaki diğer arkadaşlarının başarı seviyesi dolayısıyla çok daha az puan verilecektir. Her türlü dersane, öğretmen, laboratuvar, araç-gereç ve sair imkanlara sahip olarak okumuş olan bir öğrenci ise daha az soruya cevap vermiş olsa bile mezun olduğu okuldaki ortalama başarı yüksekliği dolayısıyla öbüründen daha fazla puan alacaktır. Bunun adının ne olduğunu ortaya koymak gerçekten çok zor. Böyle bir sınıflandırma sisteminin bulunabilmesi için ne kadar düşünüldü, hangi değerlendirmelerin sonucunda bu sonuca varıldı, gerçekten anlamak çok zor. Bunun adı, resmen ekonomik durumu kötü olan otursun oturduğu yerde, üniversite falan okumaya kalkmasın demek değil de nedir? İşin kötüsü bu örnekte, ekonomik durumu düzeltmiş olmak da yetmiyor. Çünkü geriye dönük tercihler ekonomik durum sonradan doğrultulsa bile düzeltilemiyor.

Sonuçta Türkiye'de eğitim sistemindeki eşitsizliklerin üretimi veya yeniden-üretimi konusunda, analizi için Bourdieu'ya ihtiyaç duymayacağımız kadar kaba ayırımcılık ilkesiyle tanışmış oluyoruz. Bu ayırımcılıklar bu şekilde devam ederse, zamanla sınıfsal farklar iyice stabilize olmuş olacak ve Türk toplumu tarihinde olmadığı kadar tabakalaşmaya doğru hızla yol almaya başlayacaktır. Eğitim sistemimiz de bir bütün olarak gerek anlamda bir Maxwell cini gibi çalışmaya devam edecektir.

REFERANSLAR

- Akşit, B. (1991). "Islamic Education in Turkey: Medrese Reform in Late Ottoman Times and Imam-Hatip Schools in the Republic", R. L. Tapper (ed.), *Islam in Modern Turkey*, London: IB Tauris, s. 145-170.
- Akşit, Bahattin ve Mustafa Kemal Coşkun (2004) Türkiye'nin Modernleşmesi Bağlamında İmam-Hatip Okulları, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, 6. Cilt, derleyen Yasin Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları
- Aktay, Yasin (2002) Eğitimde Küresel İmkanlar: Küreselleşen Dünyada Eğitimde Fırsat Eşitliği Ve Özgürleşim Fırsatları Üzerine, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, Cilt 2, sayı 1, s. 7-22,
- Aktay, Yasin (2003) Üniversiteden Multiversiteye Taşra-Merkez Diyalektiği, *Toplum ve Bilim*, sayı 97, ss. 93-123,
- Bourdieu, Pierre (1988) *Homo Academicus*, Fransızca'dan İngilizceye çev. Peter Collier, Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre, 1990, *The Logic of Practice*, translated from the French (1980) by R. Nice, California: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre (1995) *Pratik Nedenler*, Fransızca'dan çev. Hülya Tufan, İstanbul: Kesit Yayınları
- Bourdieu, Pierre Passeron, Jean-Claude (1970) *Reproduction in Education, Society and Culture*, Fransızca'dan İngilizceye çev. Richard Nice, İngilizce'de 3. baskı 1992, London: Sage Publications.
- Coleman, James S. vd. 1(966) *Equality of Educational Opportunity*, Washington DC: Government Printing Office.
- Delaney, Carol (2001) *Tobum ve Toprak: Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji*, çev. Sevda Somuncuoğlu ve Aksu Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Subaşı, Necdet (2005) *Ara Dönem Din Politikaları*, İstanbul: Küre Yayınları.

Is Education in Turkey Going to Be an Maxwell's Demon?

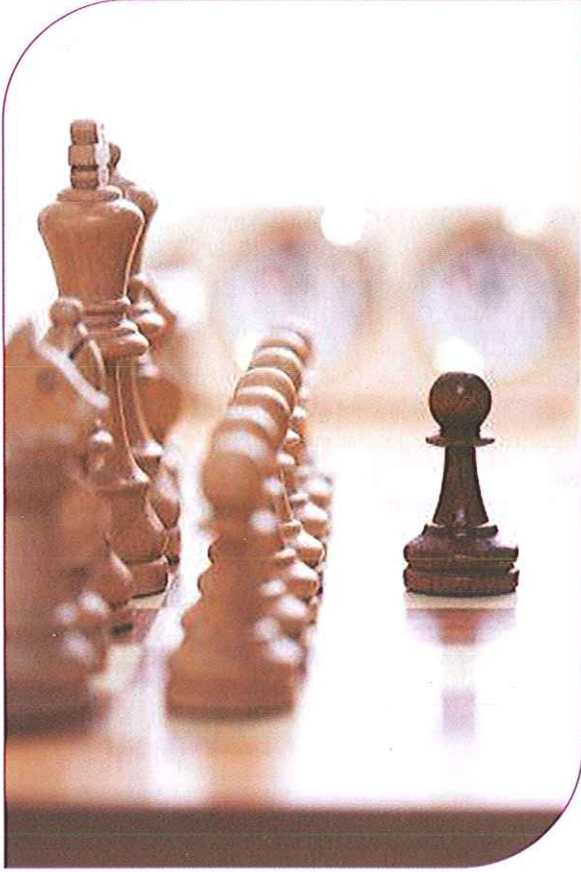
Abstract: In reference to ideas of French sociologist Pierre Bourdieu, this article analyzes the reproduction mechanisms of class differences in education. Bourdieu's observations and convictions on French educational system are compared with the situation in Turkish educational system. The article specifically discusses the reproduction of the inequalities in educational system, and especially in vocational high schools, of Turkey. It also presents the problems of using Bourdieuean perspective in Turkish context. In contrast to French society, Turkish society does not have a rigid structure of classes. It presents the principle of devşirme (recruiting boys for the Janissary corps or for the administration personnel) as an example by means of which mobility between classes is realized. Like this principle, the foundations of Turkish educational system prevent schools to be a differentiation mechanism in terms of classes. However, the case of vocational high schools in recent years seems to be a new way of differentiate students based on classes.

Keywords: Education in Turkey, educational sociology, cultural capital, *habitus*, vocational schools, İmam-hatip high schools, *homo academicus*.

Yeni Yönetim Zihniyetinin İki Temel Özelliği Üzerine

Prof. Dr. Birgül A. GÜLER

(Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi)

Küreselleşme sürecinin kaçınılmazlık olarak gösterildiği son çeyrek yüzyılda yaşanan gelişmeler, bazı yazarlarca 'feodaliteye dönüş' olarak yorumlandı. Buna göre son beşyüz yıllık siyasal iktidarın merkezileşme süreci sona eriyor, ulus-devlet yapılarının parçalanmasıyla kent-devletler, beylikler zamanlarına geri dönüş süreci canlanıyordu. Bu yoruma yol açan gelişmelerin düşünsel araçları, moderniteye karşı postmodernite savunucuları tarafından geliştirilmiştir.

Yönetsel bakımdan ise merkezileşme sürecinin tersine dönüşü ve ademi merkezileşmenin (yerelliğin) yükselişi, yaklaşık yüzelli yıllık "bürokratik örgütlenme" çağının da kapanışı anlamına geliyordu. Bürokrasi, yirminci yüzyıl toplumlarının büyük kaldırıcısıydı; dünyanın hemen

tüm ülkelerinde gelişmişlik düzeyi bürokratik örgütlenmede bulunulan düzey ölçülerek belirleniyordu. Azgelişmiş ülkelerde idari reform, modern devletin bürokratik yapılanışını gerçekleştirmek anlamına gelen 'kalkınma idaresi' yaratmaya ve bu idareyle tüm toplumu kalkındırmaya yönelmişti. Yirmibirinci yüzyıla doğru ise, hem gelişmiş hem azgelişmiş ülkelerde süreç tersine döndü; merkezileşmenin ve merkeziyetçiliğin biçimsel yapısı olan bürokratik örgütlenme, hem kalkınmanın hem demokrasinin başlıca engeli sayılarak kırılmaya başlandı. Bu sürecin düşünsel araçlarıysa, büyük ölçüde örgüt-ışletme kuramcılar tarafından geliştirilmiştir.

Yeni yönetim anlayışının örgütlenme-ışletme araçları, eldeki önerme, kavram ve terimlerden kayda değer farklılıklar sergilemiştir. Ama en farklı olan şey, bu araçların genel olarak öğrenmek / benimsemek / düzelterek benimsemek / reddetmek için gerekli düşünme, tartışma ve eleştiri yöntemini kullanmayı neredeyse olanaksız kılan yapılarıdır. Araçlar, öne sürdükleri önermeleri çoğu zaman "kaçınılmazlık", "zorunluluk", uyulmadığı takdirde "treni kaçırmak", "uygarlığın dışında kalmak", acımasız ortam ya da rekabet tarafından "yok edilmek" biçiminde sunulushlarıyla oldukça emredici bir görüntü sergilemişlerdir. Durum kader gibidir; sonuç ise kadere uymama halinde yok edici cezaya razı olma ya da durumun gereğini yerine getirme olmak üzere iki seçenektir. Cezalandırılmayı kimse seçmeyeceğine göre, sonuç tektir: TINA [There Is No Alternative!]

Son çeyrek yüzyılda gelişmelerin seyri içinde yer alanlarca pek somut bir biçimde hissedilen "emredici" ve "yol gösterici" yeni tarz, felsefi bilimsel düşüncenin tarzına oldukça uzaktır. Bu tarz daha çok dinsel düşüncenin ve militer yaptırımın tarzına yakın durmaktadır. Yeni yönetim anlayışının araçları, bu 'ruhu' nereden almaktadır? Bu saptamanın yerinde olup olmadığına ve sorunun daha ayrıntılı araştırmalara değer olup olmadığına karar vermek için, yeni yönetim anlayışının bazı temel kaynaklarına ve kavramlarına bakmak gerekir.

Toplam Kalite Yönetimi

1980'li yıllardan başlayarak Japon kültürü kaynaklı bir yönetim tekniği niteliğiyle gündeme gelen ve 1990'lı yıllarda askeri sivil tüm bürokratik birimlerde hızla uygulamaya giren TKY Tekniği, "total quality management" çevirisidir.

Konuyla ilgili kitaplarda, bunun genellikle, Amerikalı Dr. Deming'in Japonya'da keşfettiği bir araç olduğu anlatılır. Japonlar, yönetim teknikleriyle ilgilenen Dr. Deming'i davet etmişler, o da bu özgün tekniği modelleştirerek tüm dünyaya tanıtmıştır. Oysa olayların gelişimi pek böyle değildir. Dr. Deming'i Japonya'ya "davet eden" Japonlar değil, bu ülkeyi işgal etmiş Müttefik Kuvvetler'dir. İşgal ordusunun başında Amerikalı General MacArthur vardır; Dr. Deming başkomutanın danışmanı olarak çalışmıştır.¹

Japonya işgali 1945'ten başlayarak 1951 yılına kadar güçlü bir biçimde sürmüş, işgalin daha başlarında ülkede 350 bin civarında Amerikalı görevlendirilmiştir. Bir istatistikçi olan Dr. Deming, on yıl süren bu görevden sonra hep kritik ülkelerde görülür. Hindistan'da, 1959-1962 yıllarında Türkiye'de, Tayvan'da, Arjantin'de görev yapmıştır.² Bu uzmanın uluslararası görevleri öğretim üyesi ya da ilgili ülkenin davetlisi olarak ortaya çıkmamış, kendi hükümetinin görevlendirmesiyle hükümeti adına yapılmış işler olmuştur.

TKY kavramının "toplam"ı, birkaç unsurun aritmetik toplanışıyla elde edilen toplama (sum) işlemi sonucu değil; tüm unsurların bir amaç doğrultusunda birbirinden ayrılmaz biçimde kaynaştırıldığı "bütünsel şey" (total) anlamına gelir. Buna göre, yönetim süreci içinde birbirinden farklı amaçları olan bireyler, gruplar, işveren-işçi, yönetici-yönetilen tarafları, belirlenmiş yönetsel amaç için tek tek varlıklarını yitirecek, amaç içinde eriyecek; her unsur varlığından 'tümlük' adına vazgeçerek kendini yeniden tanımlayacak ve yaşamını baştan kuracaktır. Tek'leri tek amaç içinde 'tüm' kılmak, kendi içinde kapsayıcı ve baskıcı bir çalışma düzeninden başka bir anlama gelmez.³

TKY, yöntemin savunucuları tarafından sık ve özenle vurgulandığı gibi, bir işleyiş tekniği ("yönetim prosesi") değil, bir felsefe ya da bir yönetim tarzı olarak yönetim anlayışında "radikal" bir değişikliktir. Öngörülen değişiklik, en azından kurucu unsurların tek tek kendi varlıklarından ve kendi taraflarında olmaktan vazgeçme koşulu, ancak tek bir şeyin gerçekleşmesiyle sağlanabilir : Zihniyet değişikliği.

Zihniyeti Değiştirmek

Zihniyet [mentality] kafayapısı ya da bilinç diye düşünülebilir. Arapça kökenli "düşünme yolu, düşünme biçimi" anlamına gelen bir sözcüktür. Zihin "bilincin istenç ve heyecan karışmadan algılama ve düşünme bölümü" olarak tanımlanmakta, bu tanımla "anlayış, kavrayış" anlamına gelmektedir.⁴ İnsan bilinci "tarih boyunca edinilmiş deneyimleri, bilgileri, daha önceleri işlenmiş düşünme yöntemlerini özümleyip yeni amaçlara ve görevlere yönelerek insanın bütün pratik faaliyetini yönetir ve realiteyi fikren algılar." Eylem bilinci oluşturup şekillendirirken, bilinç de eylemi düzenleyerek etkiler.⁵ Zihniyet, kendini tavırda ortaya koyan bu düşünme biçimi toplamıdır.

TKY, toplumların kafayapısını, ait oldukları tarihsel toplumsal gerçekliğin dayanaklarından, varsayımlarından, algılayış tarzından uzaklaştırmayı ve boşaltılacak yere kendi belirlediği başka bir dayanaklar, varsayımlar, algılayış tarzı kümesini yerleştirmeyi hedeflemektedir. Denebilir ki, sunduğu "yeni felsefe", başlangıç noktası itibarıyla "zihniyeti değiştirmek" gibi tarihe karşı adeta tarihüstü bir görev üstlenmiş durumdadır.

Nitekim bu iş, yoğun anlam yüklenmiş yeni taşıyıcı terimlerle yürütülmektedir. Bunların arasında ikisi, "yeni zihniyet" için sahip oldukları yüksek önemle dikkat çekmektedir: Vizyon ve Misyon.

¹ Adviser to the Supreme Command of the Allied Powers, Tokyo, 1947 and 1950; Teacher and consultant to Japanese industry, through the Union of Japanese Scientists and Engineers 1950, 1951, 1952, 1955, 1960, 1965. Ayrıca Japonya'da JUSE (The Union of Japanese Scientists and Engineers) adlı örgüt 1952 yılında Deming ödülü vermeye başlamış, bu ödül 1987 yılında diğer ülkelere de açılmıştır.

² Dr. Deming'in dış görevleri: Statistician, Allied Mission to Observe the Greek Elections, January-April 1946; July-October; 1946 Consultant in sampling to the Government of India, January and February 1947; December 1951; March 1971; Delegate from the A.A.S. to the Indian Science Congress, New Delhi, January 1947; Adviser in sampling techniques to the Supreme Command of the Allied Powers, Tokyo, 1947 and 1950; Teacher and consultant to Japanese industry, through the Union of Japanese Scientists and Engineers 1950, 1951, 1952, 1955, 1960, 1965; Member of the United Nations Sub-Commission on Statistical Sampling, 1947-52; Consultant to the Census of Mexico, to the Bank of Mexico, and to the Ministry of Economy, 1954, 1955; Consultant., Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 1953; Consultant to the Central Statistical Office of Turkey, 1959-1962; Consultant to the China Productivity Center, Taiwan, 1970, 1971; Lecturer in Santiago, Córdoba (Argentina), and Buenos Aires, under the auspices of the Inter American Statistical Institute, 1971. www.deming.org/theman/biography [erişim tarihi: 30 Aralık 2005]

Vizyon

Sözlüklerde görülen genel anlamıyla vizyon rüya, kendinden geçme, esrime halinde görülen, hayal edilen şey;³ vahiy [Tanrı tarafından birine peygambere duyurulan bir düşünce ya da buyruk] anlamlarına gelen bir sözcüktür. Yönetim alanına taşındığında, bir örgütün gelecekte bulunmak istediği konumu, gerçekleştirmiş olmayı istediği durumu anlatan cümledir.

Örgütün vizyonu/büyük amacı gösteren buyruk/vahiy kim tarafından belirlenir? Yeni yönetim anlayışına göre bu iş "lider"indir. Lider, buyruğu alıp çalışanlara taşıyacak olandır. Peki buyruğun kaynağı kimdir? Yeni yönetim anlayışı soruları bu açıklıkta sormaktan ve yanıtlamaktan genellikle uzak durmakla birlikte, bu sorunun yanıtını yolu betimlemeye başlarken daha en başta vermektedir: Kaotik, karmaşık, belirsiz, tahmin edilemeyen, büyük, küresel yeni düzen...

Ancak, bu büyük karmaşık düzene bakarak en üst doğruları bulmak çok özel bir iştir. Yeni yönetim anlayışı, bu özel görevi yerine getiren kişilerin

varlığını kabul etmiş görünür. Yeni yönetim anlayışıyla birlikte, yönetim üzerine tavsiyelerde bulunan ya da model önerenlere guru, yönetim gurusu denmesi oldukça yaygın bir hal almıştır. Guru, (gu=karanlık, ru=aydınlık) Sanskritçe -Hind dilinden gelen ruhani lider, aziz, rehber, karanlığa ışık tutan öğretmen anlamına gelmektedir. Yeni yönetim düşüncesi kendi kuruluşunu vizyonların kaynağı "büyük sistem", bu kaynağı ölümlülere anlatan "yönetim guruları" ve "örgüt liderleri", misyonlarını yerine getirmek üzere vizyona adanmış "yöneticiler", "çalışanlar içmüşteriler", "diğerleri dış müşteriler" biçiminde bir Yeni Nizam'da gerçekleştirmiş durumdadır.

"Gerçekte modern örgütsel söylemlerin en önemli özelliklerinden biri, çoğunlukla Hristiyanlıktan alınan dinsel söylem ve anlatıların hakimiyetidir.... Örgütsel reform tartışmalarına en ilgisiz olan kişilerin bile fark edebileceği üzere, vizyon oluşumu üst yönetim faaliyetlerinin en temel özelliklerinden biridir. Vizyonlar örgütlerin nereye gittiğinin ve en temel faaliyetlerinin neler olduğunun açıkça görülmesini sağlar. Pattison'un işaret ettiği gibi, modern örgütsel söylemler vizyon kavramını Yahudi-Hristiyan geleneğinden alır. Vizyonlar yaratıcıdan Tanrı'dan gelir. Bu vizyonlar daha sonra, özellikle seçilmiş karizmatik

³ Bu yaklaşımın "totaliter" ve baskıcı özü, üzerinde durmak gereken temel özelliktir. Dikmen & Dikmen, *Her Derde Deva İksir: TKY*, www.kamyon/politics.ankara.edu.tr

⁴ *Türk Dil Kurumu, Resimli Türkçe Sözlük, Ankara 1977.*

⁵ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü, "An" [zihin, esprit, geist, mind, spirit] maddesi, s. 13; "Bilinç" maddesi, s. 41, Remzi Kitabevi, 1979; Materyalist Feldefe Sözlüğü, "Zihin" maddesi, s. 529, "Bilinç" maddesi, s. 62, Sosyal Yayınları, 1972.*

⁶ Merriam-Webster Online Dictionary, 'vision' maddesi.

şahsiyetlere peygamberlere verilerek, insanlara davranışlarını değiştirmeyi öğretmeleri sağlanır. Vizyonlar, alışkanlık ve kurulu davranış formlarını sorgulamakta kullanılır. ... Yeni savunucular için örgütsel vizyon geliştirmek, insanların çalışmaları, birbirleriyle ilişkileri ve kendileriyle ilgili bakış açılarını, toplumsal ve bireysel amaçlar (anlamlar) kazanarak değiştirmeleri için önemli bir araçtır. Bu anlayışın herşeyi daha iyi yapmak için mevcut güçleri ve düzenlemeleri alaşağı etme gibi uzantıları vardır.... Bunlar yeni bir anlayış içerebilir [Tanrı vizyonların içerikleri ile ilgili olarak insanlara danışmaz] ve kendini kanıtlama ihtiyacı ile sorgulamadan itaat edilmesi [rasyonel olmayan, vahy edilmiş, mistik şeyler, ki bunun mantıki uzantısı vizyonlara kolay kolay meydan okunamayacağıdır] ve sadece ölümlülerin [insanların] ilişki biçimlerini örgütle, müşterilerle, birbirleriyle, kendileriyle- radikal olarak değişimleri beklenebilir. Bu da, ilahi olarak emredilmiş yeni düzene uymak adına yapılmalıdır. Ronald Moe'nin de tartıştığı gibi, bu 'dinsel algılama' özel sektör kadar kamu sektörüne de nüfuz eder. Amerika'da Clinton yönetiminin Milli Performansı Gözden Geçirme Raporu'nda, Moe'ye göre anti-bürokratik 'Hükümeti Yeniden Keşif Çalışması' teorik olarak sunulmaktan ziyade başka bir deyişle test edilmesi gereken bir dizi önermeler olmak yerine- insanları kabul etmeye ve harekete geçmeye yüreklendiren bir dizi yargı cümleleri şeklinde sunulmuştur.⁷

Misyon

Görev, hizmet, memuriyet; belli bir görev nedeniyle bir yere gönderilmiş kimseler, heyet. Sözcüğün bu anlamları, 'kilise tarafından amaçların propaganda edilmesi amacıyla görevlendirilmiş papazlar grubu' kullanımına yaslanmaktadır.

"... misyonun öncelikli anlamlarından biri Hz. İsa'nın İncilini dünyanın her köşesine taşımak ve insanları Hristiyan yapmaktır. Misyon aynı zamanda bir kişinin daha üst bir otorite burada Tanrı tarafından özel bir konuyla görevlendirilmesi, örneğin bütün insanların inanmasını sağlama- ve bütün engellemelere rağmen tek bir bakış açısıyla bu misyonu gerçekleştirmesi anlamına kullanılmaktadır. .. Misyon içinde bir grup insan, kendi grup ya da kabileleri dışındakilere göre kendi hedeflerine ne olursa olsun ulaşma yolunda-güçlendirilmişlerdir. Böylece maalesef Hristiyanlıktaki şeytana karşı savaş geleneği gibi yönetimi bilgilendiren birçok metaforla uyumaktadır."⁸

Yeni yönetim anlayışına göre işlevsel işbölümü ve uzmanlaşma arttıkça, yönetici/bürokrat ahlaki sorumluluğu bir yana bırakarak teknik sorumluluğa yaslanmıştır. Vizyon ve misyon kavramları, bürokratik işbölümünün çalışanı işine ve örgütüne yabancılaştırıcı etkisine karşı, çalışanların birbirinden ayrılmış "iş alanı" ve "yaşam alanı"nı bir bütün haline getirme amacına odaklanmıştır. Aşağıdaki "örgütsel misyon bildirisi", bu özelliğe iyi

bir örnek sayılabilir. Metinden görüleceği gibi, örgüt çalışanların hem işlerinden hem ailelerinden zevk almalarıyla ilgilenmekte, çalışanlardan kendilerini vizyona "adama"larını istemekte, yalnızca işlerini yapmalarını değil "ilham" [=yaratıcı bir eyleme iten içe doğma, yaratıcı coşku, esin⁹] ve "yaratıcılık"larını da talep etmektedir.

Bir Örnek: Dünya Bankası'nın Misyon Bildirimi¹⁰

Rüyamız yoksulluktan arınmış bir dünyadır [Bu ana vizyon/vahiy olsa gerekir: Yoksulluğu yok et!]

Yoksulluğa karşı kalıcı sonuçlar verecek bir hırs ve profesyonellik.

Kaynaklar sağlayarak, bilgileri paylaşarak, kapasite geliştirerek ve kamu ile özel kesimlerde ortaklıklar oluşturarak halkın kendisine ve çevresine yardımcı olmasını sağlamak. Dinlemesini ve öğrenmesini bilen istisnai yetenekleri olan değişik türde ve kendini adanmış çalışanları cezbedecek, coşkulandıracak ve yeşertecek mükemmel bir kuruluş olmak.

İlkelerimiz: Müşteri odaklı, ortaklıklarla çalışan, kaliteli sonuçlardan sorumluluk duyan, mali dürüstlüğe ve maliyet etkinliğine adanmış, ilhamlanan ve yaratıcı.

Değerlerimiz: Kişisel dürüstlük, doğruluk ve bütünlük, taahhüt, ekipler halinde birlikte çalışmak açıklıkla ve güvenle, diğerlerini güçlendirmek ve farklılıklara saygı göstermek, risk almayı ve sorumluluk üstlenmeyi teşvik etmek, işimizden ve ailelerimizden zevk almak.

Dünya Bankası bildirgesindeki bu bütünleme, yani bireysel varoluşu tüm kaynaklarıyla birlikte adanma usulünü kullanarak iş ile; işi ve aileyi de

⁷ Paul du Gay, Bürokrasiye Övgü Weber, Organizasyon, Etik, Değişim Yayınları, 2002, s. 106-vd.

⁸ A-12.k. Gönderme: R. Moe, "The re-inventing government exercise: misinterpreting the problem, misjudging the consequences", Public Administration Review, 54/2, s.1112.

⁹ Türk Dil Kurumu, a.g.k.

¹⁰ <http://www.worldbank.org.tr/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYEXTN>

"zevk" kavramında birleştirme işleminin sonucu ilginçtir. Dünya Bankası, en tepedeki ya da en derindeki erdemi "zevk alma duygusu" olarak tayin etmiş görünür. Yeni yönetim anlayışı böyledir; yeni anlayışın özgün yönü, insan ve topluma ilişkin "en derin" dinsel ve felsefi yargıları, yönetmelik ve talimatların sert hükümlerine dönüştürme yeteneğine sahip olmasıdır.

Gerçekten de bu yeteneğin uygulama alanı şaşırtıcı ölçüde geniştir. Ülkemizde ilköğretim okullarından polis örgütüne kadar her yerde rastlanan "etik sözleşmecilik" bunun iyi bir örneğini oluşturmaktadır.

Mükemmellik

Zihniyet değişikliği isteminde bulunan, bunun için izlenecek yolu vizyon ve misyon kavramları çevresinde belirleyen ve TKY zihniyetini kendisi için temel sayan ["mükemmelliğe erişmek toplam kalite bilinci gerektirir"] bir başka kanal, yine 1980'li yıllarda yükselen 'mükemmellik yaklaşımı' olmuştur. Bu yaklaşım, kitabı on yıl sonra 1992'de Türkçe'de yayımlanmış olan Thomas Peters adlı yazarın çalışması irdelenerek öğrenilebilir.¹¹

Mükemmellik, "excellence" sözcüğünün çevirisidir. Excellence sözcüğü 'fazilet, üstünlük, seçkinlik' anlamlarıyla yüklüdür. Yazarın kitabına başlık olarak seçtiği "mükemmeli arayış", Hristiyan düşüncesinde olgun insanın özelliklerinden biri olarak yer almaktadır. Bu inanca göre insanın hem amacı hem de ruhsal olgunluğunun göstergesi olan 'mükemmelliğin peşinde koşmak' Tanrısal bir görevdir. Bu arayışa girilmedikçe yaşam tatsız ve soğuk birşeydir. İnsanlar ortaklaşa, sürekli, başkalarının değerlendirilip değerlendirilmediğine aldırış etmeksizin, sahip oldukları yeteneklerin tümünü kullanarak yapabileceklerinin en iyisini yapmalıdırlar. Herkes, başkasının yaptığından daha iyisini değil, kendi yapabileceğinin en iyisini yapmanın peşine düşmelidir. Yaşam böylece Tanrının isteğine uygun, insanın tad aldığı, zevkli birşey haline gelecektir.¹²

"Sistemin mükemmelliği yayılan bir dürüst kişilik ve toplum ruhu- anlayışı içinde yeni hayatı hissedilen modern yönetim söylevleri, çalışmayı kişilere empoze edildiği üzere acı veren bir zorlama olarak ya da üstlenilmiş bir faaliyetten ziyade kişisel özgürlüğün ve tatminin en önemli anlamı

olarak tanımlarlar. ... hayat, yeni örgütler içinde "romantik kalite"ye sahiptir. ... Geleneksel bürokratik örgütlerde roller öyle belirlenmiştir ki, ilişkiler daha biçimsel ve kuralcı olma eğilimindedir. Prosedürler ve kurallar tarafından kesin olarak tanımlanan işler aynı zamanda insiyatif ve yaratıcılığı zorlaştırmakta ve psikolojik olarak baskıcı bir ortam yaratmaktadır. [Buna karşın] modern örgütler yeniden yapılanarak insanları birbirine yakınlaştırmakta ve insan ilişkilerini daha önemli kılmaktadır..... Sonuç olarak mekanikliğe bağımlılığı azaltma ve dikey yönetim yapısından çok yatay yönetim yapısını oluşturarak eşitliği artırma, küçük çalışma grupları içinde yarışmacılık ruhunu geliştirme, bireysel sorumluluklarını ve kendi yönetimleri içinde fikir ve planlarını açıklama eğilimi içermektedir. ...¹³

"Romantik kalite"nin bedeli, çalışanların tüm yaşam alanlarının iş yaşamı tarafından ele geçirilmesidir. Fakat bu işgalin, çalışanlar bundan zevk aldıktan sonra, ne sakıncası olabilir! Mükemmellik Arayışı'nın yazarı da yönetim 'guru'larından biridir. Ve Guru Peter, mühendislik eğitimi gördükten sonra Amerikan Deniz Kuvvetleri ile Beyaz Saray'da çalışmış bir devlet görevlisidir. Yönetim guruluğu, kamu görevlerinden ayrıldıktan sonra başlamıştır.

Strateji Stratejik Planlama

Yeni yönetim anlayışı, yukarıdaki kavramların genel hareketini, "strateji" terimine bağlamıştır denebilir. Bu sözcüğün savaş sanatından doğduğu bilinmekte, çok sayıda kaynak etimolojik kökeninin Yunanca generallik sanatı anlamına gelen stratEgia stratEgos terimleri olduğuna işaret etmektedir.

Subsidiarite Yerellik İlkesi

Subsidiarite, bazı kaynaklarda Türkçe'ye "hizmette halka yakınlık" ya da "yetki ikamesi" olarak çevrilmiş olan bir Avrupa Birliği ilkesidir. Terimin başlıca kullanım alanı askerlik sanatıdır. Bu alanda 'yalnızca ihtiyaç anında savaşa katılan yedek -ihtiyat birlikleri" demektir.

Sözcüğün tarihsel araması yapıldığında Aristo'ya kadar uzanan bir geçmiş bulunmakla birlikte, toplumsal sistemin yönetimi için kullanılışına Katolik Kilisesi kaynaklarında rastlanmaktadır. Kavramın açık biçimde kullanıldığı ilk resmi belge, bu kilisenin 1931 yılında açıkladığı "Quadragesimo Anno" bildirgesinde kullanılmıştır.

¹¹ Thomas Peters, R. Waterman, *Yönetme ve Yükselme Sanatı -Mükemmeli Arayış*, (Çev. Selami Sargut), Altın Kitaplar 1987. [Orj. In Search of Excellence, Lessons from Americas Best Run Companies, Warner Books, 1982]

¹² J. Hampton Keathley, "Mark #11: The Pursuit of Excellence", Marks of Maturity: Biblical Characteristics of a Christian Leader, http://www.bible.org/page.asp?page_id=454.

¹³ Paul du Gay, a.g.k., s. 102-103.

"Kırkıncı Yıl Bildirgesi, kilisenin 1891'de kabul ettiği ve 1931 görüşlerinin temeli atılmış olan "Rerum Novarum Yeni Düzen" bildirgesine gönderme yapmaktadır.¹⁴

Kilise'ye göre subsidiarite, evrensel genel geçerliği olan bir toplum felsefesi ve etik ilkesidir. Toplumsal yaşamın tüm alanlarında uygulanması gerekli görülen bu ilke, insana toplum karşısında üstünlük tanımaktadır. İnsan toplumdan önce yaratıldığına göre, düzen insandan başlayarak kurulmalıdır. Toplumsal yapılar, birey ve bireye en yakın birimler yararına düzenlenmelidir. Görev ve yetkiler bireyden ve bireye en yakın birimlerden başlayarak dağıtılmalı, alt birimler yükü kaldırılabildikleri sürece üst birimler bunlara karışmamalı, ancak yetersiz kaldıklarında müdahale etmeli, müdahaleleri ise yardım etmekle sınırlandırılmalıdır. Bireye en yakın birimler mahalle örgütleri, loncalar, meslek birlikleri, dernekler, vakıflar, kısaca günümüzde sivil toplum örgütleri olarak bilinen yapılar başlangıç olmak üzere, yerel yönetimlerden taşra yönetimi ve merkez örgütüne doğru uzanan devlet örgütlenmesini içermektedir. Anlayış, bu toplumsal nizam ile devleti sınırlandırmaya hizmet etmektedir.¹⁵

Subsidiarite ilkesi, yeni yönetim anlayışı kapsamına, Avrupa Birliği'nin kurucu belgesi olan 7 Şubat 1992 tarihli Maastricht Sözleşmesi'yle girmiştir. Egemenlikçiler ile federalizm yanlıları arasında tartışmalara konu olan düzenleme, daha sonra Fransa tarafından yapılan anayasa değişikliğiyle ülke anayasalarında da belirtmeye başlamıştır.

Bir Değerlendirme

Günümüzde İslami düşüncenin siyasallaşması sorunu yaşanırken, aynı anda Hristiyan düşüncenin yönetselleşmesi sorunu yaşanmaktadır. İki inanç sisteminin toplumları düzenleme istekleri şiddetli bir çatışma görüntüsü sunabilir; gerçekte ise aydınlanmacı akılcılığa karşı bir tür ortak yürüyüş olduğu görülmektedir. Çok sayıda ülkede, özellikle Türkiye'de laiklik ilkesinin kaldırılması/korunması çevresinde yapılan tartışmalar bu denli şiddetle yükselirken, yeni yönetim anlayışıyla gelen dinsel düşünceye dayalı yönetim modelleri ve tekniklerinin adeta tartışma dışı kalması, hem özel kesimde hem kamu kesiminde büyük bir hızla kabul görmesi ve uygulamaya girmesi nasıl açıklanabilir?

Yeni yönetim tekniklerinin değiştirmek üzere yüklendiği "yerleşik zihniyet" in başlıca özelliklerinden biri, açıktır ki ifadesini laiklik ilkesinde bulur. Bu kısa yazıda gösterilmeye çalışıldığı üzere, "yeni zihniyet" ise, ikna ve yaptırım gücünü dinsel düşünme temelinden almaktadır. Gerekçeleri ile araçlarını dinsel düşüncede bulan bir yönetim düzeni uygulamaya yerleştikçe, laiklik ilkesini savunmak için gerek duyulacak gerekçe ve araçlar giderek ortadan kalkacaktır. Belki bir kez daha vurgulanması gerekebilir: Günümüzde laik toplumsal yaşam üzerindeki aşınmanın siyasal kaynağı İslami düşünce sistemi olmakla birlikte, yönetsel kaynağı İslami düşünce sistemi değil, Hristiyan düşünce sistemidir. Dinsel düşünme sistemi yönetim yapısına, batıdan transfer edilen 'yeni yönetim anlayışı'yla yön vermektedir.

Yeni yönetim zihniyeti "civic" kavramının yurttaşlığa ait ve genel toplumsal işler olma anlamlarıyla sivil değildir; dinsel ve militerdir. Bu özelliği nedeniyle demokratikleşme hedefine hizmet etme yeteneğinden yoksun bulunmaktadır.

¹⁴ Bilal Canatan, *Yerellik İlkesi, Galeri Kültür Yayınları, Ankara 2001, s. 1-2; 24.*

¹⁵ A.k., s. 30-34; s.100.

Türkiye'nin XXI. Yüzyıl Vizyonu Ve Sendikal Hareket

Dr. Erdinç YAZICI

(Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi)

Türkiye Vizyonu ve Sendikalar

Türkiye için bir XXI. Yüzyıl vizyonundan bahsedilebilir mi? Bahsedilebilirse bu nedir? Son on yılda zaman zaman Türk kamuoyunun yaldızlı, klişe sözlerle gündemine giren, ancak ciddi bir hazırlık olduğu yönünde somut bilgi sahibi olunamayan bir konu üzerinden, bu sorular karşımızda durmaktadır. Ancak bilinmektedir ki her ülke ve toplum için yeni bir atılım demek; yeni bir donanım, yeni bir bakış açısı, yeni bir vizyon ve bu vizyona ulaşmayı sağlayacak güçlü bir strateji ve taşıyıcı inançlı, misyon sahibi insanlar ve kurumlar demektir. XXI. yüzyılda Türkiye için bir atılım ve yenilenmeden söz edilecekse, bu yenilenme ve atılımın en önemli ayaklarından birisi hiç kuşkusuz sivil toplum kurumları ve özellikle de sendikalar olacaktır. Bu perspektif içerisinde Türk sendikacılığı bir yandan kendisini yenileyerek, yeni duruma uyum sağlayacak şekilde dönüşmeli, diğer yandan da yirmi birinci yüzyılın yeni Türkiye'sini kuran dinamiklerden birisi olma yönünde çaba sarf etmelidir. Bulunulan bu noktada söz konusu amaç

bakımından geçen zamanın sivil toplum kurumları ve sendikalar tarafından oldukça hoyrat kullanıldığı ortadadır.

Tıpkı bir hekimin hastasını iyileştirebilmek için bazı bilgilere ihtiyaç duyması gibi, toplumların atılım stratejisini ve gayesini taşıyacak bir yenilenme çabasının da, mevcut durumu tespiti ve yeniden inşaaya ihtiyaç duyması işin tabiatı gereğidir. Türk sendikacılık hareketi bakımından da bu böyledir. Yeni dönemde Türk sendikacılığı bir özeleştirici ve bir genel durum ve pozisyon tespiti ile yola çıkmalıdır. Sendikalar açısından daha da güçlenmek ve güçlü Türkiye'nin oluşturulmasına katkı sunmak ancak bu yolla olabilir.

Bugün, belki de bir Türk Rönesansı diye ifade edilecek XXI. Yüzyıl atılımının motor güçlerinden birisi olmak durumunda olan Türk sendikacılığını iyi anlayabilmek, ortaya çıktığı toplumsal ve tarihsel dinamikleri iyi anlayabilmekten geçmektedir. Batıda sendikal hareket, Sanayi Devrimi denilen çok yönlü olgunun bir ürünü olarak, içinde doğduğu ve geliştiği tarihsel/toplumsal dinamiklerin bir

sonucudur. Oysa, batıdaki bu bilinen tarihi tecrübeye karşılık, Türkiye'de sendikacılığın kendine özgü gelişme macerası, geç sanayileşme ve sorunlu modernleşmenin oluşturduğu bir süreçte farklı toplumsal, ekonomik ve siyasi gelişmelerin tesirinde kendine özgü bir yapılanmayı ortaya çıkarmıştır.

Uzun bir tarihsel gelişim çizgisi, çok önemli ve sorunlu bir modernleşme tecrübesi yaşamış Türkiye'nin bir XXI. Yüzyıl vizyonu üretebilmek ve bunu gerçekleştirebilme şansı büyük çapta yeni çağın dinamiklerine göre yeniden yapılanabilmesine bağlıdır. Türkiye'yi Türkiye yapan toplumsal öznelerin kendilerine dönüştürme ve yenileme kabiliyetleri gelecek yüzyılda küresel bir dünyada Türkiye'nin yerinin ne olacağını da belirleyecektir. Dolayısı ile sendikaların ve diğer toplumsal öznelerin yenilenme kabiliyeti ile, Türkiye'nin XXI. Yüzyıl ufku arasında bire bir ilgi kurabilmek bu noktada mümkün gözükmemektedir.

Türkiye'yi, XXI. Yüzyılda bir yeni vizyon sahibi olmaya iten gelişmelerin 1989 sonrası gelişmeler içerisinde saklı yeni imkanlara dayandığı bilinmektedir. Bahsedilen gelişmeler, Türkiye'nin soğuk savaş dönemi jeopolitiğini tamamen tasfiye ederken, Türkiye'yi geniş bir coğrafyada doğudan batıya, güneyden kuzeye her bakımdan önemli çok stratejik bir ülke haline getirmekteydi. Yeni dönemde Irak merkezli olarak gelişen yeni siyasal süreç ise Türkiye'nin bu coğrafyada her bakımdan ne derecede önemli bir güç olduğunu apaçık ortaya koymaktadır.

Türkiye, iki binli yılların başında coğrafyanın ve tarihin kendisine dayattığı yeni bir atılım ve yeni bir vizyon oluşturma zorunluluğuna, bütün toplumsal özneleri ve içsel enerjisi ile cevap verebilecek mi? 1990'lı yıllarda bir vizyon sorunu ile karşı karşıya kalan Türkiye'de bugün sorun, büzüşme retoriği üzerine oluşmuş merkezi bürokratik yapının kendini yenilemekteki isteksizliği ile, yeni Türkiye vizyonunun ihtiyaç duyduğu dinamik, yenilikçi, bilinçli ve bilgili toplumsal enerjinin oluşturduğu açılım kabiliyeti denkleminde yatmaktadır. Bu denkleminde Türk sendikacılığı nerede durmaktadır? Bu soruya verilecek cevap, Türk sendikacılığının iki binli yıllarda üstleneceği rolün ne olacağı sorusuna verilecek cevabı da kuşkusuz içinde taşımaktadır.

Türkiye'nin XXI. Yüzyıl vizyonunu Türkler için bir umut olmaktan çıkarıp, bir varılabilecek hedef haline getiren faktörler, pek çok gelişme sorununu içerisinde barındırmasına rağmen, küçümsenemeyecek ekonomik, sosyal, siyasi vs. iç dinamikleri de taşıyan faktörlerdir.

Yeni Vizyon İçin Yeniden Yapılanma

Batı Avrupa'da olduğu gibi, Türkiye'de de kapalı kırsal ekonomik yapıdan, açık ve kitlesel üretimin gerçekleştirildiği ekonomilere geçiş süreci, aynı zamanda ülke içinde bir kısım insan kaynağının süratli işçileşmesinin de güzergahını ortaya koyar. Batı Avrupa'dan farklı olarak Türkiye'de söz konusu sürecin halen tamamlanamamış olması - sanayileşme sürecinin önemli bazı sorunlarla birlikte sürüyor olması-, diğer taraftan kamu çalışanları arasında ciddi bir sendikal potansiyelin harekete geçiyor olması potansiyel bir sendikal kaynağa geleceğe dönük olarak daha fazla sahip olunabileceğinin işaretlerini vermektedir. Bu durum sendikaları Türkiye'nin gelecek tasarımı için yaratılmasında çok önemli bir toplumsal aktör durumuna taşıyabilecektir.

Bugün Türkiye'de toplumsal enerjinin, küresel rekabette ve bir yirmi birinci yüzyıl vizyonunun oluşturulmasında yeteri kadar aktif bir faktör haline gelemeyişinin altında demokratik kültürün ve demokratik kurumların yeteri kadar gelişemeyişinin yattığını ifade etmek gerekmektedir. Bu durum, yeteri kadar sağlam ve rasyonel kanallar bulamayan bir enerjinin, bulduğu kanallarda ciddi güç kayıpları ile karşı karşıya gelmesi olarak da izah edilebilir. Batıdaki ve kısmen Türkiye'deki tecrübe ile sendikalar, söz konusu toplumsal enerji kanallarının açık, sağlıklı ve rasyonel oluşumuna bir güçlü katkı olarak düşünülmektedir. Katkının boyutu ile sendikaların sivil karakteri arasında bir paralelliğin olduğunu da burada ayrıca belirtmek gerekmektedir.

Sendikal hareketin toplumsal sistemde ağırlıklı bir olgu haline gelişi, büyük çapta yaşanan ekonomik teknolojik, sosyal ve kültürel gelişmelerin sonucudur. Yaşanan tarihi tecrübe içerisinde **sendikal hareket ve sanayi toplumu** birbirini karşılıklı besleyen bir süreç içerisinde ortaya çıkmış iki önemli olgudur. Zaman içerisinde sendikalar ve emek örgütleri, sanayi toplumunu üreten bir unsur olmaktan öte, sanayi toplumunun tüketicileri durumuna da gelmişlerdir. Sanayileşme sürecinde kırsal boyutu ağır basan, gerekli siyasal birikimden yoksun, yeterli eğitim alamamış unsurları yeni

modern istihdam yapıları ile söz konusu eksikliklerini tamamlayarak sanayi toplumunun haklarının ve sorumluluklarının farkında bireyleri haline gelmişlerdir. Bu gelişme çizgisi, yaşanan her toplumda demokratik boyutun güçlendirilmesi ve sağlıklı işletilmesine güçlü bir katkı anlamına gelmektedir. Bu noktada işçi hareketinin örgütlü boyutu sendikaların, sanayi toplumunda yerine getirdikleri siyasal rolün ve demokrasiye oluşturdıkları geniş toplumsal temel anlamı daha iyi ortaya çıkmaktadır. İşte Türkiye'de sendikal hareketin arzu edilen güçte bir toplumsal partner olmayışının sebepleri söz konusu bağlam içerisinde daha iyi aranabilir ve bulunabilir.

Bugün Türkiye, ekonomik gelişme çizgisi bakımından batıdan çok farklı bir tecrübe içerisinden gelmiş olmasına rağmen, ekonomik gelişme bakımından küçümsenemeyecek mesafeler almış durumdadır. **Türkiye için yirmi birinci yüzyıl vizyonu; kendi gelişme dinamikleri ile çağın dinamiklerini ideal bir terkip içerisinde uzlaştıran, ideal bir senteze kavuşturarak, küresel dönüşümü ve köklü yeniden yapılanmayı başarmak yolu ile; yeni yüzyılın refahı, ekonomik gelişmeyi başarmış bir büyük bölgesel gücü olmaktır.** Türkiye küreselleşme, piyasa ekonomisi, rekabet, teknolojik gelişme vs. kavramlarının ürettiği yeni yapı yönünde dönüştürerek yeni vizyonuna uygun bir yapılanmayı gerçekleştirebilecektir. Türkiye'de sendikalar, bu yapısal

dönüşümün başarılmasına katkıda bulunmak yolu ile gelişmiş bir ülkede emek unsurunun hak edeceği refahı sağlayarak adil paylaşımın gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilirler. Bu açılım, Türk sendikacılığı için yeni bir misyonun altını çizmektedir.

Herhangi bir toplumu parlak bir geleceğe ve başarılabilir bir ideale kanatlandıracak şey, geleceğe duyulacak inanç ve heyecanın yaratılmasından önce, geleceğe inançsızlığın aşılmasıdır. Bu bağlamda bugün Türk sendikacılığının başarması gereken ilk önemli iş pesimist bir psikoloji ve geleceğe güvensizlik duygusu ile beslenen anlayışın hem kendi içerisinde/tabanında, hem de toplumda ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmaktır. Sendikacılığın Türkiye'de yeni bir misyona soyunabilmesinin kuşkusuz ön şartı yukarıda vurgu yapılan psikolojinin mutlaka aşılmasını gerektirmektedir.

Güçlü Türkiye İçin Yenilenen Sendika

Sendikal harekette, geleceğe güven duygusunun güçlü bir duygu olarak yeniden yaratılabilmesi demek, karşı karşıya kalınan sorunlara psikolojik bir yaklaşım sergilemek noktasından sıyrılıp, sorunları anlamakta ve çözüm yolları bulmakta yeni bir kapının aralanması demektir. Çözüm mekanizmaları ancak bu noktada sendikalar için anlamlı olabilir.

Bugün, Türk sendikacılığının bir misyon hareketi haline gelebilmesinin önündeki en ciddi engel, ortaya henüz daha bir **çözüm paketi**, yeni ve gelişmiş bir **toplum projesi** konulamamış olmasıdır. Kabul etmek gerekir ki, bugün Türkiye'de sendikalar bir teklif hareketi olmaktan çok bir tepki hareketi özelliğine sahip görünmektedir. Tarihsel çizgisini devam ettirerek, küresel gerçekler karşısında yeniden yapılanamayan bir sendikanın geleceğe dönük bir misyona sahip olması da beklenmemelidir.

Türkiye'de bugün, Türkiye vizyonu için bir misyon taşıyabilecek sendika demek, öncelikle kurumsallaşmış bir sendika demektir. Karşı karşıya kalınan sorunları aşabilmek ve yeni politikalar, tezler, çözüm yolları üretebilmek, kurumsallaşmış bir sendikacılık anlayışı ile mümkün olabilir. Kurumsallaşmasını gerçekleştirmiş bir sendika, olayların arkasından giden değil, gelişme çizgisinin ve yaratacağı sorunların önünde bulunan bir sendika demektir.

Bölgesel güç/lider ülke Türkiye vizyonunu, bir misyon olarak taşıyacak çağdaş Türk sendikasının oturacağı tabii doku, demokratik toplum/demokratik sendika açılımı üzerinden daha çok üretmek/daha adil paylaşmak temel kabulü şeklinde ifade edilebilir. Sivil ve çoğulcu özelliklere sahip bir hoşgörü toplumu, Türkiye vizyonu için vazgeçilemeyecek bir ihtiyaç, Türk sendikacılığı için hayati öneme sahip bir toplumsal arka plan anlamına gelmektedir.

Türkiye'de yeni dönemde, yaşanan tecrübeler ışığında ki bu dönem daha çok 1960 sonrası dönemi kapsamaktadır- ortaya çıkan ihtiyaçlardan birisi de sendika-siyaset ilişkileri bakımından yeni ve çağdaş bir anlayışın artık yerleşmesi gerekliliğidir. Sendikacılık kuşkusuz bir siyasi faaliyettir ve toplumsal üretimden daha adil pay talebi etrafında bu siyasal rolünü yerine getirmeye çalışarak kendi varlığını ortaya koyar. Bu bağlamda, **tarihsel tecrübe de ortaya koymaktadır ki, sendikaların siyasi vesayetten bağımsız, yani siyasi otorite ya da herhangi bir siyasi partiye karşı bağımsız faaliyet yürütebilmeleri çok önemli bir gerekliliktir ve sendikal faaliyetin temelini oluşturmaktadır.** Türkiye tecrübesi dikkate alındığında, Türk sendikacılığının sendika-siyaset ilişkileri bakımından çok talihli bir geçmişe sahip olduğu söylenemez. Türkiye'nin yirmi birinci yüzyıl atılımının, vesayet bağı çözülmüş birer siyasi aktör olarak sendikaların ve diğer sivil toplum kurumlarının sahicleş-

mesinden geçtiğini de unutmamak gerekmektedir. Yine unutulmamalıdır ki, güçlü bir baskı grubu olarak sendika, ihtiyaç duyduğu **gücü siyasal bağımsızlıktan alabilir.** Siyasal bağımsızlık bir sivil toplum kurumu olarak sendikanın güçlü bir misyon taşımasını kolaylaştırabilir. Kitleleri güçlü bir misyonla, büyük bir vizyona taşıyacak bir güç olarak sendika, ancak siyasal bağımsızlığının güçlenmesi ile bu rolü yerine getirebilir.

Sendikalar İçin Zorunlu Güzergah: Sorun Olan Değil Sorun Çözen Sendika

Türk sendikacılığının yeni misyonlarından birisi; üyeleri, profesyonel kadroları ve araştırma birimleri aracılığı ile Türk siyaset düşüncesinin entelektüel seviyelerinin gelişimine güçlü katkılar yapmaktır. Bu katkının, bir bakıma Türkiye vizyonuna bir katkı olacağı gözden uzak tutulmamalıdır.

Son yirmi yılın Türk sendikacılığında ortaya çıkardığı önemli farklılaşmalardan birisi de **ücret sendikacılığı** anlayışındaki çok ciddi yıpranmadır. Son dönemde kurumsallaşmış, üyelerine çok boyutlu hizmeti sendikacılığın gereği sayan, uzlaşmaya açık, piyasa ekonomisinin getirdiği çeşitli riskleri hafifletmeye ya da ortadan kaldırmaya yönelmiş yeni bir sendikacılık anlayışının ilk işaretlerinden de söz edebilmek mümkündür.

Türkiye'de, misyon sahibi yeni sendikanın rolü, yirmi birinci yüzyılın güçlü Türkiye vizyonunu tıkmak değil, ona projeleri, alternatif politikaları, bilgi ve tecrübe birikimi, alın terine dayanan enerjisi ile doğru, güçlü, adaletli katkılar yapmak olmalıdır. Türk sendikacılığı söz konusu rolü kuşkusuz kendi bağlamında daha da güçlenerek, yenileşerek, bütünleşerek yerine getirebilir. Değişime direnen bir sendika, yozlaşmış yapının bir partneri olarak yirmi birinci yüzyıl Türkiye vizyonuna ancak ayak bağı olabilir. Bu sorunun kamu çalışanları boyutunda örgütlenmiş sendikalar açısından daha öne çıkarılması gereken tarafları olduğu ortadadır.

Dünyada küreselleşme süreci ile yeni boyutlar kazanan çağsal dönüşüm dalgası, ülkelerin milli ekonomileri, yeni kamu yönetimi ve örgütlenmesi ihtiyaçları ile makro boyutta; yeni emek ve bireyin ortaya çıkışında mikro boyutta dışa vuran tezahürleri ile Türk sendikacılık hareketi bakımından da- sarsıcı etkiler ortaya çıkarmaktadır. Küresel sürecin ve rekabet ortamının dünyanın pek

çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de çalışan ve çalıştırana birbirine yaklaştırdığı önemli bir gelişme olarak izlenmektedir. Bu noktada, Türk sendikacılığının çıkar paralelliği temelinde bir uzlaşma anlayışına doğru kaymakta olduğu söylenebilir. Küresel rekabet karşısında dünyanın diğer pek çok sendikal hareketi gibi Türk sendikacılık hareketi bakımından da işletmenin ayakta kalması, işin korunması temelinde işverenlerle oluşmakta olan bir kader birliğinden söz edilebilir. Kamu sendikacılığının ise kamu yönetiminin yenilenmesi yoluyla güçlendirilmesi temelinde bir yaklaşıma ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

Nitekim, yukarıda ifade edilen taraflar arasındaki yeni ilişki türünün en makro plandaki dışa vurumu olarak Ekonomik ve Sosyal Konseyler belirtilebilir. Dünyanın pek çok ülkesinde son derecede fonksiyonel mekanizmalar haline gelen Sosyal ve Ekonomik Konseylerin, Türkiye'de de yeni ve farklı bir pencereyi aralamakta olduğu görülmektedir.

Türkiye'de kurulan Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluş biçimi itibarı ile kendine özgü bir boyut taşıdığı söylenebilir. Bir sosyal diyalog sürecinin Türkiye'de başlatılmış olması bakımından bu gelişme kayda değer bir gelişme sayılabilir. Türkiye'de bugün için Ekonomik ve Sosyal Konsey yapılanmasının, tatmin edici olmaktan uzak, bir toplumsal uzlaşma yaratabilmek bakımından yeterli olmayan boyutunu özellikle ifade etmek gerekmektedir. Dünyadaki farklı Ekonomik ve Sosyal Konsey örgütlenmelerine göre, Türkiye'deki yapılanmanın geç kalmış olması, bir başlangıç noktası oluşturması bakımından yapılanmanın önemini azaltmamaktadır.

Dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de Ekonomik ve Sosyal Konseyin başarılı olma şansı, bir sosyal diyalog mekanizması olarak içerisinde demokratik normları, ileri temsil ve adaletli katılım araçlarını taşımasına, içselleştirmesine bağlıdır. Bu gelişme, bir bakıma Konseyin gerçek bir sosyal diyalog mekanizması haline dönüşebilmesinin ön koşuludur. **Türkiye'de sendikaların ve işverenlerin içerisinde yer aldığı, en makro düzeyde katılımın sağlanabildiği bir Ekonomik ve Sosyal Konsey örgütlenmesi yirmi birinci yüzyılın güçlü Türkiye vizyonuna toplumsal enerjiyi kilitleyecek çok etkili bir araç olarak düşünülmelidir.**

Dünyada ortaya çıkan temel sendikal gelişme çizgisi dikkate alındığında; Türk sendikacılığının bu gelişme çizgilerinden nasıl etkilenebileceği

öngörülebilir? Bu soruya bugünden yarına net bir cevap verebilmek mümkün gözükmemektedir. Ancak kamuda örgütlü sendikalarda toplumsal sözleşme türü gelişmelere ilgi duyan ve demokratik kitle sendikacılığının yeni bir versiyonu olarak ifade edilebilecek popüler hizmet sendikacılığına doğru ciddi bir eğilimin varlığı hissedilmektedir. Özel sektörde örgütlü sendikalarda söz konusu eğilimlerin yanı sıra adem-i merkeziyetçi, işyeri merkezli bazı sendikal anlayışların geliştiği de izlenmektedir. Yine milli düzeyde örgütlü Türk sendikalarının işkolu düzeyinde uluslar arası açılımlarının hızlandığı da görülmektedir. Ancak, Türk Sendikacılığı açısından bugün içerisinde bulunan konjonktürün, genel olarak yeni bir yapılanma sürecinden daha çok, geçirilen son yirmi yılın moral kayıplarının yaşandığı bir konjonktür olduğu da unutulmamalıdır.

Türk sendikacılığında, bir üst paragraftaki faktörler bakımından bakıldığında, -memur sendikaları hariç- karma modele doğru hem bir açılımın, hem de bir zenginleşmenin yaşandığı zayıfta olsa- söylenebilir. Özel sektör merkezli olarak Türk sanayiinde ortaya çıkan işletme eksenli ve adem-i merkeziyetçi eğilimlerin olabildiğince geniş müştereklerle merkeze taşınması, milli ekonomi içerisinde istikrar, küresel rekabet bakımından itici güç olma özelliğine sahip sosyal diyalog mekanizmaları aracılığı ile ortak bir bakış açısına dönüştürülmesi çok önemlidir. Bu sürecin memur sendikaları bakımından nasıl geliştirilebileceği üzerinde kafa yormak gerekmektedir. Makro ve mikro boyutlarda çok boyutlu diyalog ve bütünleşme ihtiyacını öne çıkaran söz konusu eğilimler, yeni Türk sendikacılık hareketinin muhtemel karakteri üzerine bazı ipuçlarını da ortaya koymaktadır.

Türk sendikacılığı, bugün karşı karşıya kaldığı sorunlara ve köklü bir yeniden yapılanma ihtiyacına rağmen, Türk toplumunun en dinamik kurumlarından birisidir. Sendikal hareketin gelecek yüzyılda güçlü ve lider ülke, bölgesel güç Türkiye vizyonuna yapacağı katkı, kendisini yenileyerek, güçlü bir kurumsal yapıya, kitleleri heyecanlandıracak yeni bir misyona sahip olabilmesine bağlıdır. Türk sendikalarının temsil ettikleri kitleleri; bugünden daha gelişmiş, daha zengin, daha demokrat, daha güçlü bir Türkiye'ye taşıyabilmeleri de yine köklü bir yeniden yapılanmadan, bir yirmi birinci yüzyıl sendikacılığını kurmayı başarabilmelerinden geçmektedir.

Vurun Memura

Prof. Dr. M. Naci BOSTANCI

(Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Türkiye'nin 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte yeni bir döneme girdiği kabulü son derece yaygındır. O günlere şahit olanlar kadar daha sonraki zamanlarda bu tarihe yapılan atıflardan haberdar olanlar da bileceklerdir, 24 Ocak tarihinde ülke ekonomisine liberal istikamette yeni bir yön verilmiş, ithal ikamesine dayalı büyüme modelinden dışa açık, rekabetçi bir anlayışa geçilmiş, üretimden mali politikalara kadar alınan bir dizi kararla piyasanın ekonomik kararlar üzerindeki etkisi güçlendirilmeye çalışılmıştı. Süleyman Demirel Başbakan, 24 Ocak kararları mimarı olarak adlandırılan Turgut Özal ise Başbakanlık ve DPT müsteşarlığı görevlerini yürütmekteydi. Sonra aynı yıl 12 Eylül darbesi oldu, yönetim kademeleri değiştirildi, siyasi kadrolar tasfiye edildi, ancak 24 Ocak kararları daha ileri bir aşamaya taşındı. Zaten 1984 yılında yapılan genel seçimlerde de Anavatan Partisi'ni kurmuş olan Turgut Özal tek başına iktidar olduğunda siyasi tarihimizde yeni bir dönemi başlatırken, aynı zamanda 24 Ocak kararları çizgisini de etkin bir şekilde sürdürdü.

Seksenli yılların ikinci yarısından itibaren serbest piyasa süreçleri sadece ekonomik hayata

damgasını vurmadı, aynı zamanda genel olarak devlete bakış, memurlara ilişkin değerlendirme, devlet toplum ilişkilerinin içeriği konularında da ciddi bir kırılma yaşandı. Bunun elbette 80 öncesi, kökleri kadim devlet telakkisine giden anlayışa karşı bir muhalefet olduğunun altını çizmek lazım. Bu dönemde devleti serbest piyasanın diline tercüme ederek işletme gibi gören anlayışlar güçlendi, ideolojik bir üstünlük elde etti. Devletin niteliğine ilişkin bu değişim çizgisinin, 89'daki Berlin duvarının yıkılması ve kimilerince bürokratik despotizm olarak adlandırılan güçlü devlet üzerinde temellenen sosyalist pratiğin Sovyetler Birliği ile birlikte ortadan kalkmasıyla yeni bir hamle ruhu kazandığını belirtmek gerekiyor. Nitekim o dönemi takiben dile getirilen "Tarihin sonu, yeni dünya düzeni, serbest piyasanın kesin ve nihai üstünlüğü vb." türünden politikalar, kavramsallaştırmalar Türkiye'de de hayli heyecanlı bir karşılık buldu. Sesleri gür çıkan bu çevrelere göre, artık sol sağ yoktu, ideolojik yaklaşımlar bitmişti, tüm partiler serbest piyasanın faziletlerini kabul ediyor, siyasal ayrımlar kimin bunu daha iyi gerçekleştireceği, yada hangi küçük düzeltmelerle bunu yürüteceği tartışmalarından oluşuyordu. Devletçiliğe yöneltilen acımasız eleştiriler ve özelleştirme politikalarının topluma sağlayacağı büyük kazançlar dile getirildikçe, sadece devletçilik değil, bir verimsiz KİT gibi çalıştığı her bakımdan belli olan devletin kendisi de bu salvo ateşinden nasibini alıyordu. Öyleyse yapılması gereken devleti küçültmek, böylelikle "bir yumurtayı beş kişinin taşımasını önlemek", etkin ve verimli bir devlet yapısı kurmak, nihayet 19. yüzyılın şartlarına göre teşekkül etmiş tam egemen milli devletin küreselleşme dalgalarınca ehlileştirilmesinin sağlayacağı faydalar hakkında toplumu bilgilendirmekti.

İdeolojiler ve devlet

Türkiye'de merkezi devlet aygıtının tanımlayıcı, belirleyici, tayin ve terbiye edici türünden baskın niteliklerini haklı olarak siyasal özgürlükler, demokrasi, temel hak ve hürriyetler bakımından eleştiren ve bu niteliklerin yarattığı toplumsal

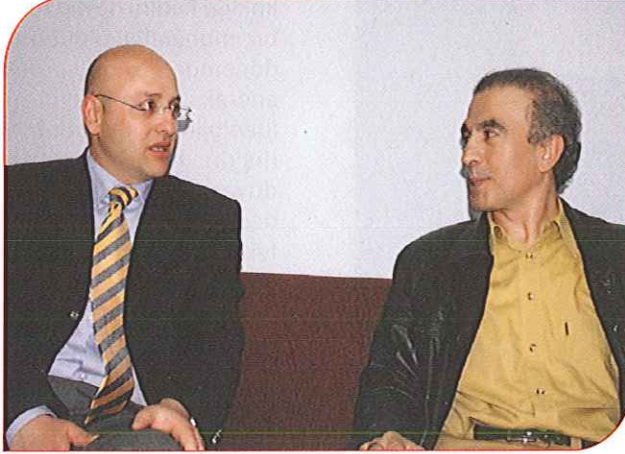
çalkantı ve gerginliklerin nelere mal olduğunu bilen çevreler, bu yeni dönemin devletle toplum arasında bir denge ve istikrar halini sağlayacağına yönelik ciddi umutlar beslediler. Fikri kökleri kadim devlet telakkisinden uzak bulunmayan muhafazakar, milliyetçi, sağcı çevrelerin güçlü serbest piyasadan bekledikleri, -kimi eleştirilecek yönlerini dile getirmelerine rağmen- devletin bu hegemonik söylemini ve eylemini aşındırarak topluma ait değerleri mahremiyete çekilmeye zorlayan gücünü yitirmesi idi. Bu ideolojik çizgide yer alan politik ve entelektüel elitlerin hayatlarıyla toplumun hayatı arasında bir örtüşme olduğunu söylemek kolay değildir. Hatta toplum üzerinden dile getirilen ve yüceltilen bu değerlerin nesnel bir gerçeklik olmaktan çok entelektüel bir işçiliğin ürünü olarak tahayyül edildiğini, bir altın gelecek adına dile getirildiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Ancak elbette bir çok çevre için söz konusu olan ideolojik pozisyon ile temsil edilenin fiilen gerçekliği taşınması arasındaki mesafe bu çevre için de söz konusuydu.

Sol ve sosyalist çizgi, Sovyet deneyiminin son bulmasının yarattığı hayal kırıklığı ile bir anda Avrupa'da yükselen yeni sağ iktidarlar ve onların egemen söylemleri karşısında ortak ve kendi içinde homojen tutumları geliştirmekte zorlandı. Türkiye için söyleyecek olursak, kimileri "eski solcu" etiketiyle liberal politikalara ateşli destekler verdiler ve edindikleri yeni sosyal çevrelerin hayranlığını kazandılar. Ne de olsa müktesebatlarındaki teorik birikim, yeni pozisyonlarını meşrulaştırmak kadar serbest piyasaya rasyonel bir temel kazandırmak bakımından da işe yarıyordu. Özellikle, akademik olmaktan çok geniş kitlelere ulaşan popüler-magaziner alan bu uzman kişiler için son derece elverişli ve aynı zamanda yüksek standartlarda bir hayat sürdürmeleri açısından da verimli niteliklere sahipti. "Eski solcular"a uymayanlar ise, hegemonik söylemin dışında kalan, geleceğe ilişkin bir umuttan çok geçmişe yönelik bir nostaljiyle ayakta duran küçük hayat adacıklarında sosyalizmin şarkısını söylemeye devam ettiler,

Marks'ın bilimsel sosyalizmi kadar kesin bir imanla olmasa da, bir gün insanların sosyalizmi anlayacaklarına dair kehanetvari umutlarını sürdürmeye çalıştılar.

Öte yandan merkez sol siyaset, serbest piyasaya biraz sosyallik kazandıracak projeleriyle varlığını korumaya, sağdan farklılaşmak için yeterli olmayan bu özelliği, din, giyim kuşam, eğitim gibi konulardaki değerlere ilişkin gerilim noktalarıyla

zenginleştirmeye çalıştı. Kesinlikle bu yaklaşım biçiminin nemasından en üst düzeyde yararlanan merkez sağ siyasetler de merkez solun bu girişimlerine aynı heyecanla mukabele ettiler ve belki ekonomik alandaki iddialarından çok kültürel alandaki değerlere ait gerginliklerin ürettiği toplumsal dalga üzerinde yükseldiler.

Türkiye'nin son yirmi beş yılına damgasını

vurmuş olan bu gelişmelerin sadece genel manada devlet politikalarını etkilediğini, siyasi ve bürokratik kadroların kararlarıyla sınırlı kaldığını düşünmek yanlış olur. Bu genel atmosfer, aynı zamanda "devletin memuru"nun gerek toplum içindeki yerini, genel manada imajını, gerekse de kendi içindeki ilişkilerini ve bürokratik kademelerin işleyişini değiştirdi. Bunun nasıl ve ne yönde bir değişim olduğunu anlayabilmek bakımından tarihen biraz daha geriye gitmek, Cumhuriyet dönemine bir miras olarak aktarılan Osmanlı toplumsal ve politik yapısındaki memurun yeri üzerine bir hatırlatma yapmak gerekir.

Osmanlı Bürokrasisi

Osmanlı iktisadi olarak tarımsal örgütlenme üzerine kurulu, fetih ve gaza esasına dayalı bir imparatorluktu. Bu toplumsal ve politik yapıda vergilerin toplanmasından adaletin dağıtılmasına imparatorluğun hayat damarını oluşturan askerin düzeninden ideolojinin üretilmesine kadar her alanda işler güçlü bir bürokratik yapılanma tarafından yerine getiriliyordu. Toplumsal tabakalaşmada üstte yer alan ulema ve umera

sınıfları memur başlığı altında toplanabilecekken geriye nüfusun asıl büyük kısmını oluşturan reaya kesimi kalıyordu. Memura meydan okuyabilecek, politik, ideolojik, entelektüel ya da iktisadi olarak memurun pozisyonunu zayıflatacak, onunla iktidarı paylaşacak, hatta karar alma süreçlerini kendi lehine çevirmek için örgütlenmeden tutun ideolojik stratejilere kadar çeşitli alanlarda faaliyet gösterecek bir alternatif toplumsal kesimden bahsedilemez. Avrupa'nın tarihsel seyrinde önemli roller üstlenen aristokrasi yada burjuvazi gibi meşgaleleri, ideolojileri bakımından iktidar merkeziyle iç içe olan, ancak şüphesiz önemli ölçüde bürokratik yapılanmaların dışında duran bu kesimlerin eğer benzetmek gerekirse- bir bakıma Osmanlı'daki karşılıkları paradoksal bir şekilde bürokrasidir. Osmanlı bürokrasisi yenileşme hareketlerinin öncülüğünü, uygulayıcılığını üstlenmiş, devlet marifetiyle yaşanan sanayileşmenin önce askeriye'nin ihtiyaçlarına dayalı bir sanayileşme olduğunu hatırlamak lazım- omurgasını oluşturmuştur.

Fransız İhtilali'nden sonra dünyaya yayılan yeni siyasal programı Osmanlı şartlarına adapte etmeye yönelik çalışmalar yapan, özgürlüğü, meşrutî monarşiyi savunan, milliyetçiliklerin yükseldiği bir zamanda Osmanlıcılığı, İslamcılığı, Türkçülüğü ileriye süren, ülkenin mutlak surette modernleşmesi gerektiği düşüncesiyle çeşitli tasavvurlar geliştiren, batıdan nakilcilik yapan, özgün fikirler geliştiren çevreler de yine bürokrasi içinden çıkmadılar. Mustafa Reşit Paşa'dan başlayarak Ali ve Fuat Paşalar, Ohannes Paşa, Ahmet Cevdet, Ahmet Mithat, Ahmet Rıza, Sait Halim Paşa; Namık Kemal, Mehmet Akif Ersoy gibi isimlerin hayat hikayeleri bu durumu işaret eden yetkin örneklerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde İstanbul, İzmir Selanik gibi şehirler canlı bir ticaret merkezine dönüşmüş, tarımsal üretimin ihracatında aracılık yapan önemli bir tüccar kesimi ortaya çıkmıştı. Öte yandan büyük devlet aygıtının ihtiyaçlarının karşılanmasındaki piyasa bağlantıları da yine tüccar sınıfı tarafından gerçekleştiriliyordu ve bu onların varlığını, güçlenmesini destekleyen bir başka kaynak olarak tarihteki yerini alıyordu. Dikkat çekici bir özellik, bu tüccar kesiminin büyük oranda gayri Müslimlerden oluşmasıdır. Hatta İttihat ve Terakki iktidara geldiğinde yerli bir tüccar sınıfı yaratmak için devletin ihtiyaçlarının karşılanmasındaki araçlara ilişkin tercihleri bir politika olarak kullanmak istediğini, keza Ziya Gökalp'in devlet aygıtına hakim olan Türk ve

Müslüman unsurların iktisada karşı mesafeli tutumlarını hesaba katan bir dikkatle, Türkçülüğün Esasları'nda "İktisadi Türkçülük" şeklinde bir başlık açtığını biliyoruz. Ticaret marifetiyle zenginleşen bu gayri Müslim kesim yaşadıkları evler, muhitleri, tüketim alışkanlıkları itibarıyla lüks ve ihtişamı temsil etmelerine rağmen, Türk ve Müslüman unsurlarda devlete hizmet etmenin izzet ve ikbali her zaman galebe çalmış, biraz önce sayılan şehirlerin "gecekondu" bölgelerinde oturan halkın rüyalarını üniforma, kılıç, yada kalem efendiliği süslemeye devam etmiştir. Bunun alışkanlıkla, gelenekle, sosyal çevre ilişkileriyle, dünyaya bakış biçimindeki hakim değerlerle yakın ilişkisi vardır. Burada özellikle, adeta devletle yaşanan organik bir bütünleşmeyi, örtüşen bir hayal dünyasını, kendi varoluşunu devlete hizmete bağlayan bir ontolojik konumu, bunların paralelinde "devlet nasıl kurtulur?" sorusunun sorumluluğunu üstlenen bir politik ve ahlaki tutumu vurgulamak gerekir.

Türkiye Cumhuriyetini kuran öncü kadro da yine ağırlıklı olarak askeri ve sivil bürokrasidir. Memurun toplumsal ve politik hayattaki ağırlığını sürdürmesinde Osmanlı'daki ekonomik, toplumsal ve politik şartların bir benzeri Cumhuriyet için de geçerlidir. Buna ek olarak inşa edilmeye çalışılan radikal modernleşme projesi, devletin memuruna bu doğrultuda ideolojinin taşıyıcılığı ve temsilciliği gibi bir yeni görevi daha yüklemiştir. Devletin gözünde her açıdan değerli olan memurun hayat standartları bakımından da iyi bir yerde bulunması beklenmesi gereken bir durumdur. 1930'lu yıllarda devlet memurunun sahip olduğu hayat standardı ile bugünkü şartları karşılaştırmak ilginç olabilir. Devletin daha 30'lu yılların başında, zorlu ekonomik şartlarda Kızılay Yenişehir bölgesine memurları için evler yaptırdığını düşündüğümüzde, aradaki farka ilişkin bir başlangıç kanaatine sahip olabiliriz.

Gözden Düşen Memur

Türkiye'de memurun gözden düşmeye başlaması, ideolojik gelişmelerle ilgili olduğu kadar, serbest piyasanın gelişmesi ile ekonomiden toplumsal hayata kadar her alandaki önderlik ve mihmandarlık rolünü yitirme süreçlerine de paraleldir. Ticaretin sanayiinin gelişmesi, bu kesimlerin örgütlenerek güç kazanması, siyasi kadrolarla bir kısmı mahremiyette yer alan kompleks ilişkiler geliştirmeleri, çok partili hayatla birlikte çevrenin merkeze nüfuz etme dönemine

girilmesi memurun elindeki bazı rolleri yitirmesine, iktidar gücünün bir kısmını yükselen yeni toplumsal kesimlere devretmesine yol açtı. DP iktidarının, "Vilayetin önünden bile geçmekten korkan Hasso ve Mammo'ların kendi iktidarlarında serbestçe valilerin odalarına girebilmelerinden duydukları memnuniyet"i ifade etmeleri ve bunu halkçılıklarının bir karinesi olarak dile getirmeleri böyle bir bağlama oturur. Öte yandan vali Nevzat Tandoğan'a atfedilen "Bu ülkeye komünizm de getirilecekse onu biz getiririz" diyerek, her türlü ideolojik tercihten dahi önce gelen bir bürokratik iktidar anlayışını vurgulaması kadar, bunun Tandoğan'ın sözünden daha popüler hale gelen eleştirisi de yine aynı bağlama oturur.

Demokrasinin yerleşmesi, ticaret ve sanayiinin artmasıyla birlikte bürokrasinin ideolojik gücünden başlayarak kimi iktidar alanlarından geri çekilmesi, topluma ait karar süreçlerinin daha fazla aktörün içinde yer aldığı bir mutabakatla oluşması olağan bir gelişmedir. Özellikle demokrasinin, bağımsız yargının, temel hak ve hürriyetlerin kurumlaşması, etkin hale gelmesi, bürokrasi ile halk arasındaki ilişkilerdeki ideolojik baskıyı, keyfi uygulamaları sınırlamış, modern bir toplumun şartlarında yasalarla sınırlı çizilmiş, şeffaf ve halkın çıkarlarını önceleyen bir yönetimi güçlendirmiştir. Ancak işte tam da burada, 1980 sonrasında, ekonomik liberalizmle birlikte başlayan, küreselleşmeyle daha baskın bir şekilde yoluna devam eden her şeyi piyasalaştırma histerisi, bunun örgütlenmesi, mantığı, hizmet anlayışı piyasanın değerleriyle uyuşmayan, esasen uyuşması da mümkün olmayan devlete ve bürokrasiye karşı hasmane bir hegemonik söylemin önünü açmıştır.

Burada öne çıkan iki hususu bir kez daha açık bir şekilde belirtmek uygun olacaktır: Birincisi, demokrasinin yerleşmesi ve onun etrafındaki kurumların hayata nüfuz etmesi, bürokrasinin omurgasını oluşturduğu devlet aygıtının keyfi uygulamalarına mani olmuştur ve bu, tebaadan vatandaşlığa geçilmesi, halkın vesayete ihtiyaç duymayan, kendi kararlarını alabilir, çıkarlarını savunabilir reşit bir varlık olarak görülmesi anlamında olumlu bir gelişmedir. İkincisi ise, piyasaya ilişkin değerlerin kapsayıcı bir anlayışla her yere taşınmak istenmesi ve bu manada devletin işletme değerleriyle anlamlandırılması, memurların ise bir tür tufeyli takımı olarak görülmesi uygun ve kabul edilebilir değildir.

Devletin ve Ekonominin Referansları

Her şeyden önce hayatın tüm alanları için genel, standart önermeler çıkartılamaz. Ekonomik faaliyetler için uygun ve kabul edilebilir kimi ilkeler toplumsal ve politik hayat için aksine zarar verici olabilir. Bunların başında herhalde, ekonomik işletmeler için geçerli olan "en az maliyetle en yüksek faydayı sağlama" şeklindeki Taylorist ilke gelir. Üretimi daha verimli kılmak, maliyetleri düşürmek, faydayı artırmak gibi hedefler hem üreten hem de tüketenler için uygun yaklaşımlardır. Ancak bunu devlete uygulamaya kalktığınızda sorunlar başlar. Devlet, piyasa şartlarının dışında ekonomik kaynakların toplanması ve dağıtılması işiyle uğraşan bir organizasyondur. Bunu gerçekleştirirken elbette karlılık ve verimlilik gibi kavramları ihmal edemez, ancak bütünüyle onlara bağlı da davranamaz. Orta sınıflaşmayı teşvik etmek, alt sınıflara sosyal destekler sağlamak, toplumsal kesimler arasında denge ve istikrarı temin etmek gibi ahlaki ve toplumsal görevler, en az maliyetle en yüksek faydayı sağlama ilkesiyle hiçbir şekilde buluşmaz. Çünkü böyle bir ilkeyle davrandığınızda, devletin topladığı toplumsal kaynakları sosyal politikalar için harcaması verimsiz alanlara sermaye aktarması anlamına gelir; kendisini işletme gibi gören bir devletin yapması gereken aksine büyük ve karlı ekonomik kuruluşlara daha fazla kaynak aktararak kıt olan sermayenin en randımanlı kullanımına imkan vermektir.

Devlet dediğimiz aygıtın kitabı ilkelerle yada ahlakın ölçütleriyle davranmayacağı açıktır. Devletin politikalarını belirleyen iktidar ilişkileridir. Bir ülkede eğer halk iktidar ilişkilerini belirlemek bakımından etkin bir konumda değilse, toplumun çekirdeğindeki bir elitler kadrosu iktidar gücünü elinde tutuyor, bunun için gerekli ideolojiyi de üretiyorsa, orada devletin geniş kitleler için onların çıkarlarını kollayıcı bir işlev görmesi beklenemez. İşte tam da demokrasinin önemi burada ortaya çıkar. Demokrasi devlette somutlaşan iktidarı halk temelli hale getirir, devletin ekonomik ve toplumsal işlevlerini de bir bakıma demokratikleştirir. Burada ifade edilen devletin niteliğine ilişkin bir metafizik değil, aksine somut bir mütakabiliyet ilişkisidir. İşte küreselleşme ve serbest piyasa değerleri istikametinde devleti kah "Bauman'ın ifadesiyle striptiz yaptırarak" kah ideolojik saldırılarla sosyal görevlerini değersizleştirerek işletme haline getirmek isteyenler, demokrasi ile devletin işlevleri arasında kurulan iktisadi ilişkileri de ilga ederek inisiyatif alanlarını genişletmeye uğraşan kelimenin

tam anlamıyla- tuzu kurulardır. Demosun iktidar gücüyle işlerlik kazanan devlete ait son derece hayati sosyal politikalar bu şekilde ortadan kaldırıldığında, boşluk neyle doldurulacaktır? Küreselleşme odaklı serbest piyasanın buna verdiği bir cevap yoktur. Onlar, herkes için en iyi olanı sağlayacak "gizli el" gibi bir metafizik gücün belirleyiciliğine bel bağlarlar; ancak küreselleşmenin sık sık telaffuz edildiği son on beş yıl içinde bu küresel "gizli el" in toplumsal ve ahlaki nitelikte sonuçlar yaratmak bir yana, aksine yoksullarla zenginler arasındaki mesafeyi küresel ölçekte- daha da artırdığına dair bir çok gösterge vardır. Küresel gizli elin adaletinin keferleri dengede değildir. Şüphesiz serbest piyasanın kimi iddiaları makuldür ve bunun alternatifi gibi gözükken merkezi planlama iflas etmiş bir yöntemdir; ancak burada söz konusu olan, serbest piyasanın iktisadi rasyonelliği ile devletin sosyal politikalar lehine sergilediği iktisadi irrasyonelliği arasında mutlak surette bir denge kurulması gereğidir.

Maddi ve Moral Saldırı

Seksen sonrası Türkiye'sinde devlete yönelik kimi haklı eleştirilerin yanı sıra, küreselleşme ideolojisinden ilhamla onun toplumsal görevlerine yönelik haksız eleştiriler de dile getirilmiş, bu doğrultuda soyut devlet kadar, onu temsil eden bürokrasiye karşı maddi ve moral saldırılar gerçekleşmiştir. Maddi saldırılar, memurların toplumsal kaynaklardan aldıkları payın arızı artışlar bir kenara- sürekli düşürülmesi doğrultusunda olmuştur. Moral saldırılar ise memurun toplumsal statüsüne, gerçekleştirdiği hizmetlere yönelik, bunları değersizleştirme istikametindedir. Amerika'dan ithal edilen "Senin maaşını ödediğim vergilerle ben veriyorum" türünden bir repliğin coşku dolu bir karşılık bulması ve bürokraside sorunla karşılaşanların aklına hemen her şeyden önce bu sözün geliyor olması, bu halin bir gösterenidir. Böylelikle memur, kamu hizmeti gören, yaptığı iş yasalar ve yönetmeliklerle belirlenmiş, ilişkileri gayri şahsi bir anlayışla yürüten kişi olmaktan çıkmakta, her hizmet gördüğü kişinin adeta maaşını ödediği böylelikle onun sadece görevi değil kişiliği üzerinde de hak sahibi olduğu, yalıtılmışlık yerine somut alış verişe dayalı kişiselleştirilmiş bir ilişkinin hatırlatıldığı bir kapsama yerleştirilmektedir.

Zaman zaman "Memur musun, vah yazık!" türünden yaklaşımlar, "Memura zekat verilebilir" şeklindeki yoksulluğuna yapılan vurgular, zayıf,

avurtları çökmüş, yılgın, eski takım elbisesi ve uyumsuz giyimiyle karikatürize edilen temsili portreler, memura ilişkin tasavvurun karakteristikleridir. Bunlara hemen eklenmesi gereken bir başka unsur, Özal'a atfedilen, kendisinin hiçbir zaman kabul etmediği "Benim memurum işini bilir," ifadesidir. Özal'ın söylemiş olması yada olmamasından daha önemlisi, bu sözün yayılma gücü ve kullanılma sıklığının işaret ettiği memura ilişkin baskın hale getirilmiş- muhakeme biçimidir. Özal'a yada memura yönelik eleştiri manasında hangi bağlama yerleştirilirse yerleştirilsin, burada özü itibarıyla memura karşı olumsuz bir tavır söz konusudur. Sözün ima ettiği "uyanık, kurnaz" memur tipi, sadece yasal olarak kazandığı maaşla yetinmeyen aç gözlü bir memur kesimini değil, adeta her memurun mahremiyetinde yattığı varsayılan, kimisi kuvveden fiile çıkamamış "iş bilme arzusunu" teşhir etme girişimi üzerinden tüm memurlardır. Öte yandan bir başka manada memur, "ancak işi bilerek ayakta kalabilen, eğer bunu yapamazsa sefalet şartlarına razı olmaya mahkum" bir kategoriye yerleştirilmektedir.

Sonuç olarak şunun altını çizmek lazım: Modern toplumlarda sosyal görevlere ve bunları yerine getirme iktisadi gücüne sahip devlet aygıtına, onu mümkün kılan memur kesimine duyulan ihtiyaç hiçbir şekilde hafife alınmamalıdır. Ekonomik, toplumsal ve kültürel farklılıklar olduğu sürece, bunların yeniden üretilme çabaları kadar bunları dengeleme girişimleri de hayatımızda yan yana yer alacaktır. Demokrasinin iktidar biçimini tayin ettiği devlet, hiç şüphesiz burada ikinci kategoriye daha yakındır. Memurlar kutsal devletin başları auralı rahipleri değildirler, elbette eleştirilebilirler, ancak devlet, küreselleşme ve serbest piyasa ilişkileri için gerekli olan "denge"li yaklaşım, memura yönelik toplumsal ihtiyaçlar ve eleştiriler bağlamından da esirgenmemelidir. Memurunu hasım gibi gören toplumların onun yerine geçmeye hazır şirket görevlilerinden benzeri türden hizmet alabileceklerini zannetmeleri beyhudedir. Kamu ve özel girişimleri yan yana koyarak yapılan değerlendirmeler bu açıdan yanıltıcıdır; hayal gücü olanlar, kamunun hiç olmadığı yada iğdiş edilmiş ve hayaletle dönüştürülmüş varlıklarıyla mevcutmuş gibi göründükleri- bir düzende tüm süreçlere egemen özel girişimlerin işlevi ve yapıp ettikleri üzerine düşünmelidirler. Gündelik hayatımızda varlığını sorun gibi gördüğümüz "şeyler" in anlamını yok olmaları halinde arkalarında bıraktıkları büyük boşlukta yeniden dramatik bir şekilde okumalarımız türünden bir akıl yürütme bu tahayyül için de işe yarayabilir.

Türkiye'de Kamu Görevlileri Sendikalarının Kamu Sektöründeki Norm Kadro Çalışmalarına İlişkin Tutumları (*)

Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN / Yrd. Doç. Dr. M. Kemal ÖKTEM

(Hacettepe Üniversitesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü, Beytepe, Ankara)(omur@hacettepe.edu.tr; kemalok@hacettepe.edu.tr)

Giriş

Çağdaş insan kaynakları yönetiminin önemli tekniklerinden biri olan "norm kadro"¹, en yalın anlamıyla, "bir örgüt ya da bu örgüte ait bir birimin, daha önceden saptanmış olan görevlerini, kullandıkları teknoloji de göz önünde tutularak, etkin ve etkili bir şekilde yerine getirebilmeleri için ihtiyaç duydukları optimal kadronun nicelik ve nitelik olarak belirlenmesi"dir. Bu niteliği ile norm kadro tekniği, kamu kurum ve kuruluşlarının etkin ve etkili olarak çalışmalarını sağlamak amacıyla son yıllarda Türkiye'de de gündeme gelmiş ve kamu yönetiminde uygulanması girişimlerinde bulunulmuştur.

Türk kamu yönetiminde "örgütsel reform" (reorganizasyon) ve "personel reformu" konuları sürekli olarak gündemde olmasına karşın, örgütsel yapı, kadro ve insan gücü konuları ve sorunları tüm boyutlarıyla ayrıntılı olarak ve bir bütünlük içerisinde yeterince incelenememektedir (bkz. Öktem 1991: 192). Kamu yönetiminde başarılı bir reform ya da güncel deyişimiyle yeniden yapılanma uygulamasında, kamu kuruluşunun yapısının gözden geçirilmesi (örgütsel planlama ve reorganizasyon) ile insan gücünün niceliksel-niteliksel tahmini (insan gücü planlaması) ve kadro sayısının belirlenmesi (norm kadrolama) önemli adımları oluşturur (bkz. Bramhan 1988: 4). Bu çerçevede, örgüt planlaması, insan gücü planlaması ve norm kadrolama uyumu sağlanmalı; çalışma programlarına göre gerekli kadro düzeyi ve sayısı, iş gerekleri, iş tasarımı, sınıflandırma, bütçe, kadro ihdası, işe alım, atama ve nakil, insan gücü kayıplarının tahmini, performans ve potansiyelin değerlendirilmesi, örgütsel değişim, eğitim ve gelişim, iş doyumu, kariyer geliştirme, ödüllendirme, ücretlendirme, çalışma ortamı ilişkilerinin geliştirilmesi gibi unsurlar (bkz. Walker, 1977; Canman ve Öktem 1992: 54) birlikte ele alınmalıdır.

Norm kadro ile ilgili Türkçe literatür incelendiğinde, yazarların, genellikle, norm kadro sürecinin teknik yönlerini ve/veya norm kadro ile ilgili mevzuat ve uygulama örneklerini değerlendirme yoluna gittikleri görülmektedir.² Türkçe literatürde, tarayabildiğimiz kadarıyla, kamu görevlilerini temsil eden örgütlerin, özellikle de sendikaların, bu süreçteki rolleri, sadece birkaç makalede oldukça sınırlı bir şekilde ifade edilmiş (Aykaç ve Yayman, 2003: 313 ve Timur, Kılıç, Arslan, Aydın, 2003: 306); sendikaların tutumları, en azından Türkiye örneğinde, ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Oysa, modern katımlı yönetim anlayışı gereği, kamu görevlilerini temsil eden sendikaların tutumlarının dikkate alınması bu tür tekniklerin uygulanma imkan ve başarıları açısından son derece büyük bir önem arz etmektedir.

İşte bu makalede, norm kadro tekniği karşısında kamu görevlileri sendikalarının tutumları ele alınmaktadır. Makalenin amacı ve sınırları doğrultusunda norm kadro sürecinin teknik

* Bu makale, Yazarların, "Kamu Görevlileri ile Kamu Görevlileri Sendikalarının Kamu Sektöründeki Norm Kadro Çalışmalarına Karşı Tutumları" (Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 22/1, Haziran 2004, 249-263) başlıklı makalelerinin kamu görevlileri sendikalarına ilişkin kısmının esas alınarak kısaltılmış bir versiyonudur. Ancak, kamu görevlileri sendikalarının norm kadro tekniği ve uygulamaları hakkındaki tutumlarının ilgili sendika yöneticileriyle görüşmelerin yapıldığı Şubat 2004 tarihine ilişkin olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

¹ Norm kadronun (standart kadro veya optimal kadro) ne olduğu yolunda literatürde birbirine oldukça benzeyen çok sayıda tanım yapılmıştır. Bu tanımlar için bkz. Timur (1986: 152); Bozkurt ve Ergun (1998: 180); Bilgin ve Aytürk (2003: 159); Timur, Kılıç, Arslan, Aydın (2003: 301); ve DPB (tarih belirtilmemiştir: 3).

² Türkçe literatürde norm kadronun amacı, özellikleri, norm kadro sürecinin uygulama aşamaları ve bu süreçteki temel işlemler gibi norm kadronun teknik yönleri için bkz. Kalkandelen (1976, 1984, 1987a, 1987b ve bila tarih); Timur (1986 ve 1990); Timur, Kılıç, Arslan ve Aydın (2003); ve DPB (bila tarih). Norm kadro ile ilgili mevzuat ve uygulama değerlendirmeleri için ise bkz. Öktem ve Ömürgönülşen (1989); Timur, Kılıç, Arslan ve Aydın (2003); ve Aykaç ve Yayman (2003).

ayrıntılarına girilmeyecek; norm kadro alanındaki mevzuat ve uygulamadaki gelişmeler kısaca gözden geçirildikten sonra, kamu görevlilerini temsil eden³ belli başlı işçi ve kamu görevlileri sendikalarının yayınları ve bu sendikaların yöneticileri ile Şubat 2004 tarihinde yapılan görüşmeler ışığında, kamu görevlileri sendikalarının norm kadro çalışmalarına ilişkin tutumları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. Türk Kamu Yönetiminde Yakın Dönemde Norm Kadro ile İlgili Olarak Çıkarılan Mevzuat ve Uygulamalar

Türkiye'de, özellikle 1960 yılından itibaren, planlı kalkınma çabasına girişilmesiyle birlikte kamu yönetiminin genel örgüt yapısının yeniden düzenlenmesi ile kamu personel rejiminin iyileştirilmesi girişimleri gündeme gelmiştir. Bu çerçevede, kamu kurum ve kuruluşları için gerekli kadroların saptanması ve bu kadroların görev, yetki ve sorumluluklarının açık bir şekilde belirlenmesi önem kazanmıştır. Bu amaca yönelik kadro araştırmalarının (iş analizi, norm kadro ve iş değerlendirmesi vb.) yapılması ile ilgili görev ve yetkiler, 1960 yılından itibaren çıkarılan mevzuatta (160, 657, 1322 ve 1327 sayılı Kanunlar; 190, 217 ve 308 sayılı KHK'ler; ve bunlarla ilgili Yönetmelikler) yerini almış; gerek kamu kurum ve kuruluşları gerekse bu alanda yetkili temel kuruluşlar olan Maliye Bakanlığı ile Devlet Personel Başkanlığı'na (DPB) önemli yetki, görev ve sorumluluklar verilmiştir. Ancak, 2000'li yıllara kadar, çoğu KİT'lerde olmak üzere bazı istisnai örnekler hariç, bu yetkilerin layıkıyla kullanılarak kamu yönetimi çapında kadro araştırmaları (norm kadro çalışması dahil) yapıldığı söylenemez (bkz. Ömürgönülşen, 1987 ve 1988; Öktem ve Ömürgönülşen, 1989).

Türkiye'de kamu personeli sayısının nüfusa, toplam istihdama ve işgücüne oranlarının OECD standartlarının altında kalmasına rağmen kamu personelinin kamu kurum ve kuruluşları arasındaki, bu kuruluşların çeşitli birimleri arasındaki, merkez ve taşra teşkilatları arasındaki ve coğrafi bölgeler arasındaki dağılımındaki dengesizlikler; devletin bir istihdam kaynağı olarak görülmesi ve her türlü kayırmacılık sonucunda kamu personelinin nitelik açısından yetersizliği ve kamu hizmetlerinin kalitesindeki düşüklük kamu personelinin sayısının sürekli olarak tartışılmasına neden olmaktadır

(Ömürgönülşen, 2000: Bölüm: V ve 2005: 399-401). Özellikle son yıllarda, kamu yönetiminde norm kadro çalışmalarının yapılmasındaki temel amaç aşırı personel kullanımını önleyici bir istihdam politikasıyla verimliliği artırmak ve kronikleşmiş kamu mali açıklarını personel maliyetlerini düşürmek suretiyle azaltmak olmuştur (Timur, Kılıç, Arslan, Aydın, 2003: 299-300).

Nitekim, 2000 yılından itibaren hem yukarıda sözü edilen ekonomik amaç hem de atama ve yükseltmelerde her türlü kayırmacılığın önlenmesi amacı bağlamında norm kadro konusu Bülent Ecevit'in Başbakanlığındaki DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti döneminde gündeme gelmiştir. 6 Aralık 2000 tarih ve 2000/1658 sayılı "Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Yapılacak Norm Kadro Çalışmalarında Uyulacak Usul ve Esaslar Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı" (R.G. 24266) ve bu Karar çerçevesinde yayımlanan 11 Temmuz 2001 tarih ve 2001/39 sayılı "Norm Kadro Çalışmalarına İlişkin Çalışma Takvimi ve Norm Kadro Çalışmalarında Dikkat Edilecek Hususlar Hakkındaki Başbakanlık Genelgesi" (R.G. 24459) ile kamu kurum ve kuruluşlarında yürütülecek norm kadro çalışmalarında izlenmesi gereken yol ve yöntemler belirlenmiş ve bu çalışmaların Devlet Personel Başkanlığı ve Maliye Bakanlığı denetiminde 2001-2003 yılları arasında tamamlanması öngörülmüştür. Abdullah Gül'ün Başbakanlığını yaptığı I. AKP Hükümeti tarafından hazırlanan "Acil Eylem Planı"nda (Başbakanlık, 2002b) norm kadro çalışmalarına devam edileceği vurgulanmış; ve bu yaklaşım, Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlığını yaptığı II. AKP Hükümeti tarafından da, esas itibarıyla, benimsenmiştir.

Norm kadro çalışmalarına çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında 2001 yılından itibaren yeni bir umutla başlanmış olmasına rağmen, kimilerinde bu çalışmalar tamamlanamamış; tamamlanmış olanlar ise Kasım 2002'deki hükümet değişikliği ve AKP Hükümetleri tarafından gündeme getirilen genel kamu yönetimi ve yerel yönetim reformları sebepleriyle DPB'de onaylanmadan beklemeye alınmıştır.

Norm kadro çalışmalarında kullanılacak temel ilke ve yöntemlerle, bu çalışma projelerinin onaylanıp yürürlüğe konulması ile ilgili hususların konuyla ilgili taraflarca (DPB, Maliye Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR,

³ Türkiye'de işçi sendikalarını ve özellikle de kamu görevlileri sendikalarını düzenleyen mevzuat gereğince hiç de azımsanamayacak kategori ve sayıda kamu görevlisi sendika hakkından mahrum bırakılmıştır. Önemli bir bölümünü öğretmenler oluşturmak üzere, kamu görevlileri sendikalarına kayıtlı kamu görevlileri sayısı bu sendikalara üye olabilecek toplam kamu görevlileri sayısı itibarıyla de hala büyük bir çoğunluğu oluşturmaktan uzaktır (bkz. http://www.calisma.gov.tr/CGM/kamu_gorevlileri_sendikaları_uye_sayisi.htm). Her ne kadar söz konusu kamu görevlileri sendikalarının kamu işçileri haricindeki kamu görevlilerinin tümünü temsil ettikleri söylenemese de bu sendikaların tutumunu tespit etmek konumuz açısından önem taşımaktadır.

TODAİE, MPM, sendikalar, üniversiteler vs.) önceden kapsamlı bir şekilde belirlenmemiş olması; kamu mali açıkları ve istihdam fazlası açısından hangi kamu kurum ve kuruluşlarına öncelik verileceğinin tespit edilmemiş olması; DPB tarafından geliştirilmiş ve "Norm Kadro El Kitabı"nda (bila tarih) yer alan iş analizi anket formu ve norm kadro kılavuzundaki teknik eksiklikler; uygulamada kamu kurumları ile DPB ve Maliye Bakanlığı arasındaki koordinasyon eksikliği; ve kamu kurumlarında oluşturulan norm kadro ekiplerinin yapısındaki yetersizlikler (bkz. Aykaç ve Yayman, 2003; ve Timur, Kılıç, Arslan, Aydın, 2003) bu yıllarda yürütülen norm kadro çalışmalarının başarısını ve bunların uygulamaya konma olasılıklarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Son yıllarda kamu yönetiminde yapılan norm kadro çalışmalarında, halkın ihtiyaç duyduğu hizmetler ve bu hizmetlerin gerektirdiği sayıda ve nitelikte kadroların belirlenmesinden ziyade özelleştirmeyi temel alan bir yönetim yaklaşımı ile kamu gelirlerinin borç ödemeleri için kullanıldığı bir bütçe anlayışı altında istihdamın azaltılması ve esnek istihdama geçişin hedeflendiği söylenebilir. Nitekim, bu çalışmalarda, genellikle, mevcut kadroların belirli oranlarda (%10, %20 gibi) tırpanlanması yolu seçilmiş; teknik çalışmalar sonucu ortaya çıkan kadro ihtiyaçları da, yine genellikle, göz ardı edilmiştir. Yine son yıllardaki norm kadro çalışmalarının hiç de küçümsenemeyecek bir bölümünün, merkezi yönetimin taşra teşkilatının ve bunlara ait görevlerin önemli bir parçasının gündemde olan genel kamu yönetimi ve yerel yönetim reformları ile birlikte yerel yönetimlere aktarılacak veya özelleştirilecek olması karşısında geçersiz kalma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu söylenebilir (örn. bkz. TÜRKİYE KAMU-SEN, 2003: 20-21).

Türk kamu yönetiminde, son yıllardaki norm kadro ile ilgili mevzuat düzenlemeleri ve uygulamalarının en kapsamlısı ve en tartışılısı, hiç şüphesiz ki, Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki (MEB) düzenleme ve uygulama olmuştur. MEB, 10 Ağustos 1999 tarihinde (R.G. 23782) norm kadroların belirlenmesine ilişkin olarak "Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurumların Yönetici ve Öğretmenlerinin Norm Kadrolarına İlişkin Yönetmelik"i çıkartmış, ve böylece yönetici ve öğretmen norm kadrolarının yeniden belirlenmesini amaçlamış ve bununla ilgili teknik ayrıntıları düzenlemiştir. MEB, ayrıca, 10 Mart 2000 tarih ve 2000/28 sayılı bir Genelge ile norm kadro uygulama

ilkelerini belirlemiştir. Zaman içerisinde uygulamaya dönük bazı değişikliklerle birlikte bu mevzuat, özellikle norm kadro dışında kalan öğretmenlerin yönetimin belirlediği bölge ve okullarda çalışma zorunluluğu, böyle bir imkan yoksa süresiz-ücretsiz izinli sayılmaları, eş durumundan tayin gibi konularda getirilen sınırlamalar, Halk Eğitim Merkezleri'ndeki öğretmen kadrolarının herhangi bir sebeple boşalması halinde bu kadrolara atama yapılmaması ve buralardaki eğitim-öğretim faaliyetlerinin geçici personel ile yürütülmesi gibi sebeplerle ciddi bir biçimde eleştirilmiş ve hatta norm kadro uygulaması ile birlikte eğitim hizmetinde "esnek istihdam"a geçişin yolu açıldığı iddia edilmiştir (Ertürk-Keskin ve Güneşer-Demirci, 2003: 33-35). MEB'deki uygulama başta olmak üzere, çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarındaki norm kadro uygulamaları hakkındaki eleştiri ve şikayetler son birkaç yılda hem yazılı basına hem de internet ortamındaki kamu görevlileri ile ilgili sitelere (bkz. <http://www.memurlar.net>) yansımıştır.

2. Kamu Görevlilerini Temsil Eden Sendikaların Norm Kadro Çalışmalarına İlişkin Tutumları

1980'lerin başlarından itibaren dönemin elverişli siyasal ve ekonomik koşulları altında işveren sendikaları, norm kadroyla doğrudan bağlantılı olan iş analizi, iş gruplandırma, iş ve performans değerlendirme gibi tekniklerin verimliliği artırmak için kamu işyerlerinde uygulamaya sokulması için bunlara toplu iş sözleşmelerinde açıkça yer verilmesi gerektiğini daha açık bir şekilde vurgulamaya başlamışlardır (örn. bkz. TİSK, 1983). Yine bu yıllardan itibaren, dünyadaki genel Yeni Sağcı politikaların etkisi altında, çeşitli hükümet programları ile kalkınma programlarında buna benzer önlemlerin tüm kamu görevlilerini kapsayacak şekilde kamu yönetimine yaygınlaştırılması hedef olarak belirlenmiştir (örn. bkz. Öktem ve Ömürgönülşen, 2003). Bu eğilim, 1990'ların sonu ve 2000 yılların başlarında yaşanan ve ardısıra gelen ekonomik krizlerin etkisiyle ve de IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının da bastırmasıyla, gerek farklı siyasal eğilimlerdeki hükümet programlarında gerekse de bu hükümetler tarafından hazırlanan ekonomik-yönetmelik eylem planlarında açıkça görülmektedir (örn. bkz. Başbakanlık, 2002a ve 2002b).

Ancak, gerek kamu işçilerini temsil eden işçi sendikalarının gerekse memurlar dahil diğer kamu görevlilerini temsil eden kamu görevlileri sendikalarının bu konulara bakış açıları genellikle kuşkulu ve olumsuz olmuştur. Örneğin, 1980 sonrası kamu işçilerini ağırlıklı bir biçimde temsil eden TÜRK-İŞ, başta MESS olmak üzere işveren sendikalarının öne sürdükleri görüşün aksine, maliyet-ücret-verimlilik ilişkisinde sadece çalışanların sosyo-ekonomik haklarını kısıtlamaya yönelik bu tür (çalışanlara rağmen) girişimlerin uzun dönemde verimliliğin artırılmasında etkili olamayacağını savunagelmıştır (örn. bkz. 1986: 7-9). Yazarlar tarafından TÜRK-İŞ yetkilileriyle Şubat 2004'te yapılan görüşmelerde, işsizliğin ve nitelsiz işgünün yüksek olduğu ülkemizde norm kadro, iş değerlendirme ve benzeri çalışmaların aslında lüks kaçtığı; bunların daha ziyade kamu işçileri ücret maliyetlerinin geriletilmesi amacıyla hizmet ettiği vurgulanmıştır. Bu yetkililer, özellikle norm kadro tarzı tekniklerin uygulanmasının kamu ve özel şirketlerin yönetim erkinin bir parçası olarak görüldüğü; ve çalışanların yönetime katılımı gerçek anlamda gerçekleştirilemediği için işçi sendikalarının norm kadro çalışmalarından çok iş değerlendirmesi ve ücret gruplandırmasına önem verdiklerini ifade etmişlerdir.

1982 Anayasası'nın 53. maddesine 1995 tarih ve 4121 sayılı Kanunla getirilen ek hükümler ve bu hükümlerin uygulanmasına ilişkin usullerin düzenlenmesi amacıyla 25. Haziran 2001 tarihinde çıkarılan 4688 sayılı "Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu" ile Türkiye'de kamu görevlileri sendikaları hukuki temele oturtulmuştur. Böylece, 1990'lı ortaya çıkıp hızla gelişmeye başlayan kamu görevlileri sendikalarının norm kadro ve onunla ilgili teknikler konusundaki görüşleri, işçi sendikalarına benzer şekilde, genelde olumsuz veya en azından temkinlidir. Ancak, bu sendikaların konuya bakış açıları, temsil ettikleri siyasal ideolojiye ve hatta organik bağları olmasa bile sempati duydukları siyasal parti ve iktidarlara göre değişebilmektedir.

Siyasal yelpazenin solunda yer alan KESK'in ve ona bağlı sendikaların (özellikle Eğitim Sen'in) bu konudaki görüşleri son derece belirgindir. KESK, temelleri 1980'li yıllardan itibaren IMF ve Dünya Bankası ile imzalanan anlaşmalar tarafından atılan ve AKP Hükümeti'nin 2003 yılında gündeme getirdiği "kamu yönetimi reformu"nu kamu çalışanlarının haklarına ve onların örgütlü gücüne karşı yeni bir saldırı olarak görmektedir. KESK'e göre, bu "reform"un temelini, kamu sektörünün

"piyasanın işleyişine ayak uydurması" ve "sermayenin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi" ve sonuç olarak da, başta eğitim ve sağlık olmak üzere, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi oluşturmaktadır. Yine bu bağlamda dile getirilen ve uygulamaları devam eden toplam kalite yönetimi ve norm kadro gibi "modern" yönetim teknikleri kamu kesiminde esnek istihdam ve sözleşmeli personel statüsüne geçişin ilk adımlarıdır (örn. bkz. 2004; ve Eğitim Sen, 2004: 2-3).

Eğitim Sen, kamu yönetiminde reform çerçevesinde gündeme getirilen toplam kalite yönetimi ve norm kadro uygulamalarının oldukça süslü ve kolay kolay kimsenin reddedemeyeceği küreselleşme ve yeniden yapılanma söylemleri ile halkın karşısına çıktığını; bu söylemlerden etkilenen pek çok kamu çalışanının bu uygulamalara başlangıçta olumlu yaklaştığını; ancak uygulamaların kamu çalışanları için hiç de söylendiği gibi olumlu sonuçlar vermediğini iddia etmektedir. Eğitim Sen'e göre, hizmet kalitesinin artırılması, müşteri memnuniyetinin sağlanması, kaynakların verimli kullanılması, katılımcılık ve insan merkezilik gibi söylemlerle gündeme gelen toplam kalite yönetimi, aslında, başta eğitim ve sağlık olmak üzere kamu hizmetlerini ticari bir metaya, okullar ve hastaneler dahil kamu kuruluşlarını birer şirkete, kamu hizmeti alan vatandaşları ise birer müşteri haline dönüştürme isteğinin ilk adımını oluşturmaya yönelik bir tekniktir (bkz. Aydoğanoglu, 2003: 129).

KESK'e göre, norm kadro uygulamaları da, esnek istihdam ve memurluktan sözleşmeliliğe geçişin teknik hazırlığı işlevini yürütmektedir. Eğitim Sen, MEB tarafından 1999 yılında çıkarılan norm kadro ile ilgili Yönetmeliği'nin, "öğretmen dağılımındaki dengesizliğin giderilmesi", "bazı okullardaki öğretmen yığılmasını önleyerek öğretmensiz okulun kalmaması", "personel ve kaynakların dengeli dağılımını sağlayarak eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması", "atamalarda torpilin ortadan kaldırılması" gibi gerekçeler ileri sürülerek oluşturulduğunu ve uygulamaya konulduğunu ifade etmektedir. Eğitim Sen'e göre, bu amaçlara karşı çıkmak kesinlikle mümkün değildir. Ancak, kaşı çıkılan husus, bu Yönetmeliğin ve buna benzer norm kadro uygulamalarının arka planındaki "asıl" niyetlerdir. Bu asıl niyetler, eğitimin özelleştirilmesi, öğretmenlerin kalıcı örgütlenme özgürlüğüne darbe vurulması, sözleşmeli öğretmenliğe geçiş ile öğretmenlerin iş güvencelerinin tehdit edilmesidir (2000: 3, 10-11). Yazarların, Şubat 2004'te Eğitim Sen

yetkilileriyle yaptıkları görüşmelerde de, bu görüşler aynen dile getirilmiştir.

Sağ (milliyetçi) bir siyasal çizgiyi takip eden TÜRKİYE KAMU-SEN ise bu konularda KESK'e göre çok daha pragmatik ve bir o kadar da eklektik bir yaklaşım sergilemektedir. TÜRKİYE KAMU-SEN, yayınlarında, dünyada gelişen teknoloji ile birlikte değişen yönetim anlayışının Türkiye'de de kamu yönetiminin değişimini gündeme getirdiğini kabul etmektedir (örn. bkz. 2003: 1 ve 2004: 58-69). Böylece, TÜRKİYE KAMU-SEN, başta kamu istihdamının işsizliği olmak üzere, kamu yönetimi alanında reform ihtiyacı konusundaki küreselleşme söylemini (paradoksal olarak ulus devletin korunması konusu hariç) (örn. bkz. TÜRKİYE KAMU-SEN, 2003: 58 ve 2004) benimsemekte; ancak bu alandaki gelişmelerin kamu görevlileri açısından yaratacağı sakıncaları dile getirmekten de geri kalmamaktadır. Bu Konfederasyona göre, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması kapsamında AKP Hükümeti tarafından gündeme getirilen yeni kamu personel rejimi, kamu istihdamı ile ilgili sorunların çözümüne yönelik bütüncül bir yaklaşım getirmemekte; aksine kamu personel kadroları ve mevcut personel sayılarının azaltılmasını ve sözleşmelilik dahil esnek istihdamı temel almaktadır (örn. bkz. 2003: 55-56 ve 2004: 108). Yine bu bağlamda, son birkaç yıldan beri uygulanan norm kadro tekniği, kamu sektöründe çalışan sayısının azaltılmasında ve esnek istihdama geçişte yeni bir araç olabilir (2003: 20-21).

Yazarlarca TÜRKİYE KAMU-SEN yöneticileriyle Şubat 2004 içerisinde yapılan görüşmelerde, söz konusu yöneticiler, devletin yeniden yapılandırılması çerçevesinde norm kadro, toplam kalite yönetimi, performans değerlendirme ve performans dayalı ücret gibi modern yönetim tekniklerinin kamu yönetiminde kullanılabileceğini; ancak, doğrudan iş güvencesini tehdit eden esnek istihdama aynı zamanda Anayasa'ya göre kamu görevlileri devletin asli ve sürekli görevlerini yerine

getirdiklerinden dolayı karşı çıktıklarını ifade etmişlerdir. Sendika yöneticileri, yönetimde etkinliğe yönelik modern tekniklerin objektif kriterler ışığında ve TODAİE, MPM, üniversiteler gibi kuruluşların teknik gözetiminde uygulanabileceğini; bununla birlikte, kural olarak kişiyi değil işi esas alması gereken norm kadro çalışmalarının uygulamada kadrolaşmanın yeni ismi haline dönüşmemesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Yine sağ (muhafazakar) siyasal çizgide bulunan MEMUR-SEN'in, yayınlarında kamu görevlilerinin sosyo-ekonomik statülerinin korunup geliştirilmesi konusunda bir kamu görevlileri sendikası olmanın gerektirdiği asgari duyarlılığı göstermekle birlikte, yapmış olduğu kimi yayınlarda, kitlesel eylemlerde, basın açıklamalarında ve hükümet yetkilileriyle yaptığı çalışmalarda "eşit işe eşit ücret", "atamalarda liyakat, kariyer ve performans ilkelerine uyulması" ve "kamu hizmetlerinde verimlilik ve kaliteyi sağlamak üzere toplam kalite yönetimi da dahil olmak üzere personelin gerekli bilgi ve beceri ile donatılması" gibi hususlarda (örn. bkz. 2003: 10 ve 2004a: 1) litera-türdeki ve uygulamadaki küreselleşme söylemine oldukça yaklaştığı görülmektedir. Yine bu bağlamda, MEMUR-SEN ve bağlı sendikalar (örn. Eğitim-Bir-Sen), kimi eleştirilerine rağmen (örn. Kanun Tasarısının hazır-

lanmasında sendikaların ve bir çok sivil toplum kuruluşunun görüşünün alınmaması; kamu hizmetlerinin verimsiz ve kötü görülmesinden kamu görevlilerinin sorumlu gösterilmesi; kamu çalışanlarının haklarının özellikle sözleşmeliliğe geçiş karşısında korunması), AKP Hükümeti tarafından hazırlanan "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı"nın bir ihtiyaçtan kaynaklandığını vurgulamakta ve Tasarının genel yaklaşımını, amaç ve temel ilkelerini benimsemektedirler (örn. bkz. MEMUR-SEN, 2004b: 4-5; Eğitim-Bir-Sen, 2004: 4). Norm kadro konusuna gelince, özellikle MEB'deki uygulama karşısında Eğitim-Bir-Sen, uygulamada öğretmenler aleyhine oluşan sorunları dile

getirmekte; ancak KESK gibi doğrudan norm kadro tekniğini hedef almamaktadır (örn. bkz. Eğitim-Bir-Sen, 2003: 5).

Şubat 2004 içerisinde görüşülen MEMUR-SEN yöneticileri, yazarlara, mevcut AKP Hükümeti'nin kamu yönetimi alanında uygulamaya çalıştığı reform çalışmalarını, ilke olarak, desteklediklerini ifade etmişlerdir. Bu görüşmelerde, söz konusu yöneticilerin, dünyadaki devleti küçültme politikaları çerçevesinde AKP Hükümeti tarafından yürütülen çalışmalara (devlet memuru-hükümet memuru ayrımı; sözleşmeli kamu görevlisi uygulaması; norm kadro; performans dayalı sözleşme ve ücret politikası vb.) tepki göstermekten ziyade bunları kamu yönetiminde verimliliği artırmaya yönelik çabalar olarak gördükleri izlenimi uyanmıştır.

Değerlendirme

Yöntemi ve uygulama takvimi iyi belirlenmiş norm kadro çalışmalarının, kamu yönetimindeki işyüküne paralel kadro sayısının belirlenmesi; söz konusu kadronun içerdiği görevlerin belirli standartlara bağlanması; ve bu standartlara uygun kamu görevlilerinin işe alınmaları ve yükselmelerinde önemli bir işleve sahip olduğu bir gerçektir. Ancak, unutulmamalıdır ki, Türk kamu yönetiminin ve özellikle de Türk kamu personel istihdamı ve rejiminin içinde bulunduğu durum sadece norm kadro ve benzeri yönetsel tekniklerin uygulanmasıyla kolayca düzeltilemeyecek derecede tutarlılığını ve ahengini yitirmiştir. Bu tür yönetsel teknikleri adeta sihirli birer değnek gibi görmek yerine ilgili tarafların oydaşmasını sağlayacak şekilde daha bütüncül bir yeniden düzenleme çabasına girişmek çok daha faydalı bir yaklaşım olacaktır.

Bu sebeple, Türk kamu yönetiminde farklı statülerde istihdam edilen kamu görevlilerinin norm kadro konusundaki genelde olumsuz kanaatlerini ve geçerli endişelerini dikkate alan; çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında son yıllarda uygulanan norm kadro çalışmalarında ortaya çıkan sıkıntıları göz ardı etmeyen; ve kamu görevlilerini temsil eden sendikaların argümanlarını değerlendiren bir yaklaşım benimsenmelidir. Böyle bir yaklaşımla gerçekleştirilecek olan norm kadro çalışmaları, kamu yönetiminin belirli alanlarında gereksiz kadro ve personel yığılmalarının önlenmesi, gerek duyulan alanlara kadro ve personel takviyesi

yapılması, kişisel ve siyasi kayırmaya dayalı atamaların engellenmesi ve bu suretle liyakat ilkesinin hayata geçirilmesinde önemli bir araç haline gelebilecektir.

Kaynakça

Aydoğanoglu, E. (2003), Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi Gerçeği, Ankara: Eğitim Sen.

Aykaç, B. ve H. Yayman (2003), "Kamuda İnsan Kaynakları Planlamasının Bir Aracı Olarak Norm Kadro Çalışmaları", Ç. Gümüşsuyu, F. Kartal, E. Tural ve Y. Yıldırım (der.), Kamu Yönetiminde Kalite 3. Ulusal Kongresi Bildirileri içinde, Ankara, TODAİE, 295-314.

Başbakanlık, T.C. (2002a), Kamuda Saydamlığın Artırılması ve Etkin Yönetim, Ankara: T.C. Başbakanlık.

Başbakanlık, T.C. (2002b), Acil Eylem Planı, Ankara: T.C. Başbakanlık.

Bilgin, K. U. ve N. Aytürk (2003), "Türkiye'de Kamu Kuruluşlarında Norm Kadro", Türk İdare Dergisi, 75 (438).

Bozkurt, Ö. ve T. Ergun (1998), Kamu Yönetimi Sözlüğü, Ankara: TODAİE.

Bramhan, J. (1988), Practical Manpower Planning, (4.Bası), London: Institute of Personnel Management.

Canman, D. ve M. K. Öktem, (1992), "Kamu Yönetiminde İnsan Kaynağının Geliştirilmesinde İnsangücü Planlaması", Amme İdaresi Dergisi, 25(4), 31-55.

DPB (Tarihsiz), Norm Kadro El Kitabı, Ankara: DPB.

EDOK (2004), "Kamu Sektöründe Norm Kadro Çalışmaları: Kamu Görevlilerinin Bu Çalışmalara Karşı Tutumları", Kişisel Gelişimde Çağdaş Yönelimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde, 27-28 Nisan 2004, Balgat-Ankara: Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı, 259-266.

Eğitim-Bir-Sen (2003), "Öğretmen Ailesi Parçalanıyor", Eğitim-Bir-Sen Bülteni, 2(21), 5.

Eğitim-Bir-Sen (2004), "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı Hakkında Eğitim-Bir-Sen'in Yaklaşımı", Eğitim-Bir-Sen Bülteni, 3(23), 4.

Eğitim Sen (2000), Norm Kadro Yönetmeliği'nin Anormallliği, Ankara: Eğitim Sen.

Eğitim Sen (2004), "Emekçilere ve Halka Yönelik Kapsamlı Saldırı Devam Ediyor!", Eğitim Sen Aylık Bülten, (Aralık-Ocak), 2-3.

Ertürk-Keskin, N. ve A. Güneşer-Demirci, Eğitimde Çürüyüş, KİGEM Özelleştirme Değerlendirmeleri, No.1, Ankara: KİGEM.

Kalkandelen, A.H. (1976), Reorganizasyon ve Norm Kadro, Ankara: Önder Matbaası.

Kalkandelen, A.H. (1984), Kadrolama Yöntem ve Teknikleri, Ankara: Sümerbank.

Kalkandelen, A.H. (1987a), Norm Kadro ve Teknolojisi, Ankara: MPM.

Kalkandelen, A.H. (1987b), "Norm Kadro Kılavuzu", Amme İdaresi Dergisi, 20(4), 111-130.

Eğitim-Bir-Sen (2004), "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı Hakkında Eğitim-Bir-Sen'in Yaklaşımı", Eğitim-Bir-Sen Bülteni, 3(23), 4.

Eğitim Sen (2000), Norm Kadro Yönetmeliği'nin Anormalliği, Ankara: Eğitim Sen.

Eğitim Sen (2004), "Emekçilere ve Halka Yönelik Kapsamlı Saldırıları Devam Ediyor!", Eğitim Sen Aylık Bülten, (Aralık-Ocak), 2-3.

Ertürk-Keskin, N. ve A. Güneşer-Demirci, Eğitimde Çürüyüş, KİGEM Özelleştirme Değerlendirmeleri, No.1, Ankara: KİGEM.

Kalkandelen, A.H. (1976), Reorganizasyon ve Norm Kadro, Ankara: Önder Matbaası.

Kalkandelen, A.H. (1984), Kadrolama Yöntem ve Teknikleri, Ankara: Sümerbank.

Kalkandelen, A.H. (1987a), Norm Kadro ve Teknolojisi, Ankara: MPM.

Kalkandelen, A.H. (1987b), "Norm Kadro Kılavuzu", Amme İdaresi Dergisi, 20(4), 111-130.

Kalkandelen, A.H. (Bila Tarih), Reorganizasyon ve Norm Kadro: Kadro Yönetimi, (6. Bası), Ankara: Adil Yayınevi.

KESK (2004), "AKP'nin Yasası Bozuk Düzeni Değiştirmez! Çözüm: Halktan Yana Gerçek Reformda", KESK'in Sesi, Özel Sayı: 81(Şubat).

MEMUR-SEN (2003), "MEMUR-SEN'in Kalite Politikası", MEMUR-SEN Bülteni, 8 (Mayıs), 10.

MEMUR-SEN (2004a), "MEMUR-SEN Yetkiye Koşuyor", MEMUR-SEN Bülteni, 9 (Şubat), 1.

MEMUR-SEN (2004b), "MEMUR-SEN Konfederasyonu Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı Rapor Özeti: Böyle

bir Yasa Gereklidir", MEMUR-SEN Bülteni, 9 (Şubat), 4-5.

Öktem, M. K. ve U. Ömürgönülşen (1989), "Türkiye'de İş Çözümlemesi Çalışmaları Üzerine", MPM, Verimlilik Dergisi, 1989(3), 27-46.

Öktem, M. K. (1991), "Türk Kamu Yönetiminde İnsangücü Planlaması Uygulamaları", Türk İdare Dergisi, 390 (Mart), 163-197.

Ömürgönülşen, U. (1987), "Türkiye'de Kadro Rejiminin Gelişimi (I), Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(1-2), 69-95.

Ömürgönülşen, U. (1988), "Türkiye'de Kadro Rejiminin Gelişimi (II), Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(1-2), 127-152.

Ömürgönülşen, U. (2000), Staff Cutback as a Strategy of the Policy of the Withdrawal of Government: An Analysis of the Motherland Party Governments' Strategy of Staff Cutbacks in the Turkish Civil Service (1984-1990), (basılmamış doktora tezi), Leicester University (England), Public Sector Economics Research Centre, Leicester.

Ömürgönülşen, U. (2005), "Staff Cutback as a Strategy of the Policy of the Withdrawal of Government: A General Assessment of the Motherland Party Governments' Strategy of Staff Cutback in the Turkish Civil Service (1984-1990), Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 23(1), 371-417.

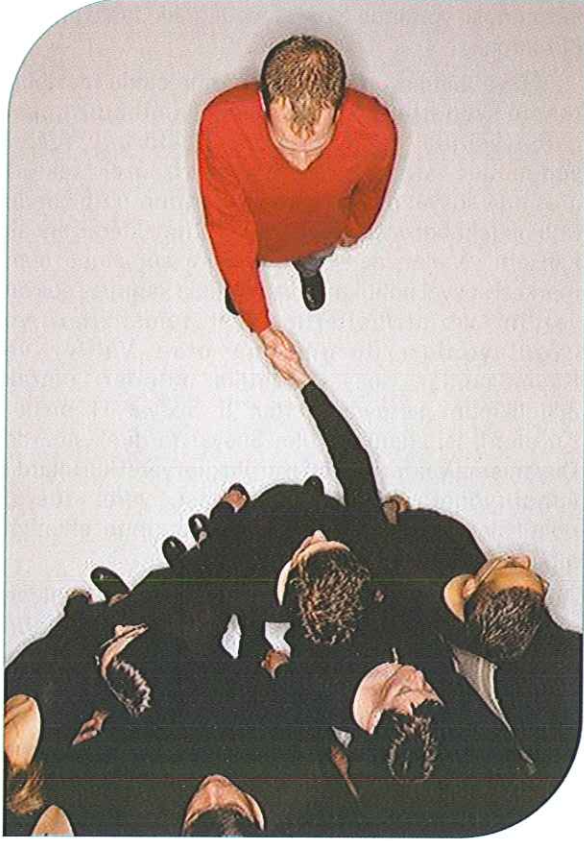
Timur, H. (1986), "Norm Kadro ve İş Değerlendirmesinin Emek Verimliliğine Etkisi", Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(1-2), 149-164.

Timur, H. (1990), "İş Değerlendirmesinden Önce Yapılması Gerekli Çalışmalar", Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(1), 141-148.

Yerel Yönetimlerde Sosyal Politika Uygulamaları

Doç. Dr. Ali SEYYAR

(Sakarya Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi-Öğretim Üyesi)

Giriş

Bir sosyal devlet¹ olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni temsil eden kamu görevlileri, Türk idare sisteminin yerel boyutunu göz önünde bulunduracak olursak, İl ve İlçelerin en büyük mülki amirleri durumunda olan Valiler ve Kaymakam-lardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, yerel kamu yöneticileri

olarak sınıflandırabileceğimiz bu idareciler, merkezi sosyal politikalarının yerel uygulayıcılarıdır. Sosyal devletin uygulama aracı olan yerel sosyal politika, sadece Valilerin ve Kaymakamların uhdesinde değildir. [Büyükşehir] Belediye başkanlarını da yerel sosyal politika aktörleri arasında saymakta fayda vardır. Sosyal politika ile ilgili temel konular ve sorumluluklar açısından büyük yetkilerle donatılmış olan yerel kamu yöneticileri, bulundukları bölgedeki sosyo-ekonomik sorunların çözümünde ve dezavantajlı sosyal grupların mağduriyetlerinin giderilmesinde etkin bir rol üstlenmektedirler. Bu makalemizde, yerel kamu yöneticileri olarak adlandırdığımız kişilerin sosyal politika uygulamaları eleştirel bir biçimde değerlendirilecektir.

Yerel Sosyal Politikaların Oluşumu ve Hedefleri

Bir ülkede, gerek makro, gerekse mikro boyutuyla sosyal politika² ve alanlarının oluşumunu ve gelişimini etkileyen çok sayıda sosyal, iktisadi ve siyasî unsur bulunmaktadır.

Ancak, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde siyasî unsur, yani kamu yönetimi, sosyal politikanın gelişimini etkileyen en önemli güçtür. Çünkü Batı ülkelerinde sosyal politika, sosyal ve iktisadi gelişmeyle birlikte ortaya çıkan ve sosyal tarafların (devletin, sendikaların, sivil toplum örgütlerinin) ortak gayretleriyle biçimlenen bir tedbirler bütünü iken, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde bu tedbirler, ağırlıklı olarak kamu yönetimi tarafından biçimlendirilmektedir.

Sosyal politika kapsamına giren konular, genelde merkezi yönetimin ülkenin millî stratejileri ve hedefleri doğrultusunda belirlenmesi ile

¹ Sosyal Devlet, ile ilgili olarak bir çok kavramsal açıklama mevcuttur. Sosyal bilimcilerden bazıları Sosyal Devleti, "liberal devletlerin kendi yapıları içinde özellikle 20. yüzyılın 2. yarısından sonra, kapitalist sistemin iradesini zorlama neticesinde ortaya çıkan, iktisadi ve sosyal alanlarda planlama, düzenleme ve gerektiğinde piyasalara ve sosyal hayata aktif müdahaleyi öngören, toplumun bütün kesimlerine geniş kapsamlı sosyal güvenlik ve sosyal adalet sağlayıcı sosyal politikaları uygulamayı gerekli gören sosyo-politik bir siyasî örgütlenme sistemi" olarak tanımlamaktadır. Hakikaten Sosyal Devlet, toplumdaki refah düzeyi açısından mevcut farklılıkları gidermeyi uğraşmakta ve orta tabaka oluşturmak maksadıyla da özellikle alt gelir gruplarının sosyo-ekonomik durumlarını değişik sosyal politikalar aracılığıyla iyileştirmeyi hedeflemektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Seyyar, Ali; Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük); Beta Yay.; İstanbul; 2002; ss. 496-499.

² Farklı siyasî-fikrî ekollere ve dünya görüşlerine bağlı olarak sosyal politikayı değişik açılardan bakmak mümkündür. Örn.: 1.) Sosyologlar için sosyal politika, sosyal sorunların belirlenmesi ve bunların mahiyetidir. Ayrıca, sosyal hizmetlerin bu sorunların çözümünde aldığı rol da sosyologları ilgilendirir. Buna göre sosyal politika, çözüm stratejilerinin üzerinde durulmayan bilimsel bir araştırma dalıdır. 2.) İktisat bilimcilerine göre sosyal politika, gelir ve servet dağılımı politikasıdır. Buna göre, birincil ve ikincil gelir dağılımı politikaları uygulanması halinde, sosyal politikanın gerekleri yerine getirilmiş olur. 3.) Hukukçulara göre sosyal politika, sosyal kurallardan müteşekkil bir sosyal hukuk sistemidir. 4.) Ontoloji, psikoloji, ahlak ve din uzmanlarına göre sosyal politika, insanların fitratına ve benimsenen ahlaki değerlere göre düzenlenen (düzenlenmesi gereken) sosyal tedbirlerin ve uygulamaların bütünüdür. Bilimsel yaklaşımla sosyal politika, sosyal ahlak ilmidir. Daha fazla bilgi için bkz. Seyyar, Ali; Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük); Beta Yay.; İstanbul; 2002; ss. 544-546.

gerçekleştirilmektedir. Bunda eleştirilecek fazla bir şey olmamakla birlikte, akla şu soru gelmektedir. Sosyal konuların belirlenmesi ve çözüm odaklı stratejilerin geliştirilmesi sürecinde kamu yetkilerinin yanında kimlerin ve hangi etkinliklerle yer alması gerekmektedir? AB'ye katılım sürecinde sivil ve katılımcı demokrasiyi prensipte benimsemiş olan Türkiye Devleti, son yıllarda klâsik merkezîyetçi (devletçi) anlayıştan vazgeçerek, karar alma sürecine hem sosyal bilimcilere, hem yerel kamu yöneticilerine, hem de sivil toplum kuruluşlarına yer vermektedir.

Örneğin bu doğrultuda Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından "Türkiye'de Sosyal Refah Politikaları Çerçevesinde Sosyal Hizmetler" sloganı ile 2004 yılında tertiplenen "I. Sosyal Hizmetler Şurası", yine aynı yıl bu sefer Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı tarafından "Aile ve Yoksulluk" başlığı altında düzenlenen "IV. Aile Şurası" ve 2005'de gerçekleştirilen gündemi "Yerel Yönetimler" olan II. Özürlüler Şurası, değişik sosyal alanlara dönük merkezî ve mahallî sosyal politikaların oluşumuna önemli katkılarda bulunmuştur.

Merkezî ve yerel sosyal politikaların hedefleri, çoğu zaman aynı olmakla beraber, merkezî sosyal politika daha çok kanunî çerçeveyi oluşturmaya yönelik olmaktadır. Yerel sosyal politika aktörleri ise, bunları kendi bölgelerinin sosyo-ekonomik şartlarına ve yöresel yapıya uygun bir biçimde hayata geçirmektedirler. Genel boyutuyla sosyal politikaların hedefleri kısaca şunlardır:

1.) Ferdî muhtaçlığın yanında değişik psiko-sosyal sorunların ve yüklerin ortaya çıkması halinde muhtaç insanlara, sosyal güvenlik yöntemleri (sosyal sigortalar, devletçe bakılma, sosyal yardım ve sosyal hizmetler) çerçevesinde geniş kapsamlı ve çok maksatlı maddî ve mânevî destek ve danışmanlık hizmetleri sunmak.

2.) Sosyo-ekonomik yönden zayıf olan insanların sosyal ve ekonomik durumlarını sürekli olarak iyileştirmek.

3.) Sosyal barışın ve adaletin temini için refah toplumunu oluşturmak.

4.) Akla gelebilecek bütün sosyal risklere ve bunların doğurabileceği her türlü zararlara karşı toplumun bütün üyelerini sosyal güvenlik kapsamı altına almak.

5.) Fırsat eşitliği çerçevesinde insan haysiyetine yaraşır bir hayatın idamesi için tedbirler almak.

6.) Toplumda sosyal bütünleşmeyi ve sosyal

tekamülü oluşturmaktır ve bunun için de sosyal sorumluluk duygusunu geliştirmek.

7.) Kolektif kendi kendine yardım etme ilkesine uygun olarak, gerek kamu alanında, gerekse sivil toplumda sosyal dayanışma ruhunu hayata geçirmek ve sivil toplum örgütlerine katılımcı imkânlar tanımak.

8.) Sosyal ahlâk esaslarının toplumda geçerlilik kazanması yönünde sosyal pedagojik faaliyetlerde bulunmak.

AB'ye katılım müzakereleri sürecinde devletin (kamu yönetiminin) yeniden yapılandırılması çerçevesinde sosyal politika aktörleri (yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, özel sektör) arasında sosyal piyasa şartlarına uygun bir biçimde tatlı bir rekabet yaşanacak gibi görünmektedir, ancak kapsam ve alan açısından gelişim sürecinde olan merkezî sosyal politikanın ve özellikle kamusal sosyal yardım ve hizmetlerin yerel temsilcileri ve uygulayıcıları durumunda olan Valiler ve Kaymakamlar, sosyal politika aktörleri olarak etkinliklerini koruyacaklardır. İl Sosyal Hizmetler Kurulu; İl İstihdam Kurulu; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yönetim Kurulu gibi yerel kurullarda kamu yöneticilerinin yer alması, yerel sosyal politikalarının bundan böyle de kamunun etkinliği altında olacağına işaretidir.

Ancak merkezî ve yerel sosyal politikaların yeniden yapılandırılmasında uluslar arası sözleşmelerin önemini unutmamak gerekir. Çoğunun altına imza atmış olduğumuz uluslar arası sosyal nitelikli sözleşmeler, gerek merkezî, gerekse yerel sosyal politikaların temel esaslarını belirlediği gibi, uygulamaya dönük olarak hangi kriterlerin daha çok dikkate alınması gerektiği noktasında da önemli mesajlar vermektedir.³ Bunların başında sosyal hakların, "ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer bir fikir, millî ve toplumsal köken, mülkiyet, doğum gibi her hangi bir statüye göre ayrımcılık yapılmaksızın kullanılmasını güvence altına alınması" gelmektedir.⁴

Yerel Sosyal Politika Uygulamalarında Yaşanan Sorunlar

Anayasa ve uluslar arası sözleşmeler doğrultusunda yerel kamu yöneticileri, sosyal devlet ilkelerini ve sosyal politika hedeflerini layıkıyla yerine getirmeleri gerekmektedir. Yerel sosyal politika uygulayıcısı vasfını taşımak, bunu gerektirmektedir. Uygulamaya bakıldığında bunun her zaman arzu edildiği bir şekilde gerçekleşmediğini görmek de

³ Örnek teşkil etmesi bakımından uluslar arası sosyal nitelikli sözleşmelerin arasında şu sözleşmeler yer almaktadır: 1.) Atlantik Paketi, 2.) "Filadelfiya Beyannamesi", 3.) "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi", 4.) "Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin 102 Sayılı ILO Sözleşmesi", 5.) "Uluslar Arası Nakliyat İşlerinde Çalışan İşçilerin Sosyal Güvenliğine Dair Avrupa Sözleşmesi", 6.) "Avrupa Ekonomik Topluluğu (Birliği) Antlaşması", 7.) "Avrupa Konseyi Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı", 8.) "Vatandaşlarla Vatandaş Olmayan Kimselere Sosyal Güvenlik Konusunda Eşit İşlem Yapılması Hakkında Sözleşme", 9.) "Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu", 10.) "Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi", 11.) "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslar arası Sözleşmesi"

⁴ BM-Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslar arası Sözleşmesi; m.2.

mümkündür. 2000-2004 yılları arasında cereyan eden dört "örnek" olaydan yola çıkarak, bu gerçeği gün ışığına çıkartmaktaki amacımız, insan haklarına uygun bir sosyal politikanın oluşumuna katkı sağlamaktır. Ayrıca katılımcı demokrasi çerçevesinde aktif sosyal politikaların yerel oluşumuna ve gelişimine dönük bazı somut önerilerde de bulunulacaktır.

Niyetimiz, değerlendirmeye tâbi tuttuğumuz olayların içinde yer alan ve kamu görevi ifa eden sosyal politika aktörlerinin manevî şahsiyetlerini hakaret etmek değildir. Biz, basında da yer almış olan bu olayları sadece kamusal sosyal politika ve görevinin anlamı perspektifinden eleştirel bir yaklaşımla değerlendireceğiz.

Olay 1:

Marmara bölgesinde 17 Ağustos 1999'da meydana gelen depremde sonra bir İlin Valisine ve kamu görevi yerine getiren birçok yöneticiye, depremzedeler için yapılan prefabrik ev dağıtımında özürlü ve mağdur ailelere öncülük tanındığı için, Özürlüler Günü dolayısıyla Çankaya köşkünde zamanın Cumhurbaşkanı tarafından ödülleri verilir.

Kısa Bir Değerlendirme

Yerel yöneticilerin takdiri şayan sosyal duyarlılıkları için böyle bir törenin tertiplenmesi normal hatta örnek teşkil etmesi bağlamında faydalı görülebilir. Ancak sosyal politika alanında kamu adına zaten bu gibi görevleri yerine getirmek mecburiyetinde olan kişi ve kurumlara, devletin bir üst birimi tarafından bir alt birimine ödül verilmesi, sosyal politika uygulamalarının hem kamusal tekelleşmesine, hem de sivil inisiyatifin dışlanmasına yol açacaktır. Halka rağmen halk için kamusal sosyal politika anlayışının bir tezahürü olan bu anlayış ve uygulama, katılımcı demokrasinin gelişiminin önünü keseceği gibi, sosyal sorunların etkin ve kalıcı bir şekilde çözümlenmesini de zorlaştırmaktadır. Devlet, illa ödül vermek istiyorsa, görevli ve yetkili kıldığı resmî birimlerinden ziyade başarılı sosyal faaliyetlerde bulunan kişi ve sivil toplum kuruluşlarına vermelidir.

Olay 2:

Doğu illerden birinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığıyla kömür ve soba yardımı yapılır. Yardım programının açılışına veya tanıtımına (yerel basının da hazır bulunduğu bir ortamda) Sayın Vali de katılır ve yardım almaya gelen çoğu çarşafli kadınlarla bizzat ilgilenir. Sayın Vali, yardım kampanyasını yürütürken, kadınlardan birisinin yüzünde peçenin olduğunu görür ve 'yüzündeki peçeyi çıkartmazsan yardım alamazsın' tehditinde bulunur.

Kısa Bir Değerlendirme:

Ülkemizde kamusal sosyal yardımdan yararlanma kriterleri, kanunlarca objektif esaslara göre belirlenmesine rağmen, uygulamada bazen "AYRIMCILIK YAPMAMA" ilkesine ters düşecek, insan haklarına uymayan nahoş hadiseler yaşanmaktadır. Bazı Valilerimiz, yardıma muhtaç vatandaşlarımıza kamu (Sosyal Devlet) adına çok insanî bir uygulama olan sosyal (aynî-nakdî) yardım yaparken dahî, bunu insan onur ve haysiyetine uygun bir şekilde yerine getirememektedir. Valiler, özellikle mağdur ve muhtaç vatandaşlara tanınan sosyal hakları, ne kısıtlama, ne de devletin kendilerine tanıdığı bazı hakları ve görevleri başka amaçlar için (basın önünde propaganda yapmak ve bundan ileriye dönük bazı siyasî emeller gütmek, muhtaç vatandaşların manevî şahsiyetleriyle oynamak vb.) kullanma yetkisine sahiptirler.

Olay 3:

Doğu illerimizde görev yapmakta olan bir Valimiz, ilçe ve köylerde gezilerini sürdürürken, merkeze bağlı bir köy yakınlarında yolda merkebin üzerine çocuğuyla binmiş halde giden ve hanımının ise arkadan yayan olarak takip ettiğini gördüğü bir köylü vatandaşımızı makam aracından inerek durdurur. Vali, vatandaşa 'Sen niye merkebin üzerindesin de eşin yayan yol alıyor?' diyerek sinirlenir. Vatandaşın, yörede bayanların merkeplere binmesinin ayıp olduğunu söylemesi üzerine Vali, 'Ayıp olur mu canım? Sen biniyorsun ayıp olmuyor, eşin binince neden ayıp olsun? Bayana saygı göstermek lazım', diyerek eşinin merkebe binmesini ister. Ancak, Valinin müdahalesine ve azarlamasına rağmen eşi de, 'Ayıptır' diyerek binmeyi reddeder.

Kısa Bir Değerlendirme

Aile fertlerinin de tepkisinden anlaşılabileceği üzere, âdet, gelenek, örf gibi sosyolojik gerçeklerin kısa zamanda, hele hele devlet baskısıyla, değiştirilemeyeceğinin mümkün olmadığını Sayın Vali herhalde bilmemektedir. Bunun ötesinde Sayın Vali, "Karı-Koca" arasında genel konsensüs görmüş bir uygulamaya alenî bir şekilde tepki göstereceğine, gerçek bir sosyal gözlemci olarak merkebin her iki tarafına yerleştirilmiş olan içi su dolu bidonların ne için ve (ya) nereden nereye taşındığını sorma gereğini duysa idi, muhtemelen daha acı ve kendi görev ve sorumluluk alanına giren bir manzara (sosyal sorun) ile karşı karşıya geldiğini farkına varacaktı.

Sayın Vali, Türkiye'de sağlıklı içme suyu olmayan hane halkı yüzdesinin % 26 civarında⁵ olduğunu bilmeyebilir, ancak karşılaştığı vatandaşlarla bu yönde bir sohbette bulunmuş olsaydı ve çözüm odaklı bir girişimde bulunsaydı, Sayın Valinin köylülerin gözünde çok ayrı bir yeri olacaktı.

⁵ T.C. İçişleri Bakanlığı; "T.C. Hükümeti-UNICEF İşbirliği Programı: Haydi Türkiye Hizmette Kaliteye" Ankara; 2003; ; s. 4.

Olay 4:

Bir bilim adamı (öğretim üyesi), sosyal bilimler ve özellikle sosyal politika alanında araştırmalar yapmak ve çalışmalarını internet ortamında tanıtmak ve ilgililerin istifadesine sunmak maksadıyla özel bir web sitesi oluşturur. Bu sitede ün yapmış 200'e yakın bilim ve fikir adamının görüşlerine de yer verir. Ancak, bunlardan bir tanesinin "cemaat lideri" olduğu iddiasıyla bilim adamına "meslekî vakar"ına uygun hareket etmediği suçlamasıyla rektör tarafından bir soruşturma açılır ve nihayetinde kendisine bir disiplin cezası verilir. Bilim adamı, bunun üzerine evrensel bir değer olan "AKADEMİK ÖZGÜRLÜK" ilkesine aykırı bir işlem yapıldığına inanarak, yeni oluşturulan "İnsan Hakları İl Kurulu"na müracaat etmek niyetiyle Kuruldan sorumlu Vali Yardımcısı ile görüşür. Vali Yardımcısı, olaydan üzüntü duyduğunu beyan eder ve bilim adamına, konuyu Kurula getirmemesi yönünde telkinde bulunur ve yorumunu şu şekilde yapar: "Kurul üyeleri içinde Sayın Rektör de bulunmaktadır. İnsan hakları ile ilgilenen Sivil Toplum Kuruluşlarının temsilcileri bu Kurula katılmayı reddettikleri için, katılmış olsalar dahî, kurul üyelerinin ekseriyeti resmî görevli kişilerden oluştuğu ve Sayın Rektöre karşı tavır alma cesareti gösteremeyecekleri için, büyük bir ihtimalle sonuç sizin aleyhinize gelişir".

Kısa Bir Değerlendirme:

Bu olaydan da anlaşılacağı gibi, sosyal bilimler alanında teorik çerçevede dahî olsa yapılan alternatif çalışmalar, takdir ve teşvik edilmemesi bir yana, idarî görev üstlenen, büyük yetkilerle donatılmış olan ve fakat sosyal bilimlerin toplumsal sermayenin oluşumuna olumlu katkıda bulunduğunu idrak edemeyen bazı rektörlerce değişik bahaneler öne sürülerek, ciddi anlamda engellenmektedir. Bunun yanında yerel bazda oluşturulan "İnsan Hakları İl Kurulu" nun yapısından kaynaklanan sorunların da sivil ve katılımcı demokrasi ilkelerine uygun olarak yeniden gözden geçirilmesinde fayda vardır.

Aktif Yerel Sosyal Politikaların Uygulanmasına Yönelik Çözüm Önerileri

• (Büyük) Şehir modeli ile Valilik (Kaymakamlık) arasındaki ilişkiler ve sosyal politika alanına giren konularla görev dağılımı iyi tanımlanmamış bir yapıdadır. Sosyal politika alanına giren birden çok yetkilinin olması, kaynakların israfına yol açtığı gibi, sosyal faaliyetlerinin etkisini de olumsuz yönde etkilemektedir. İl ve ilçelerde sosyal politika odaklı tek bir yönetimin olmaması bir yana, gerek belediye başkanları, gerek valiler (kaymakamlar), gerekse rektörler olağanüstü yetkilerle donatılmışlardır. Halk (vatandaş), resmî sıfat taşıyan bir kişinin şahsî yönetim anlayışına tepki gösterme cesaretine sahip

olmamakla beraber, tepki gösterenler de hakkını arayamamaktadır. Yerel kamu yöneticilerin yetki, görev ve fonksiyonları gözden geçirilmeli ve aralarında etkin bir koordinasyon sağlanmalıdır. Yerel kamu yöneticilerinin idare biçimi şeffaf olmalı, güç ve fonksiyonları dengeli ve birbirini denetleme gücüne sahip bir yapıya kavuşturulmalıdır.

• Yerel kamu hizmetleri, denetime açık olmalı ve sosyal politika (kamusal sosyal yardım, sosyal hizmetler vb.) faaliyetlerinin planlanmasında, programlanmasında ve yürütülmesinde hem sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri, hem sosyal duyarlı girişimciler, hem de sosyal bilimlerde uzman olan öğretim üyeleri yer almalıdır. Bundan ötürü de illerde oluşturulan sosyal nitelikli kurulların yapısı, fonksiyonları ve üye dağılımı yeniden gözden geçirilmelidir. Sosyal nitelikli yerel kurullarda bürokrat ve teknisyenlerden ziyade, bu alanın uzmanları yer almalıdır. İhtisas niteliği taşıması gereken bu kurullar, hem katılımcı demokrasi (yönetişim) ilkelerine uygun olarak yeniden dizayn edilmeli, hem de daha etkin faaliyetlerde bulunabilmesi için, özerk bir statüye kavuşturulmalıdır. Toplumsal enerjiyi oluşturmak için, mümkün mertebe idareden bağımsız yerel halk dinamiklerinin teşkilatlanmalarına ve bu kurullara katılımlarına imkân tanınmalıdır.

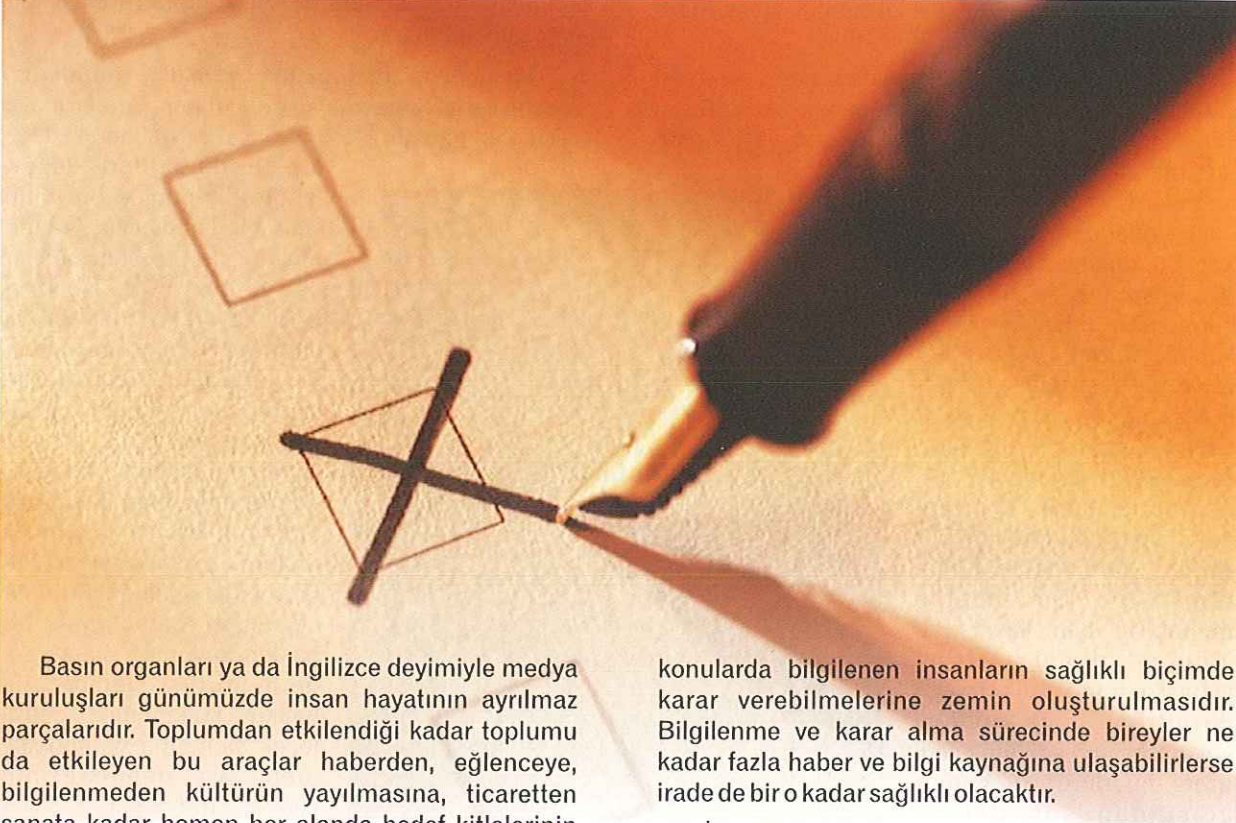
• Sosyal bilimler (Sosyoloji; Sosyal Politika; Sosyal Hizmetler; Sosyal Gerontoloji; Sosyal Psikoloji vb.) alanında gerek teorik, gerekse pratik çalışmalarıyla başarılı olan, kısacası sosyal sorunlarının çözümünde etkin rol alabilecek bilim adamları, yerel olarak seferber edilmelidir. Üniversiteler ve yerel idareler arasında sıkı bir işbirliğinin temini için, bürokratik ve kanunî engeller ortadan kaldırılmalıdır. Akademik özgürlüğün yanında bilimsel faaliyetlerin sosyal hayata kaydırılması ve somut sonuçların alınması yönünde teşvik edici uygulamalara geçilmelidir.

• Birçok yerel kamu yöneticisi, sosyal politikaların önemini, sosyal barışa ve kalkınmaya sağladığı katkırı anlamakta güçlü çekmekte ve bu hizmetleri çoğu zaman angarya olarak görmektedir. Keyfî ve sorumsuz davranışların sebeplerin arkasında da çoğu zaman sosyal bilinç eksikliği yatmaktadır. Bunun için, istisnasız olarak bütün yerel kamu yöneticileri, sosyal sorumluluk şuuruna sahip olabilmeleri, vatandaşlara tanınan sosyal hakların insan ve şahsiyet haklarına uygun bir biçimde hayata geçirilmesi için, halkla ilişkiler ve sosyal (politika) eğitim programlarına tâbi tutulmalıdırlar.

• Üniversitelerde ve özellikle kamu yöneticisi yetiştiren bölümlerde sosyal politika, sosyoloji ve sosyal hizmetler dersleri, müfredata zorunlu ders olarak eklenmelidir.

Seçmeni Yönlendirme Aracı Olarak Kamuoyu Araştırmaları

Prof. Dr. Nurettin GÜZ
(Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Basın organları ya da İngilizce deyiimiyle medya kuruluşları günümüzde insan hayatının ayrılmaz parçalarıdır. Toplumdan etkilendiği kadar toplumu da etkileyen bu araçlar haberden, eğlenceye, bilgilenden kültürün yayılmasına, ticaretten sanata kadar hemen her alanda hedef kitlelerinin ihtiyacı olan enformasyonu sağlarlar. İnsan hayatının vazgeçilmezi oldukları kadar kültürel, ticari ve siyasal hayatın da odağında yer alırlar. Siyasi hayatta üstlendikleri rol sebebiyle demokrasinin gelişmesine paralel olarak geçtiğimiz asrın başlarından itibaren demokratik siyasal sistemin vazgeçilmezi olarak görülmeye başlanmışlar ve yasama, yürütme, yargıdan sonra dördüncü kuvvet olarak değerlendirilmişlerdir.

Bu araçların demokratik siyasal sistemdeki en önemli görevlerinden birisini kamuoyunu oluşturmak ve açıklamak oluşturur. Kamuoyunun sağlıklı biçimde oluşturulması demokrasinin düzgün işlemesi için olmazsa olmaz kuraldır. Kamuoyunun sağlıklı oluşmasındaki temel faktör ülke ve toplum sorunları, gelişmeler, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslar arası alanda olup bitenlerin özgür biçimde vatandaşlara ulaştırılması ve farklı

konularda bilgilenen insanların sağlıklı biçimde karar verebilmelerine zemin oluşturulmasıdır. Bilgilendirme ve karar alma sürecinde bireyler ne kadar fazla haber ve bilgi kaynağına ulaşabilirlerse irade de bir o kadar sağlıklı olacaktır.

İnsanların bilgilendirilmesi, karar alma sürecinde kendilerine yardımcı olma noktasında en etkili araçların başında medya kuruluşları gelir. Kuşku yok ki insanların haber ve bilgi almaları, yorum ve eleştirileri öğrenme ve bildirme gibi konularda kendilerine yardımcı olacak tek araç medya kuruluşları değildir. Ancak daha küresel bir boyut kazanan dünyada habere, bilgiye, eleştiriye, yoruma en hızlı ulaştırılan kaynaklar bu araçlar olmaktadır. Medya kuruluşları çok sayıda haber ve bilgi derleyecek, bunlara ilişkin yorum ve eleştirilerde bulunacak ve bunları topluma aktaracaktır.

Demokratik sistem içerisinde medya kuruluşlarının aslında kamuoyunu oluşturma görevi değil kamuoyunun serbestçe oluşmasına katkı sağlama görevi vardır. İşte bu görev haber ve bilgi verilerek, gelişmelerle ilgili yorum ve eleştiriler yapılarak yerine getirilir. Serbest piyasa/rekabet şartları çerçevesinde çok sayıdaki medya kuruluşu

haber ve bilgileri derler, gelişmelere ilişkin yorum ve eleştiride bulunur, insanlar ise hür iradeleriyle bunlardan istediklerini alır ve serbest olarak kanaatlerini oluşturur. Tarif edilen bu sistemin sağlıklı işlemesindeki bir diğer etken olarak medya kuruluşlarının haberlerinde doğru, güncel, kamu yararına uygun, objektif bir yayıncılık anlayışının benimsenmesi ön plana çıkmaktadır.

Kaynaktan sağlıklı bilgi alınmaması, verilerin yanlış aktarılması, habere sübjektif unsurların karıştırılması, habercilikte kamu yararı değil farklı unsurların amaç edinilmesi halinde kamuoyunun sağlıklı bilgilendirilmesinin söz konusu olmayacağı açıktır. Medya kuruluşları için haber her zaman kutsaldır. Haber konusu titizliği, doğru bilgi alma ve vermeyi, çarpıtmamayı, habere yorum katılmamasını ve bilgilerin zamanında verilmesini gerektirir. Haberin doğruluğunu ispat yükümlülüğü her zaman iletişimciye/muhabire aittir. Bu sebeple muhabirin ben kaynaktan aldığım bilgiyi veririm, yanlışsa bunu muhatapları düzelttirsın deme lüksü yoktur. Aşağıda değinileceği üzere bu durum konumuz açısından son derece önemlidir.

Medya kuruluşlarının görevlerinden birisini de kamuoyunu açıklama oluşturur. Kamuoyundaki eğilimler, kamuoyunun farklı konulardaki ilgi ve beklentisi, olayları algılama ve değerlendirme biçimleri yine kamuoyu tarafından merak edilir. Bizat kamuoyunun kendisi kendi eğilimlerini merak eder. Toplumun ilgi ve merakını gidermek ve kendisine bu konuda verilen görevi yerine getirmek üzere medya kuruluşları kamuoyu eğilimlerini haber olarak yine kamuoyuna aktarırlar. Bu kuruluşlar bir yandan kendileriyle ilgili bir fonksiyonu yerine getirirken diğer taraftan kamuoyunun oluşmasına bu yolla da katkı sağlarlar.

Kamuoyu eğilimlerini ölçmede farklı yöntemler vardır. Özellikle medya profesyonellerinin mesleki birikimle elde ettikleri önsezileri, kamuoyu önderlerinin tespit ve öngörülerini gibi birçok faktör

bu konuda bir veri olarak değerlendirilebilir. Ancak kamuoyu eğilimlerinin ölçülmesinde en genel ve en isabetli yöntem olarak kamuoyu araştırmaları karşımıza çıkar. 20. yüzyılla birlikte ön plana çıkan ve asrın sonlarına doğru çok popüler olan kamuoyu araştırmaları hemen her dönemde farklı konulardaki eğilimlerin ortaya konulmasında iyi bir araç olmaktadır.

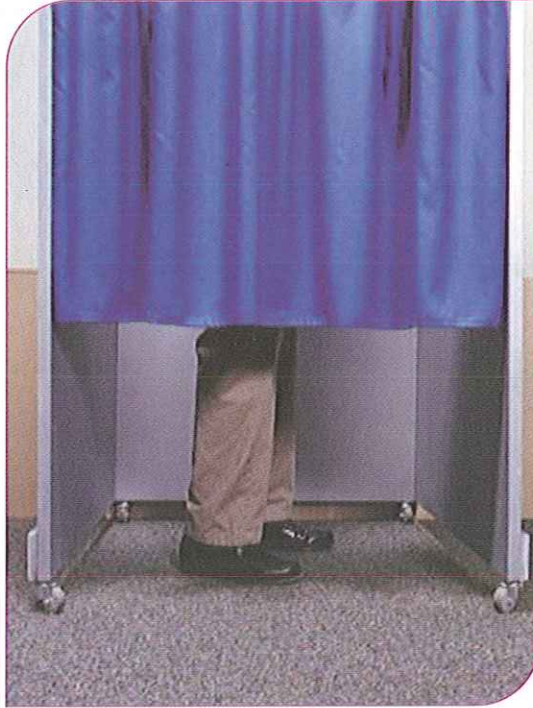
Kamuoyu araştırmaları yapıldığı tarihlerde, araştırmanın amacına uygun olarak, araştırmaya esas olan kitlenin fotoğrafını çeker. Aslında sadece

araştırma verileri değerlendirildiğinde yalın bilgi yığını ile karşılaşılır. Araştırmayı yapan profesyoneller sonuçlara göre verileri yorumlayarak hedef kişi ya da kitlenin bilgisine sunarlar. Olağan dönemlerde toplumsal eğilimlerin ölçülmesinde en etkili, en objektif, en isabetli, en ekonomik araç olan kamuoyu araştırmalarının yapılması toplum, araştırmayı yapanlar, medya ve diğer kurumlar açısından demokratik bir hakkın kullanımı olarak değerlendirilir. Demokratik hakkın kullanımına getirilecek sınırlama ve engellemeler ise demokrasinin işlemesini engeller.

Kamuoyu araştırmalarına getirilecek sınırlama ve engellemeler ne kadar demokrasinin ruhuna aykırı

ise bu hakkın sübjektif olarak, yönlendirme amacıyla kullanılması da bir o kadar demokratik siyasal sisteme zarar verir. Çünkü kamuoyu eğilimleri yine kamuoyu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle farklı konularda kanaat oluşturamamış ya da oluşturduğu kanaati açıklayamayan ve çoğunluğun eğilimlerine göre karar vermeyi düşünenler açısından araştırmalar karar sürecine doğrudan etki eden araçlar olarak karşımıza çıkar. Var olmayan veya çoğunluğu oluşturmayan eğilimlerin varmış ya da çoğunlukmuş gibi sunulması toplum iradesinin yanlış ortaya çıkmasına sebep olur.

Kamuoyu araştırmalarına güç katan temel faktör şüphesiz ki medya kuruluşlarıdır.

Araştırmalar tek başlarına önemli bir etki yaratabilecek konumda olsalar da sonuçları yansıtan raporlar ancak sınırlı sayıda kişiye ulaşır. Araştırma sonuçlarını yüzbinlere ve milyonlara ulaştıranlar medya kuruluşlarıdır. Medyanın yayınlarına ulaşan çok sayıdaki insan verilen mesajlar yoluyla bir anlamda kamuoyunun fotoğrafına bakarlar. Başka bir ifadeyle kamuoyu araştırmaları ve sonuçları yayınlayan medya kuruluşlarının kendisine tuttuğu aynaya bakarak toplum bir yandan mevcut yapıyı görür diğer taraftan aynaya vasıtasıyla geleceğe ilişkin kararlarını alır.

Medya kuruluşları için kamuoyu araştırmaları farklı anlamlar taşır: Şayet çok önemli bir gündem maddesi yoksa araştırmalar iyi bir manşet ya da flaş haber olabilir. Yine, her gün kamuoyu gündemini bildiğini iddia ederek gündeme ilişkin bilgi sunan medya kuruluşları gerçekte medya gündeminde olan konuları tespit ederler. Diğer taraftan ilgili yayın organı, kendi yayın politikası çizgisinin hangi noktalarda sapma gösterdiğini araştırmalar yoluyla öğrenebilir. Bunlara ilave olarak kamuoyu gündemini etkileyebilecek temel faktörler konusunda medya bilgi sahibi olabilir. Toplum açısından kamuoyu araştırma sonuçlarının her zaman ilgiyle izlenen haberler olması da medyanın bu alanla ait haber ve bilgi vermesinin sebebinin oluşur.

Kamuoyu araştırma sonuçları hangi medya kuruluşunda yayınlanırsa yayınlansın daha çok haber özelliği ön planda olan konulardandır. Araştırma sonuçları haber olarak medya gündemine girer ve hedef kitleye haber olarak sunulur. Hedef kitle yani okuyucu, dinleyici veya izleyici de kamuoyu araştırma sonuçlarına haber değeri atfeder ve mesajları buna göre değerlendirir. Haber olarak algılanmasının ilk bakışta nasıl bir etki yarattığı görülemezse de diğer türlere göre haberlerin önemli üstünlükleri vardır.

Yukarıda da değinildiği gibi medya kuruluşları için haberin ayrı bir değeri vardır. Haber konusunda haberi yazan, düzelten, yayına koyan ve ilgili medya kuruluşu bir anlamda ayna işlevi üstlenirler. Başka bir ifadeyle çevrede olup bitenler derlenir ve hedef kitlenin ilgi, istek ve beklentisi çerçevesinde doğru, hızlı, yansız, nesnel biçimde topluma ulaştırılır. İçerikteki bilgiler habere esas olan olay çerçevesinde kalır. Eksik yön bırakılmaz, yazan kendi ideolojik eğilimlerini içeriğe yansıtmaz, bilgiyi çarpıtmaz, yönlendirme yapmaz, olgular arasında bağ kurar ve eldeki veri dışında kalan unsurları haber içeriğine yerleştirmez. Habere esas olan

konunun önemine göre medya kuruluşları habere bir değer atfeder ve bu çerçeveye uygun olarak haber medya kuruluşunda yayınlanır.

Hedef kitle açısından haberde esas olan içeriktir. Haberi kimin yazdığı ya da kimin düzenlediği çok önemli değildir. Zaten muhabirler de çok istisnalar dışında hiç ön plana çıkmazlar. Medya kuruluşundan haberi alan kişi(ler) için haberi kimin yazdığı değil haberin içeriğinde neyin olduğu önemlidir. Bunun içindir ki toplum genellikle muhabirleri tanımaz. Çok flaş, gündem yaratacak haberler, onların başlıkları, görüntüleri hafızalarda kalır ancak haberi yapan muhabirler hafızada tutulmazlar. Bunun sebebi haberde esas olanın içerik olmasıdır. Haber hedef kitle tarafından doğru olarak kabul edilir ve verilen bilgiler önyargısız olarak alınır. Habere ulaşanlar çoğu kere onun içeriğinin doğru olup olmadığını düşünmeden içerikte olup bitenleri öğrenmeye ve onu algılamaya çalışırlar. Bu durum haberlerin insan zihninde her zaman önemli bir etkiye sebep olmasını sağlar. Haberin bu özelliği sebebiyledir ki kimi zaman yorum ve eleştiriler, reklamlar haber formatında verilerek etkisi azami oranda artırılmaya çalışılır.

Kamuoyu araştırma sonuçlarının haber olarak yayınlanması bu çerçevede değerlendirilmelidir. Araştırma sonuçları doğru, kamuoyunun reel gündemini ve sorunlarını yansıtan, araştırılan konuda objektif veriler içeren değerlendirmeler olarak algılanır. Toplum yayınlanan araştırma sonuçlarına doğruyu yansıttığını varsayarak yaklaşır ve aldığı bilgiler çerçevesinde kanaat oluşturmaya tercih eder.

Araştırma sonuçları ile ilgili çıkmazı oluşturan faktörlerin başında hata payları gelir. Her araştırma objektif biçimde yapılsa bile belli bir güven aralığında tahminler yapılmaya çalışılır. Başka bir ifade ile araştırma sonucuna verilen yüzdelerin belli oranlarda sapma göstermesi doğal sayılır. Diğer taraftan dünyanın hemen her yerinde yapılan araştırmalarda reel durum sonuçlarda öngörülenden çok daha farklı olabilmektedir. Örneğin bir seçim öncesi yapılan araştırma sonuçlarında öngörülen rakamlardan çok daha farklı bir seçim sonucu ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir durumda araştırmayı yapanların ve sonuçları yayınlayan medya kuruluşlarının prestij kaybına uğramaları kaçınılmazdır. Ancak bu durum araştırmanın bilimsel ölçütlere göre yapılması halinde kısmen de olsa tolere edilebilir.

Sonuçlarla ilgili önemli sorunu araştırmanın sübjektif yapılması oluşturur. Kamuoyu

araştırmalarının özellikle seçim dönemlerinde seçmen üzerindeki etkisini bilen manipülatörler kararsız seçmene yönelik olarak araştırmalar yaparlar. Oy vereceği adayı ya da partiyi belirlemeyen ve genellikle tercihini çoğunlukla birlikte yapacak olan seçmenleri manipüle etmek amacıyla bir parti ya da aday ön plana çıkarılarak araştırma sonuçları ile birlikte topluma sunulur. Yukarıda da değinildiği gibi böyle bir durumda büyük sakıncalar oluşabilmektedir. İşte yönlendirme amaçlı kamuoyu araştırmaları yapılması, diğer bir ifade ile demokratik hakkın kötüye kullanılması halinde sorumluluğun kime ait olacağı burada önem taşır.

Kuşku yok ki kamuoyu araştırmalarının bilimsel ölçütlere uygun olarak yapılması ve sonuçların medya ve diğer araçlarla kamuoyuna duyurulması demokratik bir görevin yerine getirilmesi açısından önemlidir. Kamuoyu araştırma şirketlerinin bunun aksine bir tavır takınmaları halinde uygulanabilecek yaptırımlar çok açık olarak belli değildir. Araştırma yapan şirket kamuoyu nezdinde mahkum edilerek tekrar araştırmalar yapması engellenebilir. Zaten güvenilirli olmayan kuruluşlara medya ve kamuoyu rağbet etmeyeceğine göre en büyük ceza o kuruluşun alan dışına itilmesi oluşturmaktadır. Ancak sorumluluk sadece araştırma şirketi/kuruluşu ile sınırlı değildir.

Kamuoyu araştırmasını haber yaparak çok sayıda insana ulaştıran medya kuruluşunun sorumluluğu burada önem taşımaktadır. Kamuoyu araştırma sonuçları da tıpkı diğer haber değeri taşıyan olgular gibidir. Nasıl ki bir medya kuruluşu haber olarak değerlendireceği olayla ilgili içeriği öğrenmek, eksik, yanlış, yönlendirme amaçlı bir bilgiyi ayıklamak zorunda ise aynı şeyi araştırma sonuçları için de yapmak zorundadır. Haber içeriğinin doğruluğunu ispat yükümlülüğü iletişimciye ait olduğuna göre kamuoyu araştırma sonuçlarındaki sübjektif, eksik, yanlış değerlendirmelerin araştırılması konusu da medya kuruluşu ve iletişimciye aittir.

Burada sorun araştırma içeriğine çoğu zaman medya mensuplarının dahil olamamasıdır. Bunun çözümü gayet basittir: Medya kuruluşları doğrudan kendi yaptıkları araştırmalarda alanın uzmanlarını görevlendirmeli, araştırma sonuçları ortaya çıktıktan sonra da içeriği müdahale etmemelidir. Dışarıda yapılan ve kendilerine gönderilen kamuoyu araştırma verileri ile ilgili olarak da, sonuçlara ilişkin kuşkulu bir durum varsa (hatta olmasa bile), kamuoyu araştırmaları konusunda uzmanlaşmış,

güvenilir kişilere araştırma verileri gösterilmeli, uzmanların vereceği bilgi, yapacakları eleştiriler çerçevesinde sonuçlar haber olarak yayınlanmalıdır.

Uygulamada çoğu zaman bu tercih edilmeyip, hatalı, sübjektif veriler içeren, yönlendirme amaçlı araştırma sonuçları medya kuruluşlarınca hiçbir araştırma yapılmadan yayınlanmakta, tahminlerle sonuçlar farklı çıktığı durumlarda ise medya kuruluşu araştırmanın kendisi tarafından yapılmadığını belirterek sorumluluktan kurtulmaya çalışmaktadır. Böyle bir savunmanın medya kuruluşunu sorumluluktan kurtarmayacağı açıktır. Nasıl ki diğer haberlerinde haberin içeriğinin doğruluğunu denetleme medya kuruluşu veya onun adına muhabire aitse, aynı şekilde haber konusu olarak değerlendirilen kamuoyu araştırma sonuçlarının doğru, objektif, ilkelerine uygun yapıp yapılmadığına ilişkin denetim görevi de yine muhabir ve ilgili medya kuruluşuna aittir. Araştırma sonuçları ile ilgili kuşkulu bir durum söz konusu ise medya kuruluşunun bunu yayınlamaması daha yerinde bir davranış olacaktır. Medya kuruluşlarının kendilerine gelen her araştırma sonucunu içerik olarak alanın uzmanlarına incelettirmeleri önemli oranda yanlış ve yanlışlıkları engelleyecektir. İçerik olarak denetlenmiş, objektifliği konusunda kuşku duyulmayan araştırma sonuçlarındaki sapmalar ise toplum ve alanın uzmanları tarafından makul karşılanacaktır.

Kamuoyu araştırması yapan kuruluşlar ve medya demokratik bir hakkı kullanarak önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Hangi gerekçeyle yapılsa yapılsın araştırma sonuçlarındaki hatalı, eksik, yönlendirme amaçlı verilerin demokratik siyasal sisteme zarar vereceği aşîkardır. Birkaç seçim döneminde ülkemizde görüldüğü üzere, böyle bir anlayışın sonuçta demokratik hakkın kullanılmasının engellenmesini getirdiği, yani kamuoyu araştırmalarının yapılması ve sonuçlarının yasaklanmasına zemin hazırladığı dikkate alındığında kamuoyu araştırma şirketlerine ve medya kuruluşlarına önemli görevler düştüğü görülmektedir. Yasaklamalar bir yana bu tür davranışlar araştırma şirketleri ve medya kuruluşları için en önemli faktör olan güvenilirliğin sarsılmasına sebep olmaktadır. Araştırma şirketleri ve medya kuruluşlarının bindikleri dalı kesmemeleri demokrasinin sağlıklı işlemesine katkı sağlayacak çabanın içerisinde olması hemen herkesin lehine olacaktır.

İletişim Sosyolojisi İçin Bir Kavram Önerisi: Temsiliyet Mekanizması

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ANIK

(Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Öğretim Üyesi)

İletişim, diğer tüm canlı varlıklardan insanı ayıran en temel özellik olarak gösterilir. Oysa ki bütün canlı varlıkların bir biçimde iletişim kurdukları yadsınamaz bir gerçektir. Demek ki, iki insan etkinliğinden ibaret bir iletişim tasarımı, diğer canlı varlıklarla insan varlığını birbirinden ayıran kriter olarak iletişimin gösterilmesini mümkün kılmamaktadır. Zira iletişimi insana özgü kılan, insan topluluklarının sadece iletişim aracılığı ile kuruluyor olmasıdır. Yani, iletişim etkinliklerinin asıl ayırt edici vasfı, toplumsal bütün içinde kendini açığa vurmaktadır. İletişim, toplumsal bütün içindeki işleviyle tasarımı olduğu zaman daha bir yerli yerince konumlanmaktadır.

Esasen Anglo Saxon geleneği, özellikle Amerikan sosyolojisinin yarattığı, 'sembolik etkileşimcilik' olarak bilinen akım, bu tasarıma ısrarla vurguda bulunmaktadır. İletişime ilişkin öncü çalışmalarıyla tanınan ve "iletişimin sosyal yaşamdaki rolünü belirgin kılarak, toplumsal kurama genel bir yaklaşım geliştiren" (Lazar, 2001:16) Şikago Okulu, aynı zamanda, sözü edilen tasarımı da önemli ölçüde netleştirmektedir.

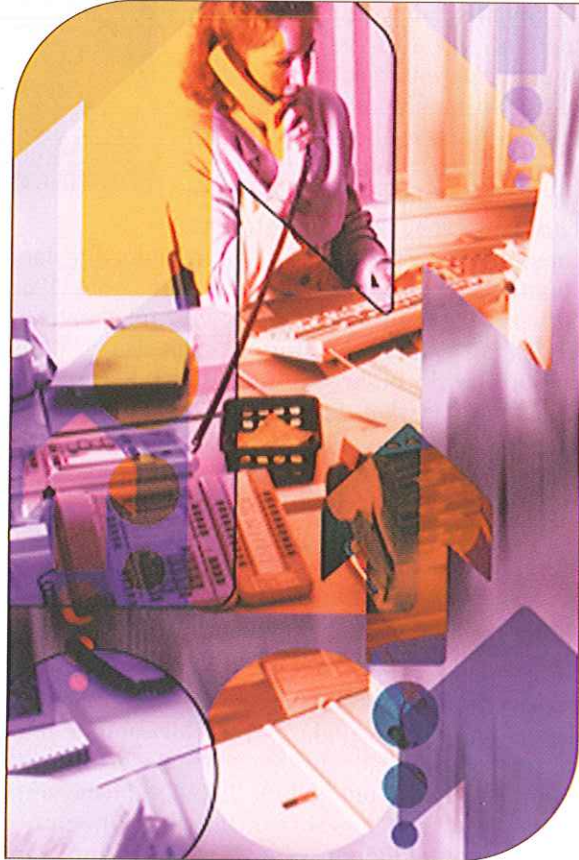
Şikago okulu toplumsal iletişim alanına birkaç açıdan netlik kazandırmaktadır (Lazar, 2001: 16): Birincisi Şikago Okulu, iletişimi haberleşmeden ibaret görme anlayışına son vermiş, onun bir tür kültürel tedavül süreci olduğu gerçeğine parmak basmış ve bunu ampirik tekniklerle göstermeye çalışmıştır. İkincisi, bu çerçeveye içine alınan iletişim için toplumbilim kuram ve uygulamaları, tam anlamıyla sağlam bir zemine dönüşmüştür. Üçüncüsü, okulun etkisiyle iletişim, ileti nakli veya ileti alışverişi gibi kısır tanımlardan kurtulmuş ve içinde kültürün inşa edildiği simgesel bir süreç olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Nihayet bu yaklaşıma göre iletişim, toplumsal bütünün her alanına sirayet eden ve hatta toplumsal bütünü karakterize eden, toplumu simgesel olarak inşa eden, merkezi bir toplumsal unsur olma özelliği kazanmıştır.

İletişimin enerji kaynağı olarak kullanıldığı, toplumun dinamik karakterine ABD'li sosyologların sözü edilen vurgusu, bu çalışmada, iletişim sosyolojisinin kuramsal zemini olarak kısaca

özetlenmektedir. Ayrıca çalışma, toplumsal sistemi kurgulayan iletişimin, toplumsal unsurlardan sadece bireye ait bir eylem sonucunda ortaya çıktığı aksiyomundan hareketle, bu eylemin, 'temsiliyet mekanizması' adı verilen bir zihinsel sistemle üretildiğini göstermeyi denemektedir.

A. Toplumsal Sistemin Dinamik Karakteri

Toplumbilim, hiçbir bireyin tek başına olamadığı, olamayacağı" gerçeğinden hareket etmektedir. "...kişi ve grubun karşılıklı etki - tepki yoluyla anlaşabileceği" iddiası ise toplumbilimin en merkezi varsayımdır. Demek ki toplumbilim, "iki veya daha çok kimsenin ya da grubun birbirlerinin beklemelerini ve davranışlarını iki yanlı ve karşılıklı olarak etkilediklerini" (Lundberg Schrag Larsen,

1970: 5) den hareket etmekte, grupları ve toplumları incelemek amacıyla yola çıkarak "sokaktaki bireyler arasında geçen karşılaşmalardan küresel süreçlere" (Giddens, 2000: 2) kadar yayılan bir alanı kendisine inceleme konusu olarak tayin etmektedir.

Bu güzergahta disipline olan toplum bilimin toplum betimlemesini Talcott Parsons (1951) ortaya koymaktadır. Organik bir sistem olarak tasarımı yaptığı toplumu, alt parçaların etkileşim ve işlevselliğinin sonucunda oluşan bir bütün olarak tanımlamaktadır.

Bu tanıma uygun üç postüla ileri süren Robert Merton (1967: 79-86), İlk olarak, toplumsal sistemin tüm parçalarının yeterli derecede "iç tutarlılık ve harmoni" içerdiğine, ikinci olarak toplumsal bütünü oluşturan parçaların işlevselliğine ve son olarak da sözü edilen tutarlılık - harmoni ve işlevselliğin toplumsal bütün için olmazsa olmaz (indispensability) unsurlar olduğuna dikkat çekmektedir.

Siyasal sosyoloji açısından topluma yaklaşan ve toplumdaki uyumlu parametrelerin yanı sıra çatışmalı parametreleri de görmeye çalışan Duverger (1982: 12) "bir yana bireyleri" demektedir, "diğer yana da onların toplamı olan toplumu koyarak incelemek araştırmanın yönünü saptırır. Zira toplum, bireylerin toplamı değil etkileşim sistemidir." Ona göre (1982: 321-322) "toplum, topluluk, grup ve gruplaşmalar bir etkileşim sistemi oluşturmaktadır. Bu sistemi, unsurların birbirleriyle olan bağılıklarının ve dağılımlarının tümünden oluşan bir bütün olarak çözümlemek gerekmektedir. Duverger bunun a) bütünü oluşturan öğelerin birbirlerine bağlı olduklarını, b) düzenli bir uyum içinde örgütlendiklerini, c) öğelerin tümünden oluşan bütünün, öğelerin toplamına indirgenemeyeceğini, d) bu bütünün dışarıdan ve kendi iç öğelerinden gelen etkilere, bir bütün halinde tepki gösterdiğini kabul etmek gerektiğini önermektedir.

Gurvich, "Her toplum"un "her zaman için topyekün bütün içinde birbirlerini sınırlandıran, birbirleriyle mücadele eden, dengeleşen, bileşen, bütünleşen ve kendi aralarında belirli bir hiyerarşi oluşturan bir gruplaşmalar mikrokozmosu durumunda olduğunu belirtmektedir (Cangızbay:

1985: 148). Ona göre "toplumsal yapı bitmeyen bir süreçtir: kesiksiz bir yapılaşma (destruction) ve yeniden yapılaşma (restruction) hareketi içinde görünür" (Gurvich, 1985: 143). Çünkü toplumsal yapı edim halindeki toplumun bir görünümüdür ve bir yapıt olan bu toplum edimsiz varolamaz; yani burada yer an yeniden başlayan bir birleştirme ve yön verme çabası söz konusu olmaktadır (Gurvich, 1985:123). Dolayısıyla sürekli yıkılan ve sürekli yeniden kurulan "kararsız bir denge"(Gurvich, 1985 :140) hali olarak görülen topluma bu canlılığı ve dinginliği kazandıran, toplumun unsurları arasındaki etkileşimdir.

B. Sembolik Etkileşimcilere Göre Toplum

Sembolik etkileşimci kuramın temel tezi, attribution theory olarak bilinen yaklaşım ya da yaklaşımların da omurgasını oluşturan; *'her insanın, başkasına göre bir kanaat veya tavır'* edindiği varsayımına dayanmaktadır. Buna göre insanlar, kendilerini bir biçimde ilgilendiren ya da etkileşime girme ihtimali gözüken dışsal varlıklara (özne, nesne, sembol, kavram v.s.) ilişkin olarak bazı yüklemelerde ya da atıflarda bulunmakta ve o şey (dışsal varlık) hakkında bu atıflarla tutarlı kanaatler üretmektedirler. O şeye karşı (çoğu zaman sübjektif olarak) davranışları tayin eden büyük ölçüde (bilişsel uyumsuzluğa düşmedikçe) bu kanaatlerdir. Tutumların da parametreleri olan matuf kanaatler, onların etkileşim ağını önemli ölçüde belirlemektedir.

Buraya kadar söylenenlerden, 'matuf kanaatlerin, etkileşimin bağımsız değişkenleri olduğu izlenimi edinilmektedir. Oysa, aksine kuram,

etkileşimi bağımsız değişken olarak görmekte, daha doğrusu bunu bir süreç olarak formüle etmektedir.

Demek ki dışsal varlıklara ilişkin subjektif yüklemeler, başlangıçta onların kanaatlerini etkilemektedir. Ancak simgesel olarak bu yolla başlayan etkileşim, insanların kanaatlerini değiştirmekte, dönüştürmektedir. Bu süreç sayesinde insanlar toplumsallaşabilmekte, sosyal uyum ve işleyiş bu şekilde mümkün olabilmektedir.

Son tahlilde söylenebilecek bu sonuçların kamil bir formülasyonunu Mead ve Cooley'nin yapmış olduğu söylenebilir.

Kendine özgü bir çizgisi olan Amerikan Sosyolojisinin iki mensubu olan Cooley ve Mead'ı, kuşkusuz ki, kendi toprağında görmek gerekir. İç grup, dış grup ayrımı ya da "biz" ve "başkaları" ayrımına dikkatleri çeken William G. Sumner; insan bilimlerinin farklılığına ısrarla vurgu yapan ve (Aristo'dan ilhamla) sadece insan varlığının amaçlarına yönelik olduğu, bu sayede de diğer tüm canlıların çevreye uyuma mahkum olduğu halde, sadece insan varlığının çevreyi kendisine uydurabildiğini, buna yönelik bir zihniyet üretebildiğini gösteren Laster F. Ward; ikna yoluyla denetimin mümkün olabildiğine değinen ve sembolik şiddetin toplumsal gücüne parmak basan Edward A. Ross; insanların başkalarıyla yarışma içinde olduklarını, başkalarına göre kendilerini konumlandıklarını, bu nedenle başarıdan ziyade saygınlığın önemsendiğini ve insanların gösterişe bu yüzden yönelmediğini analiz ederek, özellikle ekonomik ilişkilerdeki toplumsallığı gün yüzüne çıkaran Thorstein Webben ve diğer bazı sosyologları serimlemeden, Cooley ile Mead'ı yerli yerine oturtmak pek mümkün değildir. Ancak bütün bu incelemeler başlı başına bir çalışma gerektirdiğinden, sadece isimler zikredilmekte, Cooley ve Mead'e ise kısaca değinilmektedir.

George Herbert Mead'e göre, başka kişilerle etkileşim - iletişim ağı içindeki konumlanmışlığı gözlemlenebildiği ölçüde, bireysel kişiliği açığa çıkarmak mümkündür. Mead, bireysel kişiliği iki ayrı benlik'e bölmektedir. Bunlardan birisi özne ben (I), diğeri nesne ben (me)'dir. Özne ben; bireyin, başkalarının tavır ve davranışlarına karşı ve ilişkin olarak oluşturduğu tutum ve tavırların bütünüdür. Nesne ben ise, başkalarının kendisi hakkındaki düşüncelerine ilişkin tahminlerde bulunarak, başkalarının kendisini nasıl görüyor olduğuna ilişkin bu tahminlerle oluşan, başkalarınca edilginleştirilmiş kanaat ve düşüncelerin

bütünüdür. Her iki benlik de toplumsal bütünün içinde teşekkül etmektedir. Bunu birey, toplumsal bütün içindeki iletişimsel etkileşimleriyle gerçekleştirmektedir (Coser, 1990: 323). Sözelimi çocuk bir oyun oynarken ne yapması gerektiğini, önce oyunun kurallarını başkalarından öğrenerek, yapabileceklerini tayin etmekte, sonra da oyun arkadaşlarının ona ne tür bir rol yüklemiş olduğunu sezinlemeye çabalamakta ve özellikle bu sonuncu beklentileri dikkate alarak, yani, herkesin ondan beklediği rolü en iyi oynamaya çalışarak, başkalarının ilgi, saygı, takdir ve sevgisini kazanmaya çalışmaktadır. Başkalarının gözüyle kendisini görmeyi deneyerek, "onlara göre ben neyim? Onlar beni nasıl görüyor? Nasıl görünürsem onlar beni daha çekici ve takdire şayan bulur?" Sorularını kendisine sorarak, genelleştirdiği başkalarına (generalized other) göre kendini konumlandırıp, "başkalarının görüş alanına girme" kapasitesini geliştirmekte ve bu yolla toplumsallaşmaktadır (Lazar, 2001: 18).

Kendini başkalarının gözüyle görebilme başarısını birey çağrışım yeteneğine borçludur. Çağrışimsal olarak başkalarının görüş alanını simgeleştirebilmekte ve onun gözüyle görmeyi simgesel olarak başarabilmektedir. Bu simgesel sistemin en başında dil gelmektedir. Bununla birlikte, toplumsal olan nesne ben aracılığı ile toplum bireyi inşa ederken, birey, özne beni sayesinde çevresini de inşa edebilme potansiyelini korumaktadır (Coser 1990, 323).

Toplumsal ilişkileri benzer bir açıdan görmeyi deneyen Charles Horton Cooley, bireysel benliğin, başka insanlarla iletişim sonucunda oluşan diyalektik bir süreç olduğunu söylemektedir. 'Ben duygusunun, 'sen' düşüncesinin varlığına muhtaç olduğunu belirten Cooley, birincil gruplardaki "biz" bilincinin duygusal bağlarla inşa edilmiş olduğuna dikkat çekmekte, "ben" duygusunun "biz" bilincine feda edilebildiğine değinerek, toplulukların komünal karakterine vurgu yapmaktadır.

Diğer bazı sosyologlar ve özellikle William James'le John Dewey gibi düşünürlerin çok büyük payı olsa da Cooley ve Mead, sembolik etkileşimci akımın teorisyenleri olarak kabul görmektedir. Nitekim günümüze en yakın sembolik etkileşimcilerden birisi olan Herbert Blumer (1969: 4). Sembolik etkileşimci akımı derleyip toparlayarak yeniden betimlemeye ve onun doğasını sergilemeye çalışırken, bütün varlıkların (özne, nesne, simge, kavram v.s.) 'anlam'larıyla karşılandığını vurgula-

maktadır. Bu anlam, varlığın kendisinin, kendisine yakıştırdığı "karşılık"lar değil, daha ziyade, etkileşim iletişim sonucunda varılan toplumsal mutabakatla elde edilmektedir. Ona göre akım, sözü edilen anlamların sabitlenmişliğini savunmamakta, aksine bir süreç içerdiğine dikkat çekmektedir. Etkileşim - iletişim süreci içinde bağ kurulan varlıklara ilişkin yorumlamalar, sürekli gözden geçirilmekte, yeniden biçimlendirilmekte, her defasında anlamlar yeniden üretilmektedir (Blumer, 1969:5).

Blumer (1969:34) toplumsal etkileşimi bu tür bir "süreç" olarak tasarlamının asıl önemini metodolojik olduğuna da parmak basmaktadır. Ona göre toplumsal süreç toplumsal ilişki ağını sürekli ürettiği, yeni anlamlarla her defasında bu süreç yeniden kurgulandığı, toplum sürekli yeniden inşa edildiği için; toplumu, her şeyi açıkladığı iddiasındaki 'koca kuram'larla betimlemenin, güvenilirliği ve geçerliliğinden kuşku duyulmadığı iddia edilen sayısal tekniklerle onu nicelleştirmenin yanlışlığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü etkileşim süreci ile sürekli yeniden üretilen toplumsal anlam, kendi kuramını ve nicel görünümünü her defasında inkar etmektedir. Bu da toplumun katılmalı gözlemlerle biraz daha eksiksiz gözlemlenebileceğini göstermektedir.

Buna göre toplum; ya serimlenebilir (exploration) ya da teftiş edilebilir (Inspection). Serimleme (Blumer 1969:40-42), toplumsal ilişki ağlarına ilişkin kavramsal taslaklar sunmanın adıdır. Teftiş etmek (Blumer 1969:42-47) ise, herhangi bir toplumsal parametrenin ya da uzlaşımın simgenin "mıncık"lanması, inceleme konusunun sürekli denetim altında tutulması, her defasında yeniden başa dönerek sorgulanması demektir.

Blumer(1969:10-20)'e göre, sembolik etkileşimci perspektife istinaden, bu metodoloji, şu temel verileri hareket noktası ya da aksiyom olarak görmektedir:

İlki, insanların etkinliklerinin; yani birbirlerini etkilemeleri ve bu etkilere tepkiler vermelerinin ürünü bir etkileşim sistemi olarak toplumun varolmasıdır. İkincisi bu etkileşim, toplumsal örgütlenmeler ya da toplumsal yapılar halinde kendini açığa vurmaktadır. Üçüncüsü bu oluşumlar bir uyum ya da ahenk içermektedir ki, bunun, toplu etkileşme sonucu sağlandığı açıktır. Aynı zamanda toplu etkileşme, genele şamil sosyolojik kodlar halinde kültürü üretmekte ve toplumun yeni

mensuplarına sindirilmektedir. Dördüncüsü, buna göre, insan eylemi - etkisi ve tepkisi; birbirlerinden üretilmiş, daha doğrusu birbirlerinden inşa edilmiş (constructed) yorumlamalar (başkalarının etki ve tepkilerini, kendisinden beklentilerini dikkate alan) davranışlardır. Beşincisi böyle bir süreç içinde birey; kendisini bir özne olarak konumlandığı gibi, toplumun ve aynı zamanda da kendisinin bir nesnesi olarak konumlanmış olmaktadır. Sonuncusu, böylesi bir toplumsal ortamda, hiçbir toplumsal varlığın öznel bir anlamı olamaz. Anlam, insanların birbirlerinden sembolik olarak ürettikleri ürünlerdir. Böylece varlıklar (özne, nesne, kavram, simge v.s.) "kendilerine yüklemelerde bulunan şeyler"e dönüşmektedirler ve sürekli yaratılmakta, dönüştürülmekte, terk edilmekte veya onaylanmaktadır.

Bu aksiyomlara göre Blumer (1969:79), "simgelerin kullanılması, yorumlanması, başkalarının eylemlerine anlam verme arayışını" etkileşim olarak ortaya koymakta ve toplumu eylem halindeki insanların yaşamından oluşan toplam olarak (Blumer 1969: 85) tanımlamaktadır. Ona göre (Blumer 1969:81) birey, sürekli olarak kendini açığa vuran (self-indication), çevresindeki bazı varlıklara dikkatini odaklayan, onları gören, okuyan, yorumlayan ve bu yolla toplumun iletişim mekanizmasını sürekli işleten; aynı zamanda da ayna(reflexive) rolüyle başkalarını sürekli ölçüp tartan, gözletleyen, onların beklentilerine göre kendi kanaat ve davranışlarını şekillendiren bir özne ve nesnedir.

Blumer(1969:80)'e göre son tahlilde sembolik etkileşimciler; birbirlerini sürekli olarak inşa eden ve birbirlerinden sürekli inşa edilen insan varlıklarının ana hammaddesini oluşturduğu bir toplum tasarımı sunmaktadır. Bu tasarım, toplumsal bütünü, bir medyanın aracılık (medyatik) etmesi sonucunda inşa edilmiş bir kurgu olduğunu iddia etmektedir. Bu medyanın sürekli aracılık etmesi sayesinde, kurgu, bir sürece tabi olmakta ve sürekli yeniden kurgulanmaktadır. Demek ki toplum, medyatik olarak inşa edilen "eğreti yapı"dır ve varlığını; bireyler başta olmak üzere, onu oluşturan unsurların iletişimsel etkinliklerine borçludur.

C. Temsiliyet Mekanizması

Yukarıda sözü edilen medyatik inşa sürecinin omurgasını bize göre, bireylerin temsiliyet mekanizması oluşturmaktadır.

Esasen etkileşim, diğer birçok canlı toplulukları arasında da var olan bir harçtır. Hatta bilindiği gibi birçok hayvan topluluğunun üyeleri arasında oldukça kusursuz işbölümü, statü, hiyerarşi bulunmakta ve aralarında buna uygun etkileşim biçimi oluşmaktadır. Ama onlar gene de insan topluluklarından ayrılmaktadır. Çünkü insan toplulukları arasındaki etkileşim, iletişimsel olarak gerçekleştirilmekte ve bu iletişimin sadece insana özgü olmasını mümkün kılan, sadece insan zihninin temsil yeteneğine sahip olmasıdır. Demek ki, insanların sahip olduğu temsiliyet mekanizması hem etkileşimi hem de iletişimi sadece insanlara özgü kılmaktadır ve bu mekanizma, aynı zamanda bireylerin olduğu kadar toplumların da kendilerine özgü karakterler oluşturmalarını temin etmektedir.

Kitabının "Temsil etmek" başlıklı bölümünde **Foucault** (1966: 60-91) temsiliyeti, "kendi'sinin kahramanı" dediği Don Quichotte'un romansı kişiliğinde şöyle anlatmaktadır:

"Don Quichotte deli dolu bir karakter değildir. O daha ziyade benzerliğin bütün işaretleri önünde duraksayan hassas bir seyyahıdır".

Servantes'in bu ilginç kahramanını kullanan Foucault, belirli bir tarihsel kesitteki temsiliyet anlayışlarını karşılaştırarak, "Ortaçağ - Rönesans, Klasik ve modern epistemeler" arasındaki farklılaşmaları göstermektedir. Burada temsiliyet, belirli dönemlerin düşünme (cogito) biçimlerini, bilgi üretme - tüketme tarzlarını karakterize etmektedir. Foucault'nun, diğer bazı eserlerinde (Hapishanenin Doğuşu, Kliniğin Doğuşu, Cinselliğin Tarihi v.s.) gösterdiği gibi, temsiliyet mekanizması, toplumsal yapıları - kurumları ve bireysel davranışları tayin ve tespit etmektedir.

Esasen temsiliyet; insani varoluşu öykülemektedir. İnsanın gelişimi soyut bilgi üretimi sayesinde olmuştur (**Childe**, 1985:17). İlk insan; imgeleme yeteneği (**Bronowski**, 1987:6) ve dilsel simgecilikle ölümsüzlük, sihir, ruh gibi soyutlamalar yapabildiği, kabile üyelerini bir arada tutma ve toplumsal mekanizmayı sağlıklı işletmeye yönelik fikir (ya da ideoloji) ve buna uygun toplumsal ritler üretebildiği için diğer canlı varlıklardan ayrı bir "tür" olma özelliği (**Childe** 1985: 16) taşımaktadır. İlkel insan bu türden bir temsiliyetle, bugünkü bilimin ürettiğine benzer bilgiler üretmiştir (**Strauss**, 1984:29-45). Kısacası, insanlık tarihi boyunca bilgi adına ne üretilmişse bunun, temsiliyet mekanizmasının ürünü olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Temsiliyet mekanizması oldukça yalın işleyen bir süreçten ibarettir.

Hepimiz, bize çok çeşitli iletiler sunan doğal ve sosyal bir çevre içinde yaşıyoruz. Çevremizdeki her şeyin (özne, nesne, simge, kavram v.s. çevresel varlık) bize ne anlatmak (bize ulaştırmaya çalıştığı iletiyi) istediğini anlamaya ve anlıyor gibi olduğumuz (çünkü onun anlatmak istediği iletiyi eksiksiz alma şansımız yok) bu iletilere zihnimizde bir ad yakıştırarak, onu kavramaya çalışıyoruz. Bunu yaparken de algıladığımız varlığın (özne, nesne, simge, kavram v.s), daha doğrusu bizim görüş-seziş-algılayış alanımıza iletisini sokmayı başaran her şeyin (varlığın), daha önceki zihinsel kayıtlarımızda yerinin olup olmadığını, bu kayıtlarda, hangi izlenimlerimize denk düştüğünü soruşturuyoruz.

Her defasında farklı bir sosyal - doğal çevre ve farklı bir psikolojik alanda yapacağımız için, bu soruşturma, asla daha önceki izlenimlerimize tam olarak denk düşen bir yakıştırma ve soruşturma ile son bulmayacaktır. Bu yüzden bize şu an ileti sunan varlık bir önceki kayıtlarımıza göre, tarafımızdan izlenmiş varlık olsa bile, biz, onun iletisini, şu andaki sosyal - doğal çevremizin konjonktürleri ve şu andaki psikolojik alanımız ile denk düşürmeye çalıştığımız için, önceki kayıtların aslı değil, benzeri olan bir anlamlandırma yapabilmemiz mümkündür. Şayet şu an bize bir ileti sunan varlığın zihinsel kayıtlarımızda hiç bir izi bulunmuyorsa, onun, kayıtlarımızdaki, en fazla benzeyeni bulup, onu da benzeri ile anlamlandırmaya çalışıyoruz.

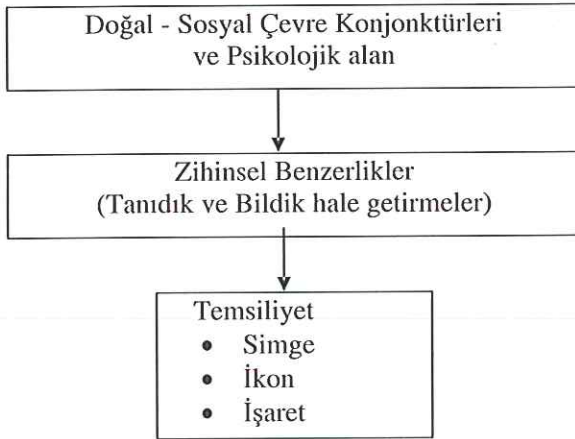
Böylece bize ileti sunan varlık tanıdık(connaitre) ve bildik(savoir) olsa da, tanıdık ve bildik olmasa da, onun mutlaka zihnimizde bir benzerini üretiyor ve ürettiğimiz benzerlerini dağarcığımıza hapsettiğimiz gibi, onu da dağarcığımızda tutsak alıp, ona olan yabancılığımızı ve yadlılığımızı şimdilik tüketiyor, onu tanıdık ve bildik bir şeye dönüştürüyoruz.

Bu iletişimsel süreç sonucunda, o şeyle aramızda güven ya da güvensizlik de olabilmektedir. Bağları oluşturuyoruz ve bu bağlarımızı, süreç tekrar edilinceye kadar sabitliyoruz.

Bu işlem, birkaç işaret, simge ya da sözcük ile meramını anlatabilen bebekten, milyonlarca sözcükle (birkaç dille) düşünen ve konuşan düşün adamlarına kadar geniş bir yelpazede, aynı biçimde işlemektedir. Mekanizmanın işleme süreci aynı olmakla birlikte süreç, daha yalın veya daha yoğun olabilmektedir.

Sözü edilen bu süreçle, bireysel düzeyde gerçekleştirilen bir temsiliyet işlemi betimlenmektedir. Bu işlem genele şamil olduğu, yani bir toplumun uzlaşım sal işlemi olarak gerçekleştirilmiş olduğu zaman, toplumsal temsiliyet halini almaktadır. Kuşkusuz ki toplumsal temsiliyet mekanizması, bireysel temsiliyet mekanizmaları gibi daha kısa süreli hafıza kayıtlarından ibaret olmadığı; daha sürekli, daha kalıcı, daha konservatif ve daha şamil olduğu, daha yavaş işlediği için; bireysel temsiliyet mekanizmaları üzerinde etkili, kuşatıcı ve belirleyici bir rolü olmaktadır. Bireyi toplumsal müntesibe dönüştürme kapasitesine de toplum, bu sayede erişebilmektedir.

Demek ki, temsiliyet mekanizması şöyle bir model içermektedir:

Modele göre temsiliyet mekanizmasını tetikleyen doğal ve sosyal çevredeki konjonktürlerdir. Sosyal ve doğal çevrenin konjonktürel olması önemlidir. Zira doğal ve sosyal çevredeki varlıkların ileti sunar halde olmasını sağlayan konjonktürlerdir. Bu bağlamdaki konjonktür, yanardağ patlamasından bir ülkenin milli marşının çalınıyor olmasına kadar oldukça geniş bir anlam alanını işgal etmektedir. Konjonktür, birey açısından her zaman, belirli bir psikolojik alan (Psikolojik alan için BKZ: **Krech ve Crutchfield**, 1970: 34) içinde formlaşmaktadır. Dolayısıyla bu, her bir psikolojik alanın farklı konjonktürel form içerdiği sonucuna bizi götürmektedir. Bu form, bireyin zihinsel benzerlikler kurma kapasitesini işletmektedir. Zihinsel kaydı bulunsa da bulunmasa da konjonktürel formun her seferinde benzeri

üretilmektedir. Bu üretim tanıdık ve bildik hale getirme işlemidir. Bu işlem tamamlandıktan sonra, nihai aşamada, benzeri üretilerek tanıdık ve bildik hale getirilen ürüne bir anlam yüklenmekte ve bu anlamı taşıması için o ürün; ya bir simgeye ya bir ikon ya da bir işarete bindirilmektedir.

Kuşkusuz ki mamul hale gelmiş ürünün bindirildiği bu araç, taşıması gereken anlamsal yükü taşıyacak nitelikte değildir (yani insan, örümceğin ağı kodlandığı gibi kodlanamaz. Ya da bilgisayar belleği gibi kayıt yapamaz). Ama temsiliyet mekanizmasının başka türlü (yüklenen yükü yüklenebilecek niteliğe sahip olması) işlemesi de mümkün değildir. Bu bir eksiklik ya da kusur değildir. Aksine mekanizmanın diğer canlı-cansız sistemlere göre ayrıcalığını göstermektedir. Zira başka türlü olsaydı, yani yükünü eksiksiz taşısaydı, yeniden üretim imkanı söz konusu olmazdı. Bu da gelişme, ilerleme, değişme gibi kavramlara uzak olmamızı gerektirirdi. Daha da vahimi, uyum ve evrim yeteneğimiz tümüyle yok edilmiş olurdu.

Artık bu noktada temsiliyet mekanizmasının esnek bir tanımını sunabiliriz: En basit ifadeyle temsiliyet mekanizması "*her şeyin bir şey aracılığı ile tanımlanabilmesi ve taşınabilmesidir*". Her şey terimi sosyal doğal çevredeki tüm somut varlıkları kapsadığı gibi, karşılığı büyük ölçüde üreticisinde mündemiç, soyut varlıkları da kapsamaktadır. Bir şey terimini ise biz; (göstergebilimcilerden ödünç alarak) ikon, simge, işaret kavramlarıyla açmıyoruz.

Esasında bu üç kavramın tanımlamaya çalıştığı işlev, ayrıştırılabilir ya da aşamalandırılabilir değildir. Sınıflandırma kaygısı sadece anlama kolaylığı sağlamak içindir.

Temsiliyet mekanizmasının işlevi sonucunda ortaya çıkan ürünü taşıyan göstergelerden birisi olan ikon, denk düştüğü varlıkla benzerliği göstermektedir (**Lazar**, 2001:78). Portre en somut örnektir. Bununla birlikte totem gibi kimi ikonlar kutsanmışlardır ve oldukça derine işlemiş toplumsal nüfuza sahiptirler.

Simge, temsiliyet mekanizması ile en fazla kullanılan bir göstergedir. Denk düştüğü varlık ile kendi arasındaki bir ilişkiyi içermektedir (a.y.). Özellikle soyut üretimleri somutlamak amacıyla kullanılır ve büyük ölçüde sosyo-kültürel karakterli bir göstergedir. Terazinin adaleti ya da H20'nun suyu simgelemesi birer örnektir. Simgeye örnek her şeyden önce dildir.

İşaret, karşılık düştüğü varlıkla özdeş bağ kuran bir göstergedir. Örneğin ateşle duman arasındaki ilişki böyledir (a.y.). Yağmurla bulut arasındaki bağ da bir başka örnektir. Kuşkusuz ki işaretlerin de bir çoğu sosyo kültürelidir. Özellikle el kol işaretleri, bazı jest ve mimikler, tümüyle böyledir.

Buraya kadar anlatılanlardan, temsiliyet mekanizmasının işlemesi için konjonktürel etkinin zorunlu olduğu iddiasında bulunduğu düşünülebilir. Modelin bir ölçüde böyle bir kastı bulunmaktadır. Bununla birlikte ne bireyin genetiği ıskalanmakta ne de tahayyül (hiçbir şeyden bir şey üretme) yetisi yok sayılmaktadır.

Her şeyden önce bireyin temsiliyet mekanizmasının işleme stili, genetik şifresine göredir. Bu nedenle her bireyin temsiliyet mekanizması kendine özgüdür. Her birininki diğerininkinden farklıdır. Bu yüzden toplumun oluşabilmesi için uzlaşımın simgelere ihtiyacı duyulmaktadır. Hatta toplumun ve toplulukların diğer toplum ve topluluklarla aralarındaki sınırlar, uzlaşımın simgeler sayesinde çizilebilmektedir (Cohen, 1985).

Öte yandan Eflatun'un yetkin biçimde formüle ettiği "ideal form" ya da "idealar alemi" kuramı, bize somut karşılığı olmasa da insanların soyut üretimler ortaya koyabildiğini öngörmektedir. Nitekim sevinç, tasa, korku, ruh, sempati gibi sınırsız sayıda soyut sözcük kullanırız. Bizi önemli ölçüde toplumsal yapan, daha da önemlisi belirli bir topluma özgü kılan bu tür simgeler, ikonlar ve işaretlerdir.

Soyutlama ya da tahayyül yetisine müstenit işleyen temsiliyet mekanizmasıyla, bize özgü olan toplumsal karakterimiz açığa çıkmaktadır. Bu nedenle toplum, somut karşılıkları olmayan bir etkileşim sistemine dönüşebilmekte ve kendi unsurlarından daha fazla bir bütün olabilmektedir. Çünkü soyut sözcükler her zaman doğrudan doğruya, doğal - sosyal çevreyle etkileşime delil teşkil etmeseler bile, mutlaka bir partnerle etkileşime, daha doğrusu uzlaşımın işaret etmektedirler. İnsan, toplum ya da toplulukların bir etkileşim sistemi olduğunun gösterilebilmesi de bu yolla mümkün olabilmektedir.

Sonuç

Toplumbilimcilerin betimlemelerine göre toplum kendisini oluşturan tüm parçaların toplamından daha büyük bir bütünlüktür. Toplumun, kendisini oluşturan parçalardan daha büyük bir toplam olmasının nedeni, kendisini

oluşturan her bir parçanın diğerleriyle etkileşim içinde olmasıdır. Toplum terimi tam da bu etkileşimden dolayı kendisine yakıştırılmaktadır ve toplum, "etkileşim sistemi" adını bu yüzden almaktadır.

Etkileşim, toplumu oluşturan toplumsal unsurların birbirleriyle iletişim kurmalarının sayesinde gerçekleştirilmektedir. Toplumu oluşturan parçalar arasında zımni ve açık iletişim sürekli işlediğinden, etkileşim sistemi olan toplum, sürekli "kararsız denge" halinde kalmaktadır. Toplumu dinamik bir süreç içinde tutan bu etkileşim, enerjisini, toplumsal parçalardan sadece bireye özgü bir eylem olan iletişimle temin etmektedir. İletişim böylece toplumu inşa eden enerjik bir girdi olarak kendini açığa vurmakta ve toplumu oluşturan unsurlar arasındaki etkileşim aracı işlevi ile toplumsal unsurlar arası harç görevini de üstlenmiş olmaktadır.

İletişim, toplumsal unsurlar arasında sadece bireylerin ifa ettiği bir eylemdir. Birey bu eylemini temsiliyet mekanizması sayesinde ifa etmektedir. Temsiliyet mekanizması, çevresel varlıklardan gelen herhangi bir etkiye tepki vermekte ve bu tepki temsili bir ürün olarak çevreye sunulmaktadır. Her etki, her seferinde yeni bir temsili ürün yaratmakta ve bu ürünler simge, ikon ya da işaret aracılığı ile başkalarına aktarılmaktadır. Herkesin benzer bir biçimde algıladığı simge, ikon ya da işaret bu sayede ortaklaşma (iletişim) aracı olabilmektedir. Ancak araca yükünü yükleyen kişi, her etkiyi, her seferinde yeni bir temsiliyet işlemine tabi tuttuğundan ve aracın içeriği her defasında yeniden belirlendiğinden, simge, ikon ya da işaretin her seferinde yeniden ortaklaşma aracı haline getirilmesi gerekmektedir ve bu süreç, toplumsal etkileşimi, ucu açık bir süreç halinde sürekli kılmaktadır.

Toplumsal etkileşimin enerji kaynağı işlevini yükümlenerek toplumun kuruluşuna vesile olan bireysel temsiliyet mekanizması Cohen (1985)'in belirttiği gibi; cemaat, cemiyet ya da camia düzeyinde işletildiğinde ise grup, topluluk ya da toplumların aralarında sınır çizgilerini de belirlemekte, grup, topluluk ya da toplumsal bütünlüğü tesis ettiği gibi grup, topluluk ya da toplum sınırlarını da bu şekilde tayin etmiş olmaktadır.

KAYNAKÇA

BLUMER, Herbert

1969 - *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*.

Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey:

BRONOWSKI, Jacob

1985 - *İnsanın Yükselişi*, (Çev: A.Güler) V yay. Ankara

CAMPBELL, Joseph

1992 - *İlkel Mitoloji, Tanrının Maskeleri*, (Çev: K. Emiroğlu),

İmge Kitapevi, İstanbul

CANGIZBAY, Kadir

1985 - *Gurvitch Sosyolojisi*, Değişim yay. Ankara

CHILDE, Gordon

1985 - *Tarihte Neler Oldu*, (Çev: M.Tuncay-A Şenel), 4. Baskı, Alan yay. İstanbul

COHEN, Anthony Paul

1985 - *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*, (Çev: M. Küçük) Dost k. Ankara

COSER, Lewis, A

1990 - "Amerikan Eğilimleri" (Çev: A. Şenel), Tom Bottomore-Robert Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (Der: M. Tuncay-A. Uğur), Verso yayınları, Ankara, s: 298-335.

DUVERGER, Maurice

1982 - *Siyaset Sosyolojisi* (Çev: Ş. Tekeli), 2. Baskı, Varlık yay. Ankara

FOUCAULT, Michel

1966 - *Les Mots et les Choses. Une Archeologie des Sciences Humaines*, Gallimard,

FISHER Berenice, M. STRAUSS - L. ANSELM

1990 - "Etkileşimcilik" (Çev: K.Dincer) Tom Bottomore-Robert Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (Der: M. Tuncay-A. Uğur), Verso yayınları, Ankara, s: 470-508.

GIDDENS, Anthony

1999 - *Toplumun Kuruluşu* (Çev: H. Özel), Bilim ve Sanat y. Ankara

İSOSYOLOJİ, (Yay. Haz. H.Özel-C. Güzel), Ayraç Yay, Ankara

GURVITCH, Georges,

1985 - *Sosyoloji ve Felsefe*, (Çev: K. Cangızbay), Değişim yay. İstanbul

KRECH D. VE R.S. CRUTHFIELD.

1970 - *Sosyal Psikoloji*, (Çev: E. Güngör), 2. Baskı, İÜEF yay. İstanbul

İLİN M. ve SEGALÉ.

1989 - *İnsan Nasıl İnsan Oldu*, (Çev: A. Zekeriya), 6. Basım. Say yay. İstanbul

LAZAR, Judith

2001 - *İletişim Bilimi* (Çev: C. Anık) Vadi yay. Ankara:

LUNDBERG George A., CLARENCE C. SCHRAG, OTTO N. LARSEN

1970 - *Sosyoloji 1-2.*, (Çev: Ö. Ozankaya), Ayyıldız Matbaası, Ankara

MERTON, Robert

1967 - *On Theoretical Sociology*, The Free Press, New York

PARSONS, Talcott,

1951 - *The Social Systems*, The Free Press, New York,

STRAUSS, L. Claude

1984 - *Yaban Düşünce* (Çev: T.Yücel), Hürriyet Vakfı yay. İstanbul**ÖZET**

Sembolik Etkileşimcilik Kuramı bu çalışmada, kuramsal çerçeve olarak kullanılmaktadır. Buna göre çalışma, toplumsal sistemi kurgulayan iletişimin, toplumsal unsurlardan sadece bireye ait bir eylem sonucunda ortaya çıktığı aksiyomundan hareket etmektedir ve bu eylemin, 'temsiliyet mekanizması' adı verilen bir zihinsel sistemle üretildiğini göstermeyi denemektedir.

Kamu'da

Sosyal Politika

Memur-Sen'in Bilimsel, Akademik ve Sosyal Hayata Katkısıdır.